Sociálne a politické analýzy
2009, 3,2
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

OBSAH:

Teoreticko – analytické štúdie:

RITOMSKÝ, Alojz: *Reflexie inovačných aktérov ako metodologická inšpirácia* 1

RAJŇÁKOVÁ Katarína, ČISÁRIK Peter: *Užívanie drog vo vybraných európskych krajinách a v Slovenskej republike* 28

Empirické štúdie a analýzy:

RAČKOVÁ Marianna: *Existenciálny zmysel a behaviorálne charakteristiky, spojené s fajčením cigariet vysokoškolákov* 48

FILÍPKOVÁ Bibiána: *Stredný vek. Obdobie stagnácie, bilancie životných výsledkov alebo ďalšieho napredovania? Sonda do životných cieľov ľudí v strednom veku* 85

Informácie z výskumov:

KUDOVÁ Lucie, VÍTKOVÁ Lucie: *Preferované zdroje informací o vysokoškolských studijních oborech* 103

Štúdie z kvalifikačných prác:

KAMENEC Peter: *Analýza spokojnosti s komunikáciou v oblasti verejnej správy I.* 125

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.1-27
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Reflexie inovačných aktérov ako metodologická inšpirácia

Alojz Ritomský

Ústav aplikovanej psychológie FSEV UK v Bratislave

Tento článok bol vytvorený riešením projektu *"Globálne a lokálne procesy na Slovensku: rozvoj spoločenských inovácií v podmienkach internacionalizácie Európskej únie"*, ITMS 26240120017, na základe podpory operačného programu *Výskum a vývoj* financovaného z *Európskeho fondu regionálneho rozvoja.*

Abstrakt

Spoločenská prax venuje najväčšiu pozornosť inovačným procesom v podnikoch (firmách). V prehľadovej štúdii sa venujeme analýze Frascati a Oslo manuálov, ktoré slúžia politickým aktérom inovačných procesov ako strategické nástroje. Pomocou nich uvažujú, tvoria dokumenty a rozhodnutia. Jadrom manuálov sú teoretické modely inovácie. O ne sa opierajú návody na praktickú činnosť. Manuály sú tiež teoretickým východiskom praktických empirických výskumov inovácií. Pozornosť sústreďujeme tiež na operacionalizáciu inovácie v štatistických zisťovaniach. Existuje oblasť základného výskumu inovácií, ktorá berie veľký zreteľ na praktický rozmer spoločenských inovácií. V štúdii ukazujeme ako výskum kriticky reflektuje, napríklad, teoretické modely spomínaných manuálov a veľmi zásadným spôsobom konštruktívne ovplyvňuje celý myšlienkový vývoj o spoločenských inováciách. Metodologická reflexia (ktorej súčasťou sa snaží byť táto štúdia) celej tejto spleti vzťahov má spätne prínos pre teoretické (akademické) bádanie nad spoločenskými inováciami.

Kľúčové slová: inovácia, Frascati a Oslo manuál, výskum inovácií, teoretické modely inovácií

Úvod

Je zrejmé, že inovácia je nielen poznanie (idea), ale aj snaženie, určité praktické konanie. Novodobé dejiny myslenia o inováciách a o ich praktickom napĺňaní sú rozsiahle, sú

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

jedným z podstatných symptómov doby. Inovačné procesy nielenže prebiehajú v rodinách, podnikoch, rôznych iných organizáciách a inštitúciách, v regiónoch krajín, v samotných krajinách, dnes, napríklad v EÚ, napokon na celej zemeguli, ale stali sa v súčasnosti tiež predmetom intenzívnej pozornosti a reflexie, nielen akademických aktérov, ale aj inovačných aktérov v praktickom živote na všetkých spomenutých úrovniach.

Z akademickej pozície možno z inovácií "vypreparovať" viaceré dimenzie:

- *dimenzia verejnej politiky a ekonómie* – zameriava sa na analýzy verejných politík a prognózovanie ich sociálnych, politických a ekonomických dôsledkov, ktoré sa bude možno využiť pri príprave legislatívnych návrhov. V rámci tejto dimenzie sa výskum bude venovať aj kvantifikácii prínosu rozličných typov výskumných aktivít a pôjde aj o rozšírenie hodnotiacich metód, ktoré sa používajú hlavne v ekonómii a manažmente, aj na netrhové benefity a verejné inštitúcie.
- *politická dimenzia* (medzinárodné vzťahy, európska integrácia, politológia) – rieši výskumné úlohy zamerané na prognózu vývoja politického systému na Slovensku a na identifikáciu a odporúčania ohľadom pôsobenia Slovenskej republiky v štruktúrach Európskej únie a v ďalších medzinárodných organizáciách. Ďalej sa zameria na identifikovanie, rozvoj a adaptovanie demokratických inovácií, ktoré zlepšia fungovanie politického systému z hľadiska legislatívneho procesu a participácie občanov na tvorbe politiky.
- *sociálna dimenzia* (sociológia, sociálna antropológia, rodové štúdiá, sociálna práca,) – rieši výskumné úlohy súvisiace so sociálnymi inováciami a podmienkami rozvoja sociálneho kapitálu, napr. so zvyšovaním kvalifikácie a zamestnanosti, identifikáciou sociálnych javov, ktoré vplývajú na kvalitu sociálneho kapitálu, napr. diskrimináciu a inklúziu v oblasti sociálnej, rodovej a etnickej rovnosti a nerovnosti.
- *dimenzia kultúry, identity a komunikácie* – venuje sa predovšetkým hľadaniu a skúmaniu inovácií, ktorú súvisia s rozvojom kultúry, formovaním sociálnych identít a zlepšujú komunikáciu v rozličných komunitách a vo verejnom diškurze.

(CESIUK, 2009)

Pole je to teda veľmi rozsiahle. A pristúpiť k nemu je možné z viacerých "koncov". Celkom iste je užitočný a potrebný akademický prístup k fenoménu inovácií. Užitočná a prepotrebná je (seba)reflexia myslenia o inováciách v praktickom živote.

Akademický prístup, tak ako v akomkoľvek inom prípade, aj v prípade inovácií môže brať do úvahy ich praktický rozmer vo väčšej alebo len menšej miere. Akademický prístup sa môže orientovať len na metodologické stránku problematiky, čo je náš prípad. V tejto spleti otázok môžeme dočasne zacieliť pozornosť, napríklad, na:

- filozofické inšpirácie pre reflexiu fenoménu inovácií, podobne
- na koncepciu Evidence-based Medicine (medicína založená na evidencii - moderný a perspektívny prístup v medicínskom myslení zo závažnými inovačnými efektmi pre zdravie ľudí),

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

- na inovačné procesy v podnikoch (firmách), ktorým sa v súčasnosti venuje najväčšia pozornosť, a pod.

Naša prehľadová štúdia sa zameriava na tri oblasti, ktoré sa stali pre nás jedným z inšpiratívnych zdrojov v perspektíve utvárania metodiky konkrétneho výskumu sociálnych inovácií. Sú nimi:

- inšpirácie zo základných *odborno-praktických konceptov inovácie*,
- inšpirácie z niektorých *praktických výskumov inovácií* a
- inšpirácie z niektorých *akademických pohľadov na inovácie*.

1. O odborno-praktických konceptoch inovácie

Na praktickom poli európskeho priestoru prebiehal počas ostatných desaťročí zaujímavý proces formovania všeobecnejších odborných a praktických predstáv o inovácii. Predstavy boli praktické, lebo boli silne ovplyvňované inovačnou politikou aktérov, tiež preto, lebo museli slúžiť ako východisko pre zber empirických faktov o inovácii, ale tiež aj ako prostriedok ich interpretácie. Predstavy boli odborné, lebo boli dlhodobými systematickými empirickými generalizáciami, tiež preto, lebo boli ovplyvňované a formované poznatkami súčasnej vedy o inováciách.

Vykresliť túto tému komplexne by si vyžiadalo samostatnú štúdiu. Kľúčové miesto v takomto obraze majú tzv. Frascati a Oslo manuály. Ich obsah podstatnou mierou ukazuje úlohu a premeny odborno-praktických konceptov inovácií. V tejto časti si ich v stručnej verzii priblížime.

Frascati Manuál

Od začiatku deväťdesiatych rokov v EÚ sa predstava o inováciách opierala o Manuál Frascati. Manuál predstavuje konceptuálnu, metodickú a organizačnú bázu pre štatistické získavanie informácii z oblasti výskumu a vývoja. Jeho história nie je krátka, keďže jeho prvá verzia vznikla z iniciatívy OECD už v roku 1963. Za ňou nasledovali mnohé ďalšie verzie, ktoré ho zdokonaľovali aj na základe praktických skúseností zo zberu dát v krajinách OECD.

Z Manuálu Frascati (pozri OECD, 2002) plynie, že inovácia v podobe nového alebo podstatne zdokonaleného produktu (výrobku, technológie alebo služby) efektívne umiestneného na trhu sú výsledkom série vedeckých, technických, organizačných, finančných, obchodných i iných činností. Medzi tieto činnosti patrí aj výskum a vývoj.

Podľa Frascati Manuálu základní výskum je teoretická alebo experimentálna práca uskutočňovaná predovšetkým s cieľom získať nové vedomosti o základných princípoch javov

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

alebo pozorovateľných skutočností, ktorá nie je primárne zameraná na uplatnenie alebo využitie v praxi.

Aplikovaný výskum sa tu chápe ako teoretická a experimentálna práca zameraná na získanie nových poznatkov a zručností pre vývoj nových alebo podstatne zdokonalených výrobkov, postupov alebo služieb. Experimentálny vývoj predstavuje získavanie, spájanie, formovanie a používanie existujúcich vedeckých, technologických, obchodných a iných príslušných znalostí a zručností pre návrh nových alebo podstatne zdokonalených výrobkov, postupov alebo služieb.

Medzi základným a aplikovaným výskumom neexistuje ostrá hranica, a to ako z hľadiska metód práce, tak z hľadiska výstupov, táto hranica je ďaleko zreteľnejšia medzi výskumom základným i aplikovaným na jednej strane a experimentálnym vývojom a inováciami na strane druhej. Výstupom aplikovaného výskumu nie sú len patenty a licencie, ale tiež pôvodné vedecké práce publikované v špičkových medzinárodných časopisoch.

Sériu jednotlivých uvedených činností, ktorých zavŕšením sú inovácie, môžeme nazvať inovačným procesom. Inovácie môžu byť jednak zavŕšením inovačného procesu, obsahujúceho výskum a vývoj, môžu však tiež byť výsledkom iných činností než je výskum alebo vývoj. Vzťah pojmov „výskum a vývoj“ a „inovácia“ najlepšie vyjadruje jednoduchý obrázok č. 1.

Obr. 1: Vzťah výskumu, vývoja a inovácií.

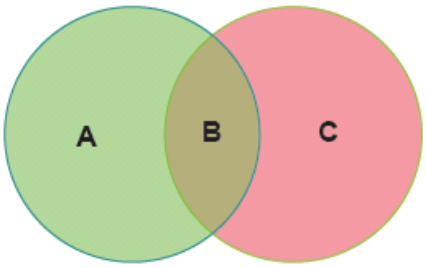

Legenda:
A - základný a aplikovaný výskum bez inovačného projektu a realizácie,
B – základný, resp. aplikovaný výskum a vývoj s realizáciou inovácie,
C – vývoj (projektovanie) a inovácie bez podielu výskumu.

Z obrázku vyplýva, že môžu existovať výskumné aktivity, ktoré sú buď z rôznych dôvodov prerušené alebo si ani nekládli za cieľ vyústiť do inovácií (to platí napríklad pre projekty základného výskumu). Centrálna časť obrázku zobrazuje inovácie, ktorým predchádzali výskumné aktivity. Napokon existujú inovácie, ktorým nutne nemusí predchádzať výskum, ale iné formy „tvorivej aktivity“, napríklad v podobe určitého jednotlivca, ktorý je

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

schopný si predstaviť ("naprojektovať") a napokon uskutočniť inou organizáciou vnútornej štruktúry výrobného organizmu.

Koncepcia vo Frascati manuály je charakteristická *lineárnym modelom* inovačného procesu. Jeho podstata spočíva v tom, že na poznatkovú časť inovačného procesu (výskum a vývoj/projektovanie) na základe jednostranného transferu znalostí naväzuje jeho exploatačná časť (výroba a predaj) v podobe trhového alebo výrobného zhodnotenie inovácie. Inovačný proces podľa tejto predstavy prebieha podľa schémy: výskum - vývoj- výroba – spotreba.

V praxi prebieha inovačný proces podľa tohoto modelu takým spôsobom, že sú postupne realizované a uzavreté jeho jednotlivé časti, za ktoré zodpovedajú jednotlivé podnikové útvary (výskum, aplikovaný výskum, vývoj, príprava výroby atď.), až je v prípade produktových inovácií produkt odovzdaný do výrobného úseku a marketingovým oddelením sa zabezpečuje jeho uvedenie na trh a predaj. Ako uvádza Gerybadze (podľa OECD, 1997), s lineárnym modelom je možné sa stretnúť i v súčasnosti predovšetkým v invenčne náročných oboroch, ako je farmaceutický alebo automobilový priemysel, alebo v podnikoch, ktoré dávajú prednosť podrobne rozpracovaným a dlhodobo používaným postupom.

Oslo Manuál

Pojem inovácií používaný v manuály Frascati vykryštalizoval v deväťdesiatych rokoch minulého storočia na základe niekedy až rozporuplných tendencií.

Zber relevantných, validnych a reliabilných dát je možný len na báze adekvátneho teoretického rámca, či explicitne vyjadreného alebo len implicitne fungujúceho, ktorý umožní nielen získať požadovanú kvalitu dát, ale dáta adekvátne usporiadať, rozumieť im a správne ich interpretovať a používať. Základným predpokladom je odôvodnená východisková predstava o povahe predmetu, jeho základných vlastnostiach a o tom, čo je a čo nie je dôležité.

V priebehu osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia boli uskutočnené viaceré pokusy vytvoriť také modely, ktoré by umožnili opísať a vysvetliť spôsoby, ktorými v podnikoch inovácie vznikajú a vysvetliť, ako je tento proces ovplyvnený okolím, prostredím, v ktorom podnik funguje. Najviac prijímaným modelom zameraným týmto smerom je Klinov a Rosenbergov *model „reťazového prepojenia“*. V podstatnej miere je na ňom stavaný tzv. Oslo Manuál, ktorý výrazne modernizuje a aktualizuje doporučenia, obsiahnuté v Manuálu Frascati.

Prvá verzia *Oslo Manuálu* vyšla v roku 1992 (OECD, 1992). Empirické výskumy, ktoré boli s využitím tohoto manuálu uskutočnené, predovšetkým zisťovanie o inováciách (CIS - Community Innovation Survey) organizované Európskym spoločenstvom, ukázali, že je možné vytvoriť a zhromaždiť dáta o komplexnom i diferencovanom procese inovácie.
Druhé vydanie prevzalo pôvodný rámec pojmov, definícií a metodológiu a aktualizovalo ho. V ňom boli využité skúsenosti z predchádzajúceho zisťovania na dokonalejšie porozumenie

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

procesu inovácie a tiež bol zahrnutý širší okruh priemyselných odvetví. Manuál poskytol v svojom čase smernice, na základe ktorých mohli byť v krajinách OECD rozvíjané komparabilné inovačné ukazovatele, a riešil analytické a politické problémy, pre ktoré boli tieto ukazovatele relevantné. Manuál plnil dva hlavné ciele: poskytoval rámec, v ktorom sa prebiehajúce zisťovania uskutočňovali, zabezpečoval porovnateľnosť a pomáhal novým členským krajinám orientovať sa v tejto dôležitej oblasti.

Druhá verzia Oslo manuálu je založená na predpoklade, že do úvahy treba zobrať tri hlavné kategórie faktorov primárne sa vzťahujúce k inováciám. Týkajú sa podnikov, vedeckých a technických inštitúcií a problematiky prenosu a osvojovania techniky, znalostí a zručností. Okrem toho je šírka rozsahu príležitostí pre inovácie ovplyvnená štvrtým súborom faktorov - okolitým inštitucionálnym prostredím, právnym systémom, makroekonomickým usporiadaním a inými podmienkami, ktoré existujú bez ohľadu na inovácie.

Tieto základní kategórie, či oblasti faktorov vzťahujúcich sa k inováciám, sú v Manuály zobrazené ako mapa (pozri obr. 2), ktorá ukazuje oblasti, kde by mal byť uplatňovaný politický vplyv na trhové inovácie, alebo oblasti, ktoré je potrebné brať do úvahy pri formovaní politických (štátnych) opatrení. Je to spôsob prezentácie sféry politického vplyvu na zovšeobecnený národný inovační systém. Zatiaľ čo sa kladie dôraz na národné systémy, je zrejmé, že v mnohých prípadoch podobné úvahy platia i na miestnej alebo nadnárodnej úrovni.

Obraz zachytáva štyri podstatné segmenty sféry inovačnej politiky, sú to:

- šírka rámcových podmienok národných inštitucionálnych a štrukturálnych faktorov (napríklad, právnych, ekonomických, finančných a vzdelanostných), ktoré vymedzujú pravidla a rozsah inovačných príležitostí;
- vedecká a technická základňa - akumulované znalosti a vedecké a technické inštitúcie, ktoré podporujú podnikové inovácie, napríklad, prostredníctvom technických školení a rozširovaním vedeckých znalostí;
- faktory súvisiace s transferom sú tie, ktoré významne ovplyvňujú efektívnosť väzieb, informačných a kvalifikačných tokov a osvojovanie znalostí získaných učením, ktoré sú nutné pre podnikové inovácie, sú to faktory - ľudskí aktéri - ktorých povaha je výrazne určovaná spoločenskými a kultúrnymi charakteristikami obyvateľstva; a
- inovačné dynamo - oblasť, ktorá je centrálnou oblasťou pre podnikové inovácie - pokrýva dynamické faktory v rámci firmy alebo faktory, ktoré sú momentálne mimo podnik a priamo ovplyvňujú jeho schopnosť inovovať.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 2: Sféry inovačnej politiky.

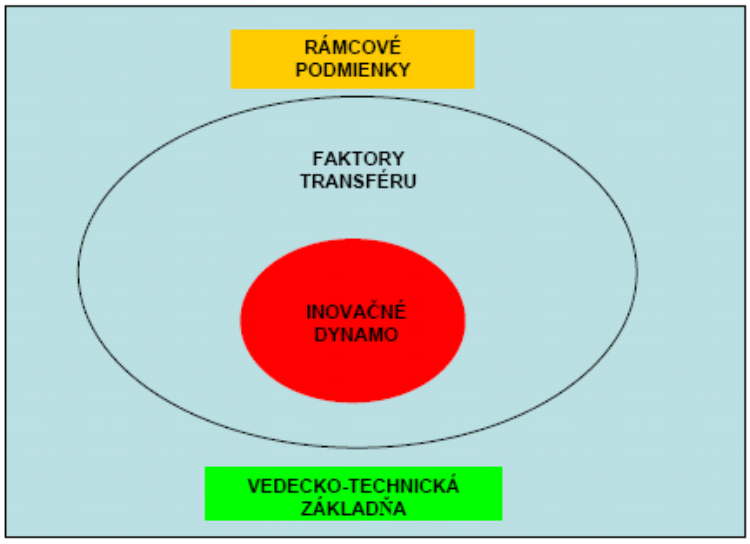

Koncepcia reťazového modelu inovačného procesu

V druhej verzii Oslo manuálu sa kladie dôraz na vzájomné pôsobenie medzi trhovými príležitosťami a potenciálom znalostí a kapacitami firmy. Každá funkcia zahŕňa množstvo nadväzujúcich procesov a výstupy týchto funkcií sú veľmi neurčité. Tieto skutočnosti sú obsiahnuté v tzv. modely reťazového prepojenia, ktorý pôvodne skonštruovali S. Kline a N. Rosenberg (pozri OECD, 1997). Podľa tohoto modelu nejde o jednoduchú cestu vpred. Často je pre prekonanie ťažkostí vo vývoji nutné vrátiť sa k predchádzajúcim fázam. To znamená rátať so spätnou väzbou vo všetkých segmentoch procesu. Kľúčovým prvkom k určeniu úspechu (ale aj zlyhania) inovačného projektu je miera, v ktorej firmy udržia efektívne väzby medzi jednotlivými fázami inovačného procesu.

Aká je teda podľa Oslo manuálu úloha výskumu v inováciách? V modely reťazového prepojenia je výskum chápaný nie ako zdroj objavných nápadov, ale ako spôsob riešenia problémov, na ktorý je možné nadviazať v ktoromkoľvek momente. Pokiaľ sa v inovačnom procese vyskytnú problémy, čo sa bežne stáva, využíva podnik v tomto momente svoj potenciál znalostí daný poznatkami z predchádzajúcich výskumov a technických a praktických skúseností. Výskumný systém prevezme problémy, ktoré nemôžu byť riešené existujúcimi znalosťami, a pokiaľ je riešenie úspešné, potom tieto znalosti tiež rozširuje.

Z tohoto prístupu vyplýva nový spôsob, akým sa chápe výskum. Tým, že môže byť spojený s ktoroukoľvek fázou inovácie, je výskum komplexnou a vnútorne diferencovanou činnosťou s potenciálne širokou škálou funkcií. Je doplnkom inovácie, nie jej podmienkou. Mnohé výskumné činnosti sú v skutočnosti tvorené (determinované) inovačným procesom a

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

mnohé problémy, ktoré sú riešené, sa odvíjajú od inovatívnych nápadov, ktoré môžu vzniknúť kdekoľvek. V súlade s modelom reťazového prepojenia nie je možné výskum chápať jednoducho ako objavnú prácu, ktorá predchádza inovácii. Význam spätných väzieb v inovačnom procese viedol Gerybadzeho (2004) k doplneniu obrazu reťazového prepojenia o tieto väzby (pozri obr. 3). Naviac, súčasťou modelu je väzba na marketingové aktivity, ktoré musia nutne prechádzať všetkými fázami inovačného procesu, aby tak neprišlo k tomu, že návrh nového výrobku dospeje do štádia prototypu, ale nakoniec sa nenájde záujemca o jeho výrobu a uvedenie na trh.

Obr. 3: Gerybadzem upravený Klinov a Rosenbergov reťazový model inovačného procesu

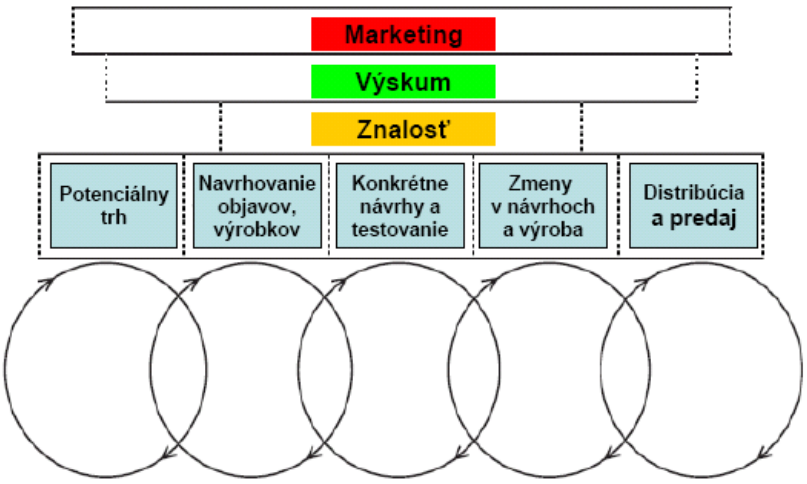

Koncepcia Oslo manuálu sa neustále rozvíja. Rôzne teórie inovácie sa stali základom pre novú konštrukciu modelu inovácie. V ostatnej (tretej) verzii Oslo manuálu (OECD, 2005) sa tento nový model inovácie stal základným stavebným kameňom. Akcent sa v ňom okrem iného kladie na tieto prvky:

- hnacia sila inovácie,
- dôležitosť nielen produktov a procesov, ale aj prieskumu trhu a organizačnej praxe,
- úloha väzby a difúzie, a
- dôraz na inováciu ako systém.

Do centra pozornosti sa dostáva väzba medzi inováciou a ekonomickou zmenou. Nové poznatky získané v procese inovácie sú inseminované, čo umožňuje vyvíjať nové produkty a ďalšie produktívne pracovné metódy. Táto vyššia úroveň výroby závisí nielen na

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

technologických vedomostiach, ale aj na iných znalostiach použiteľných: 1. pre technickú inováciu - inováciu produktov a procesov a 2. pre netechnickú inováciu - inováciu marketingu a organizácie. Každý špecifický typ inovácie sa môže líšiť v dopadoch na výkon podniku a hospodársku zmenu. Z tohoto dôvodu je dôležité identifikovať implementáciu a dopady rozdielnych dimenzií inovácie.

Nie je účelom tohto textu všestranne informovať, posúdiť ostatnú verziu Oslo manuálu, ale keďže on má v súčasnosti pre prehľad a pochopenie inovačného procesu inovačnými aktérmi veľký význam, naznačíme aspoň obsahom jeho myšlienkový rámec. Ostatná verzia Oslo manuálu sa skladá z týchto segmentov:

Manuál začína všeobecnou diskusiou otázok, ktoré majú vplyv na výber ukazovateľov:

♦adekvátne konceptuálne chápanie štruktúry a charakteristík inovačného procesu a jeho súvislosť s tvorbou politiky,

♦ kľúčové nevyriešené problémy, ktoré by mohli byť objasnené dodatočnými údajmi.

Text pokračuje pojmovým rámcom pre zisťovanie inovácie:

♦základné definície inovácie, inovačnej aktivity a inovačnej firmy,

♦inštitucionálne klasifikácie.

Ďalej nasledujú rady a odporúčania, ktoré zdokonaľujú národné a medzinárodné zisťovania o inováciách:

♦meranie súvislostí v procese inovácie,

♦inovačné aktivity a ich meranie,

♦ciele, bariéry a dopady inovácií.

Manuál obsahuje tiež dve prílohy:

♦zisťovanie inovácií v rozvíjajúcej sa ekonomike,

♦podrobný prehľad príkladov inovácií.

Modely procesu inovácie, také ako reťazový model inovačného procesu alebo informačné dynamo, uplatnené v druhej verzii Oslo manuálu poskytujú užitočné teoretické pohľady na procesy inovácie, ale sú menej adaptabilné na potreby empirického výskumu. Model uplatnený v tretej verzii Oslo manuálu predstavuje integráciu rôznych pohľadov na teóriu inovácie, čo umožňuje vnímať inováciu ako komplexný systém. Hlavné charakteristiky tohoto systému sú (pozri obr. 4):

- inovácia v podniku,
- spätosť s inými podnikmi a verejnými výskumnými ústavmi,
- inštitucionálny rámec, v ktorom firmy operujú,
- úloha dopytu.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 4: Inovačný model (Oslo manuál 2005).

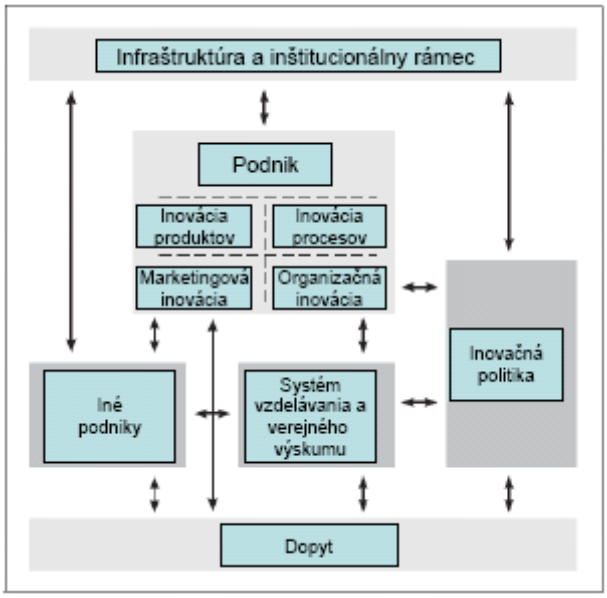

2. O praktickom výskume inovácií

V ostatnom desaťročí v porovnávacích analýzach a aj v politickej praxi sa začali širšie a intenzívnejšie využívať zložitejšie postupy - inovačné štatistiky, prehľady, inovačné skóre a viaceré ďalšie metodiky. Predmetom našich úvah v tejto časti štúdie budú len inovačné štatistiky.

Inovačné štatistiky

Pre cieľavedomé riadenie a usmerňovanie inovačného procesu v európskom rámci majú nezastupiteľný význam inovačné štatistiky, ktoré umožňujú zistiť, či dochádza k intenzívnejšej realizácii inovácií, ako sa do inovačného procesu zapájajú jednotlivé subjekty, včítane malých a stredných podnikov, ako prebieha inovačný proces v jednotlivých oboroch priemyselnej činnosti a služieb. Koordináciu štatistických zisťovaní o inováciách prebieha prostredníctvom Európskej komisie (Eurostatu), OECD a štátov ERA (European Research Area) na základe Oslo manuálu. Eurostat vydáva metodologické doporučenia a harmonizovaný dotazník ku zberu dát o inováciách, ktoré dopĺňajú tento manuál.

Ako už vieme, koncom 80. rokov, pod gesciou OECD, štatistici a experti v oblasti merania inovácií vypracovali Oslo manuál, ktorý bol publikovaný v roku 1992. Manuál bol neskôr v rokoch 1996 a 2005 dvakrát revidovaný (OECD (2005)). Na základe Oslo manuálu

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

2005 bol pripravený nový typ inovačného prehľadu. V starých členských štátoch EÚ bol schválený spoločný dotazník a s jeho využitím pod názvom Inovačné prehľady spoločenstva (CIS - Community Innovation Surveys) sa uskutočnilo niekoľko štatistických zisťovaní. Vzhľadom na množstvo získavaných informácií boli takéto prehľady spracované aj mimo EÚ a OECD, vrátane niekoľkých rozvojových krajín.

Pokiaľ ide o EÚ, tak sa tu doteraz uskutočnilo šesť vĺn inovačných zisťovaní (CIS 1 v rokoch 1990-1992, CIS 2 v rokoch 1994-1996, CIS 3 v rokoch 1998-2000, CIS-Light a CIS 4 v rokoch 2002-2004. Po nich boli realizované: CIS4 a CIS2006/CIS5, zatiaľ ostatné zisťovanie sa konalo CIS2008/CIS6 za referenčné obdobie 2006–2008. Ním sa budeme podrobnejšie zaoberať nižšie. Najbližšie zisťovanie bude (CIS2010/CIS7) za obdobie 2008–2009 v tomto roku.

Inovačné prehľady zhromažďujú údaje o inovujúcich subjektoch, s tým, že inovujúce jednotky sú vymedzené ako tie firmy, ktoré v posledných troch rokoch zaviedli nový výrobok alebo nový výrobný proces. Pojem "nový" sa v inovačnom prehľade chápe ako podstatne zlepšený alebo celkom nový, pričom sa rozlišuje to, či ide o výrobky nové pre podnik (ktoré však nemusia byť nové na trhu) a výrobky, ktoré sú nové tak pre podnik, ako aj pre trh. Dotazníkmi sa získavajú informácie od firiem o ich vstupoch a výstupoch z inovačných činností, ale takisto aj o organizačnej a behaviorálnej stránke týchto činností. Poskytované údaje sú jednak kvantitatívne, jednak dichotomické (odpovede typu áno/nie), prípadne ide o poradovo usporiadané údaje. Inovačné prehľady umožňujú posúdiť faktory, ktoré ovplyvňujú inovácie na strane vstupov, buď výskumu a vývoja alebo ostatných výdavkov na inovácie, ale aj posúdenie toho, či rovnaké efekty sa prejavujú na strane výstupov, napr. tendencia k inováciám a intenzita inovácií meraná ako podiel inovovaných výrobkov na celkovom predaji.

Napriek tomu, že sa nikdy nedajú získať plne overené údaje za všetky krajiny, odvetvia, všetky definície a modely inovácií, výsledky sú svojou kvalitou zväčša prijateľné. Navyše, inovačné prehľady poskytujú isté informácie (hoci len v dichotomickej forme) aj o tom, aká je podpora inovačných činností zo strany vlád. To umožňuje zistiť, či poskytuje vládna podpora inovačných činností kladné dosahy na výkonnosť a tiež to, či verejné a súkromné financovanie inovácií sa navzájom dopĺňajú alebo nahrádzajú.

Operacionalizácia pojmov a metodika štatistického zisťovania
Community Innovation Survey 2008 (CIS 2008)

Zaujíma nás v tejto chvíli, ktoré prejavy "survey" (zisťovanie) sleduje a aké indikátory pri tom používa. Sústredíme pozornosť na jeden z ostatných dotazníkov, na obsah harmonizovaného dotazníka CIS 2008. Pripomíname, že metodologickým východiskom je Oslo manuál 2005.

Toto zisťovanie zbiera *informácie o produktových a procesných inováciách, ako aj o*

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

organizačných, marketingových a ekologických inováciách, implantovaných v rokoch 2006–2008 v podnikoch. Väčšina otázok sa týka nových alebo podstatne zlepšených produktov a služieb, prípadne zavádzania nových alebo podstatne zlepšených procesov. Aby bola možnosť porovnať inovačné podniky s podnikmi bez inovačných aktivít, všetky vybrané ekonomické subjekty (podniky) odpovedali na všetky požadované otázky.

Ako je teda konceptuálny rámec tretej verzie Oslo manuálu rozpracovaný v ostatnom štatistickom zisťovaní inovácií v rokoch 2006 až 2008 v krajinách EÚ?

Dotazník sa skladá zo štyroch blokov informácií:

- všeobecné informácie o ekonomickom subjekte (podniku),
- technické inovácie,
- konkretizácia informácií o technických inováciách,
- netechnické inovácie.

Postupne ich všetky rozoberme z hľadiska použitých indikátorov inovácií.

Blok informácií I: Všeobecné informácie o ekonomickom subjekte (podniku)

Spravodajské (štatistické) jednotky, výberový a základný súbor.

Základný súbor v regionálnom rozsahu tvoria podniky s aspoň 10 zamestnancami uvedenými v Registri ekonomických subjektov. Výberový súbor sa uskutočnil kombináciou plošného a stratifikovaného náhodného výberu podnikov z vybraných oblastí priemyslu a služieb (finančných i nefinančných).

V úvodnom bloku dotazníka CIS2008/CIS6 sú zachytené identifikačné znaky podnikov. Jednotky výberu sú vnímané v troch základných kategóriách:

- malé podniky s 10–49 zamestnancami,
- strední podniky s 50–249 zamestnancami,
- veľké podniky s viac než 250 zamestnancami.

Do výberového súboru sú zahrnuté inovačné podniky i podniky bez inovačných aktivít.

Blok informácií IIa: Technické inovácie

Pojem technická inovácia produktov a procesov je aj v tejto verzii dotazníka obdobne chápaný ako v druhom vydaní Oslo manuálu 1997. Takže výsledky s prieskumov v tejto oblasti sú porovnateľné.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

A. *Inovácia produktov*

Inovácia produktov zahrnuje výrobky a služby, ktorých funkčné, či užívateľské charakteristiky sa významne odlišujú od predchádzajúcich produktov podniku. Zahŕňajú sa len významné zmeny technických parametrov, komponentov a materiálov, zakomponovaného softwaru, užívateľské prístupnosti alebo ostatných funkčných charakteristík. Na rozdiel od inovácií procesu sú priamo predávané zákazníkom.

Ukážme si na niekoľko príkladov inovácií výrobkov: realizácia úplne nového výrobku; nahradenie vstupov materiálmi so zdokonalenými vlastnosťami (vzdušné textílie, ľahké ale pevné materiály, nano-textil, plasty prijateľné pre životné prostredie atď.); zavedenie novej alebo zdokonalenej zložky do existujúcich produktov (navigační systémy v dopravných zariadeniach (GPS), kamery v mobilných telefónoch, zapínacie systémy v odevoch atď.); zariadenie domácnosti, ktoré obsahuje software zvyšujúci užívateľskú prístupnosť a komfort užívateľov, napríklad hriankovač, ktorý sa automaticky vypína po opečení chleba.

Príklady inovácií služieb: Zlepšení zákazníckeho prístupu, napr. služba požičovní aut, ktorá umožňuje zákazníkom prevziať a vrátiť požičané auto na dohodnutom mieste; služba umožňujúca predplatiť si DVD nosiče, v rámci ktorej si zákazník za mesačný paušál môže objednať vopred stanovený počet DVD nosičov cez internet s dodaním poštou/doručovacou službou domov; služby cez internet (napr. bankovníctvo), systém platenia účtov, elektronický nákup cestovných a divadelných lístkov; nové formy záruk (napr. rozšírená záruka na nový alebo použitý výrobok), spojenie záruk s inými službami napr. s kreditnými kartami, bankovými účtami alebo s vernostnými kartami; inštalácia plynového kúrenia na terasách a vo vonkajších častiach reštaurácií a barov.

Do inovácií produktov sa nezahrňujú malé, nepatrné zlepšenia; rutinné aktualizácie; sezónne zmeny (napríklad odevov); prispôsobenie sa jedinému zákazníkovi, ktoré nezahŕňa odlišné vlastnosti produktov v porovnaní s produktmi poskytovanými zákazníkovi; zmeny dizajnu, ktoré nemenia funkčné alebo technické charakteristiky výrobku či služby; predaj nových výrobkov a služieb nakúpených od iných podnikov (ale výrobky a služby vyvinuté a produkované organizačnou zložkou podniku v zahraničí pre tuzemský podnik sa zahŕňajú).

Ako sa prostredníctvom dotazníka "snímkujú" inovácie produktov? Produktová inovácia predstavuje realizáciu nového alebo podstatne zlepšeného výrobku alebo služby na trh. Inovácia (nová alebo zlepšená) musí byť nová pre podnik, ale nemusí byť nutne nová pre odvetvie (do ktorého podnik patrí) alebo trh. Nie je dôležité, či bola inovácia vyvinutá sledovaným alebo iným podnikom.

Realizoval podnik v sledovanom období (v priebehu rokov 2006–2008) nový alebo podstatne zlepšený výrobok (s výnimkou nového výrobku kúpeného od iného podniku za účelom ďalšieho predaja a zmeny výhradne estetického charakteru) alebo podstatne zlepšenú službu.

Na rozdiel od výskumov uskutočňovaných v minulosti, kedy sa zbierali podrobnejšie informácie aj o inovačnej aktivite, ktorá ale bola z nejakého dôvodu ukončená imple-

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

mentáciou inovácie, v tomto výskume sú predmetom záujmu predovšetkým realizované inovácie.

Dotazníkom sa zisťuje, kto vyvíjal tieto produktové inovácie. Do úvahy prichádzajú tieto varianty:

- predovšetkým sledovaný podnik alebo skupina podnikov,
- sledovaný podnik v spolupráci s inými podnikmi alebo inštitúciami,
- predovšetkým iné podniky alebo inštitúcie.

Ďalej sa zisťuje, či boli niektoré inovované produkty a služby podniku v sledovanom období:

- nové na jednom z trhov sledovaného podniku (sledovaný podnik realizoval inovovaný výrobok a službu na niektorý z trhov, na ktorom pôsobí, realizoval nový alebo podstatne zlepšený výrobok alebo službu skôr než konkurencia) ,
- nové len pre sledovaný podnik (podnik realizoval nový alebo podstatne zlepšený výrobok alebo službu, ktorá už bola dostupná na jeho trhu od jeho konkurentov).

Požaduje sa odhad, aká bola v roku 2008 štruktúra tržieb sledovaného podniku z hľadiska týchto zložiek:

- inovované výrobky a služby realizované v sledovanom období, ktoré boli nové na jednom z jeho trhov,
- inovované výrobky a služby v sledovanom období, ktoré boli nové len pre jeho podnik,
- výrobky a služby nezmenené alebo len málo modifikované v sledovanom období.

B. Procesná inovácia

Inovácie procesov sa vyskytujú v sektore priemyslu, rovnako tak ako v službách, a zahrňujú nové alebo zdokonalené výrobné metódy, či dodávateľské a distribuční systémy. Patria sem významné zmeny špecifických technik, vybavenie, či dodávateľské činnosti alebo zníženie ohrozenia (záťaže) životného prostredia, či bezpečnostných rizík.

Priblížme si inovačný proces niekoľkými príkladmi: zdokonalené metódy produkcie alebo správy výrobkov a služieb; inštalácia novej alebo zdokonalenej výrobnej technológie, napr. automatické zariadenie alebo snímače pracujúce v reálnom čase, pomocou ktorých je možné nastavovať či regulovať procesy; nové zariadenie požadované pre nové alebo zdokonalené produkty; počítačom podporovaný vývoj produktu; digitalizácia tlačových procesov. Zdokonalená distribúcia a operácia; zavedenie čiarkových kódov alebo pasívnych čipov, ktoré je možné identifikovať prostredníctvom rádiového signálu/mikrovlného signálu za účelom monitorovania materiálov prechádzajúcich cez distribučné reťazce; GPS navigační systémy a satelitní systémy pre dopravné zariadenia (i mýtna brána a zariadenie s ňou

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

súvisiace); automatizovaná spätná väzba na dodávateľa s použitím elektronickej výmeny dát. Pomocné (vedľajšie) zdokonalené operácie; zavedenie softwaru na identifikáciu optimálnych dodávateľských ciest; nový alebo zdokonalený software alebo iný program pre systémy predaja, účtovania a údržby.

Do inovácií procesov sa nezahŕňajú: malé, nepatrné zlepšenia; zvýšenie schopnosti výroby alebo poskytovanie služieb pridaním výrobných alebo logistických systémov, ktoré sú veľmi podobné doposiaľ používaným systémom; inovácie, ktoré majú dôležité prepojenie pre klientov.

Procesná inovácia predstavuje zavedenie nových alebo podstatne zlepšených výrobných procesov, distribučných metód alebo podporných činností pre výrobky a služby. Inovácia (nová alebo zlepšená) musí byť nová pre sledovaný podnik, ale nemusí byť nutne nová v odvetví alebo na trhu sledovaného podniku. Nie je dôležité, či bola inovácia vyvinutá sledovaným alebo iným podnikom.

Dotazníkom sa zisťuje, či uskutočnil sledovaný podnik v priebehu rokov 2006–2008:

- novú alebo podstatne zlepšenú metódu výroby alebo spracovania výrobkov alebo služieb,
- nové alebo podstatne zlepšené metódy logistiky, dodávok alebo distribúcie pre podnikové vstupy, tovar alebo služby,
- nové alebo podstatne zlepšené podporné činnosti pre podnikové procesy ako sú systém údržby, nákupu, účtovníctva alebo výpočtovej techniky.

Kto vyvíjal tieto procesné inovácie?

- predovšetkým sledovaný podnik alebo skupina podnikov,
- sledovaný podnik v spolupráci s inými podnikmi alebo inštitúciami,
- predovšetkým iné podniky alebo inštitúcie.

Tiež sa zisťuje, či uskutočnil sledovaný podnik v priebehu rokov 2006–2008 procesnú inováciu novú pre jeho odvetvie.

IIb. Konkretizácia informácií a technických inováciách

- prebiehajúce alebo zrušené inovační aktivity produktovej a procesnej inovácie,
- inovačné aktivity a náklady na produktové a procesné inovácie,
- zdroje informácií a informačná spolupráca,
- ciele aktuálnych inovačných aktivít.

Prieskum mapoval *prebiehajúce* (v roku 2008 ešte nedokončené), ale aj *zrušené inovační aktivity* produktovej a procesnej inovácie.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Inovačné aktivity a náklady na produktové a procesné inovácie.

Zaoberal sa sledovaný podnik v priebehu rokov 2006–2008 nasledujúcimi inovačnými činnosťami?

1. Vnútropodnikový (vlastný) výskum a vývoj (akákoľvek tvorivá systematicky uskutočňovaná činnosť sledovaného podniku s cieľom rozšíriť bázu znalostí a ich využitie pri vytváraní nových a zlepšených produktov (výrobkov a/alebo služieb) a procesov (včítane vývoja softwaru)). Ako intenzívne sa sledovaný podnik zaoberal v ostatných troch rokoch výskumom a vývojom, sústavne alebo len príležitostne.

2. Vonkajší (externí) výskum a vývoj (ide o rovnaké činnosti aké sú spomenuté vyššie, ale uskutočňované inými podnikmi (včítane ostatných podnikov v rámci skupiny podnikov) alebo inými verejnými alebo súkromnými výskumnými organizáciami, ktoré od nich sledovaný podnik zakúpil).

3. Zadováženie strojov, zariadení a softwaru (zadováženie technicky vyspelých strojov, zariadení počítačového hardwaru alebo softwaru s cieľom vyrábať nové alebo podstatne zlepšené produkty a/alebo procesy).

4. Zadováženie iných externých znalostí (nákup alebo získanie licencie na patenty a nepatentované objavy, know-how a ďalších foriem znalostí od iných podnikov alebo organizácií).

5. Školenie (podnikové a externé vzdelávacie programy pre zamestnancov špeciálne zamerané na vývoj a/alebo zavedenie nových alebo podstatne zlepšených produktov a procesov).

6. Uvádzanie inovácií na trh (aktivity pre zavedenie podnikových nových alebo podstatne zlepšených výrobkov a služieb na trh, včítane výskumu trhu a prezentovania reklám).

Odhad nákladov (výdaja) pre každou z nasledujúcich štyroch inovačných aktivít:

- vlastní výskum a vývoj (včítane kapitálových výdajov na budovy a zariadenia určené špeciálne pre výskum a vývoj),
- vonkajší (externí) výskum a vývoj,
- zadováženie strojov, zariadení a SW (okrem nákladov na zariadenie pre výskum a vývoj).

Financovanie inovácií z verejných zdrojov.

Dotazníkom sa zisťuje, či získal sledovaný podnik na uskutočňovanie inovačných aktivít v rokoch 2006–2008 nejakú finanční podporu z verejných zdrojov *nasledujúcich úrovní* (včítane finančnej podpory vo forme daňových úľav alebo odpočtov, grantov, dotovaných pôžičiek alebo záruk na pôžičky, okrem výskumu a ostatných inovačných aktivít uskutočnených výlučne pre verejný sektor na základe zmluvy)?

1. miestne alebo regionálne úrady,

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

2. ústrední vláda (včítane vládnych agentúr alebo ministerstiev),
3. Európska únia.

Zdroje informácií a informačná spolupráca.

Ako dôležitý bol každý z nasledujúcich informačných zdrojov pre inovačné aktivity v sledovanom podniku počas rokov 2006–2008? Informačné zdroje, ktoré poskytli informácie pre nové inovačné projekty, alebo ktoré prispeli ku skompletizovaniu existujúcich inovačných projektov:

- vnútorné (v rámci sledovaného podniku alebo skupiny podnikov)
  - dodávatelia zariadení, materiálov, súčastí alebo softwaru,
  - klienti alebo zákazníci,
  - konkurenčné a iné podniky v rámci sledovaného odvetvia,
  - konzultanti, komerčné laboratóriá alebo súkromné výskumné a vývojové inštitúcie,
- inštitucionálne zdroje:
  - univerzity alebo iné inštitúcie vyššieho vzdelávania,
  - vláda alebo verejné výskumné inštitúcie,
- ďalšie zdroje:
  - konferencie, veľtrhy, výstavy,
  - vedecké časopisy a obchodné/technické publikácie,
  - profesiové a priemyselné združenia.

Inovačná spolupráca

Spolupracoval sledovaný podnik v sledovanom období na niektorej svojej inovačnej aktivite s inými podnikmi alebo inštitúciami? Za inovačnú spoluprácu je považovaná aktívna účasť na inovačných aktivitách s inými podnikmi alebo inštitúciami. Obaja partneri nemusia mať obchodný prospech. Inovačná spolupráca nezahŕňa zadávanie prác mimo podniku bez aktívnej spolupráce. Z ktorej krajiny pochádza spolupracujúci partner?

Typ spolupracujúceho partnera:

A. ostatné podniky vnútri skupiny podnikov,
B. dodávateľské zariadenie, materiálov, súčastí alebo softwaru,
C. klienti alebo zákazníci,
D. konkurenčné a iné podniky z rovnakého odvetvia,
E. konzultanti, komerčné laboratóriá alebo súkromné výskumné a vývojové inštitúcie,
F. univerzity alebo iné inštitúcie vyššieho vzdelávania,
G. vláda alebo verejné výskumné inštitúcie.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

V dotazníku sa kladie aj otázka, aký typ spolupracujúceho partnera považuje z hľadiska inovačných aktivít sledovaný podnik za najcennejší.

Ciele inovačných aktivít počas rokov 2006 až 2008

Do dotazníka sú zabudované aj nasledujúce ukazovatele: Ako významný bol každý z nasledujúcich cieľov produktových (výrobok alebo služba) alebo procesných inovácií zavedených v sledovanom podniku v období 2006–2008?

- rozšírenie sortimentu výrobkov alebo služieb,
- nahradenie starých produktov alebo procesov,
- vstup na nové trhy,
- zvýšenie tržného podielu,
- zlepšenie kvality tovarov alebo služieb,
- zlepšenie flexibility produkcie tovarov alebo služieb,
- zvýšenie kapacity produkcie tovarov alebo služieb,
- zlepšenie zdravia a bezpečnosti,
- zníženie nákladov práce na jednotku výstupu (produkcie).

III. Netechnické inovácie

Organizačná inovácia

Organizačné inovácie zahŕňajú významné zmeny podnikateľskej praxe, organizácie pracovných miest alebo vonkajších vzťahov s cieľom skvalitniť inovačnú kapacitu podniku či charakteristiky výkonnosti, napríklad, kvalitu a efektívnosť pracovných tokov. Organizačné inovácie obvykle zahŕňajú zmeny viacerých častí dodávateľského reťazca a sú menej závislé na technológiách ako inovácie procesu.

Priblížme si systémy manažmentu poznatkov (znalostí) na niekoľkých príkladoch: zriadenie oficiálnych alebo neformálnych pracovných tímov s cieľom skvalitniť prístup k poznatkom a ich výmenu medzi jednotlivými oddeleniami podniku (marketing, výskum, výroba atď.); zavedení štandardov kontroly kvality pre dodávateľov a subdodávateľov; podpora manažérskych systémov pre optimalizáciu rozdelenia zdrojov od dodávateľských vstupov až po konečnú dodávku produktov.

Príklady zmien v organizácii práce: zníženie počtu úrovní manažmentu; zmeny zodpovednosti, napríklad, poverenie zamestnancov s podstatne vyššou zodpovednosťou pre vykonávaní kontrol pracovných procesov výroby, distribúcie a predaja; vytvorenie nového oddelenia, napríklad, rozdelením manažmentu marketingu a výroby do dvoch oddelení.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Príklady zmien vo vonkajších vzťahoch: využitie metódy „outsourcingu" pre úlohy výskumu alebo pre požiadavky výroby, pre riešenie týchto úloh na základe objednávky u inej firmy subdodávateľským spôsobom, pokiaľ by riešenie týchto úloh vo vlastnej réžii vyžadovalo zmenu organizácie pracovných tokov v podniku.

Do organizačných inovácií sa nezahŕňajú: zmeny v manažérskej stratégii, pokiaľ nie sú spojené s významnými organizačnými zmenami; zavedenie novej technológie, ktorá sa používa len v jednom oddelení podniku (napríklad vo výrobe). Tento typ sa považuje za inováciu procesu.

Organizačná inovácia predstavuje zavedenie novej alebo významnej zmeny podnikateľských praktík (včítane znalostného manažmentu), organizačnej štruktúry alebo manažérskych metód v rámci sledovaného podniku s cieľom zlepšiť využívanie znalostí, kvality tovaru alebo služieb alebo zefektívniť priebeh prác. Pritom organizačná inovácie musí byť výsledkom strategických rozhodnutí uskutočnených manažmentom. Nezahŕňa zlučovanie alebo akvizície, aj keď boli uskutočnené prvýkrát. Záujem o zisťovanie organizačných inovácii sa rozvíjal len postupne. V tomto dotazníku má táto problematika už pevné miesto.

V dotazníku sa zisťuje, či uskutočnil v rokoch 2006–2008 sledovaný podnik tieto zmeny:

- nové obchodné praktiky pre organizačné procesy (manažment reťazca zásobovania, zefektívnenie podnikových procesov, manažment kvality, manažment produkcie atď.),
- nové metódy organizácie pracovných povinností a rozhodovania (prvé uskutočnenie nového systému zodpovednosti zamestnancov, tímová práca, decentralizácia, integrácie a dezintegrácia útvarov, školiace/vzdelávacie systémy atď.),
- nové metódy organizácie vonkajších vzťahov k iným podnikom alebo verejným inštitúciám (prvé uzatvorenie aliancií, partnerstiev, outsourcing alebo subkontrakty atď.).

Tiež, ako významný bol každý z nasledujúcich cieľov organizačných inovácií zavedených v rokoch 2006–2008 v sledovanom podniku:

- skrátenie doby odpovede na požiadavky zákazníkov alebo dodávateľov,
- zlepšenie schopnosti rozvíjať tovar alebo služby,
- zlepšenie kvality tovaru a služieb,
- zníženie nákladov na jednotku (výstupu) produkcie,
- zlepšenie komunikácie alebo informácií v rámci sledovaného podniku alebo s inými podnikmi alebo inštitúciami.

Marketingová inovácia

Marketingové inovácie zahŕňajú významné zmeny spôsobu obchodovania s výrobkami a službami, včítane zmien dizajnu a obalov.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Príklady inovovaného dizajnu a balenia: nový dizajn existujúcich produktov ako, napríklad, prenosné pamäťové karty upravené na nosenie ako šperk; nový dizajn spotrebných predmetov, napríklad, prístroje navrhnuté pre veľmi malé miestnosti; modifikovaný spôsob balenia určený pre špecifické trhy (rozdielne väzby a rezy písma tej istej knihy pre deti a dospelých).

Príklady nových metód predaja: nový spôsob zoskupenia existujúcich výrobkov a služieb do tzv. balíkov s cieľom zaujať časť trhu; vývoj obchodných známok pre nové produkty; zacielenie marketingu na určité časti populácie na základe osobných informácií – tieto informácie môžu byť získané na úrovni jednotlivcov, ktorí navštevujú internetové stránky, aby získali informácie alebo sú zapojení do výherných akcií typu „najčastejší zákazník či kupujúci"; prvé uvedenie produktov na trh na základe názoru vedúcich a slávnych osobností alebo jednotlivých skupín, ktoré určujú módne alebo výrobne trendy; prvé umiestnenie ponuky produktu v televízii, v knihách, filmoch atď.; mediálne programové zmeny zamerané na špecifické inštitúcie, napríklad, uzavreté televízne okruhy pre nemocnice, ktoré obsahujú vzdelávacie programy na podporu predaja špecifických produktov; skladové predaje (špecifické predajné miestnosti v rámci obchodného domu), ktoré sú dostupné len pre držiteľov kreditných alebo prémiových kariet daného obchodného domu.

Medzi marketingové inovácie sa nezahŕňajú: rutinné a sezónne zmeny, napríklad, módne zmeny odevov; reklamácie alebo inzercie, pokiaľ nejde o reklamu alebo inzerciu, ktorá je uvedená prvýkrát a je založená na využití nového mediálneho prostriedku.

Marketingová inovácia predstavuje zavedenie novej marketingovej koncepcie alebo stratégie, ktorá sa významne odlišuje od už existujúcich podnikových metód a ktorá nebola predtým v podniku realizovaná. Zahrnuté sú významné zmeny v dizajne výrobku alebo jeho balení, náhrada produktu, zmeny propagácie výrobku alebo stanovenia ceny. Marketingová inovácia nezahrňuje sezónne, pravidelné alebo iné rutinné zmeny v marketingových metódach. Podobným príbehom ako organizačné inovácie prešli inovácie marketingové. Súvisí to s praktickou konceptualizáciou, o ktorej sme písali v predchádzajúcej časti. Aj marketingová inovácia je už pevnou súčasťou dotazníka.

Sleduje sa, či uskutočnil v rokoch 2006–2008 sledovaný podnik tieto zmeny:

- významné zmeny estetického dizajnu alebo balenia tovaru alebo služieb (sem nie sú zahrnuté zmeny, ktoré menia funkcie výrobku alebo užívateľské charakteristiky – tieto patria do produktovej inovácie),
- využil nové média alebo techniky pre propagáciu (prvé použitie nových inzertných médií (včítane internetu), nový imidž značky, zavedenie vernostných kariet atď.),
- použil nové metódy pre umiestnenie výrobku alebo predajných kanálov (prvé použitie licenčných dohôd alebo dohôd o „franchise“, priamy predaj, exkluzívny predaj, nové koncepty pre prezentáciu výrobku atď.),
- zaviedol nové metódy ocenenia tovaru a služieb (prvé použitie variabilného stanovenia cien podľa dopytu, systém zliav atď.).

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Ďalej, ako významný bol každý z nasledujúcich cieľov marketingových inovácií uskutočnených v rokoch 2006–2008 sledovaným podnikom?

- zvýšenie alebo udržanie podielu na trhu,
- uvedenie výrobkov pre nové skupiny zákazníkov,
- uvedenie výrobkov na nových geografických trhoch.

Ekologická inovácia

Ekologická inovácia znamená zavedenie nových alebo významne zlepšených výrobkov (tovarov alebo služieb), výrobných procesov, marketingových alebo organizačných metód, ktoré vytvárajú pozitívny prínos pre životní prostredie. Ekologické inovácie zahŕňajú inovácie zamerané na významný alebo preukázateľný pokrok smerovaný k cieľu udržateľného rozvoja prostredníctvom redukcie dopadov na životné prostredie alebo k dosiahnutiu väčšej efektívnosti a zodpovednosti pri využívaní prírodných zdrojov, včítane energie. Môže sa týkať akýchkoľvek foriem inovácie, či už produktu, služby, procesu, marketingových alebo organizačných zmien.

Uveďme si niekoľko príkladov ekologických inovácií: zavedenie nových spôsobov výroby energie (tzv. zelená energie) ako je využitie biomasy, termálnych zdrojov, solárnej, vodnej a veternej energie; zavedenie recyklácie produktov, zavedenie takého výrobného procesu, ktorý znižuje spotrebu prírodných zdrojov (zvlášť energie) či emisie skleníkových plynov; využitie odpadového tepla z výroby; zavedenie nových ekologických materiálov; nové polovodiče s dôrazom na nižšiu spotrebu energie; uvedenie bioproduktov; hybridné motory, palivové články v doprave, ekoautomobily; nízko energetické a pasívne domy, nové stavebné materiály šetriace životné prostredie; získanie certifikátu o šetrnosti životného prostredia; zavedenie kontroly znečistenia v existujúcich výrobných procesoch; redukcia a následné druhotné spracovanie odpadov z výroby atď.

Ekologická inovácia (ekoinovácia) znamená zavedenie nových alebo významne zlepšených výrobkov (tovaru alebo služieb), procesov, organizačných alebo marketingových metód, ktoré vytvárajú pozitívne prínosy pre životné prostredie v porovnaní s alternatívami. Tieto pozitívne prínosy pre životné prostredie môžu byť primárnymi cieľmi inovácií alebo výsledkami iných inovačných cieľov. Môžu sa objaviť v priebehu produkcie tovarov alebo služieb, či počas zmeny použitia predaného tovaru alebo služieb zákazníkom. Otázky na ekologickú inováciu sa v tomto type dotazníka objavujú prvýkrát.

Zisťuje sa, či realizoval v rokoch 2006–2008 sledovaný podnik produktovú (tovary alebo služby), procesnú, organizačnú alebo marketingovú inováciu spojenou s nasledujúcimi pozitívnymi prínosmi pre životní prostredie:

- pozitívne prínosy pre životné prostredie spojené s produkciou tovaru alebo služieb v rámci sledovaného podniku,
- zníženie spotreby materiálu na jednotku produkcie,

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

- zníženie spotreby energie na jednotku produkcie,
- zníženie emisií CO2 v sledovanom podniku,
- náhrada materiálov s vyšším znečistením alebo nebezpečných látok ich ekologickými alternatívami,
- zníženie znečistenia pôdy, vody, ovzdušia,
- recyklácia odpadu, vody, materiálov.

Ďalej, pozitívne prínosy pre životné prostredie spojené s alternatívnou spotrebou predaného tovaru alebo služieb zákazníkom:

- zníženie spotreby energie
- zníženie znečistenia ovzdušia, vody, pôdy alebo hluku,
- zlepšenie recyklácie výrobkov po ich spotrebe.

Dotazníkom sa zisťuje, či realizoval v rokoch 2006–2008 sledovaný podnik ekologickú inováciu v reakcii na nasledujúce skutočnosti:

- potreba vyhovieť existujúcim zákonom o ochrane životného prostredia,
- potreba vyhovieť zákonom o ochrane životného prostredia, u ktorých možno predpokladať, že budú uplatnené v budúcnosti,
- dostupnosť verejných objednávok, grantov alebo iných finančných stimulov, ktoré sa týkajú ekologických inovácií,
- trhový dopyt zo strany zákazníkov po ekologických inováciách,
- dobrovoľný kódex pre správne praktiky v ekológii v rámci sledovaného odvetvia.

Je v ňom tiež otázka na to, či má sledovaný podnik nastavené postupy pre pravidelnú identifikáciu a znižovanie dopadov aktivít podniku na životné prostredie (napríklad príprava ekologického auditu, stanovenie cieľov výkonnosti v ekológii, certifikát ISO 14001 atď.).

3. O akademickom pohľade na inovácie

V tejto časti sa chceme stručne zmieniť o niektorých podstatných vedeckých koncepciách, ktoré významným spôsobom ovplyvňovali, alebo ovplyvňujú praktické myslenie o inovácii.

V ekonomickej literatúre sa veľká úcta a význam kladie Schumpeterovmu komplexnému pohľadu na inovácie. Od jeho zrodu je viac než šesťdesiat rokov. A v priebehu nich bol jeho koncept, ako píše K. Müller (2008, 2006), deformovaný. Deformovaný v tom smere, že sa úlohy akademickej vedy, základného výskumu, aplikovaného výskumu a vývoja ako prostriedky transferu vedeckých poznatkov do sféry inovačných aktivít podnikov hypertrofovali. Takýto prístup je základom modelu, ktorý nazýva K. Müller modelom "tlaku vedy". Je to v podstate ten istý model, o ktorom sme vyššie písali ako o lineárnom modely.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Stúpenci neoschumpeterovského pohľadu poukazovali na to, že inovačné zdroje podnikov nie sú stimulované len "tlakom vedy", ale tiež "ťahom trhu". Neskôr spochybnili predpoklad poňatia vedy a techniky ako externalít. Formulovali presnejšie poznatky o chovaní ekonomických aktérov. Vyzdvihovali historickú a kultúrnu špecifickú povahu ekonomických inštitúcií, úlohu netrhových faktorov pri ich budovaní a význam určitej kombinácie hierarchických a decentralizovaných (trhových) foriem v ich fungovaní (K. Müller, 2008).

Müller identifikuje ďalšiu fázu predstáv o inováciách a vidí ju v spätosti s tvorbou Lisabonskej stratégie EÚ. Nové poňatie charakterizuje " ´neúplná´ reflexivita - formovanie európskeho inovačného priestoru je ovplyvňované výrazne ´zdola´ (súborom národných a transnárodných záujmov) a skôr faktormi technicko-ekonomických prísľubov, než integrujúcimi politickými vplyvmi, ktoré by boli podporené normami všeobecnej záväznosti, súhlasnej identity a platnými rámcovými podmienkami konania. Táto okolnosť, však, vytvára priaznivé podmienky a priestor pre mobilizáciu faktorov režimu socio-politického experimentovania" (Müller, 2008, s. 648).

Čo treba rozumieť pod faktormi technicko-ekonomických prísľubov, respektíve pod režimom socio-politického experimentovania?

Európska komisia si nechala vypracovať skupinou expertov správu *Taking knowledge society seriously (Felt 2007)*, v ktorej vymedzili dve koncepcie inovácie, ktoré je možné v súčasnosti v praxi identifikovať. Nazývajú ich „režimom ekonómie technicko-vedeckých prísľubov“ a „režimom kolektívneho experimentovania“. O podrobnostiach je možné sa dočítať v (Felt 2007). Pozorne tieto myšlienky vnímajú a zaujímavo rozpracúvajú českí odborníci Čada, Ptáčková a Stöckelová (2009), od ktorých stručnú charakteristiku týchto režimov vyberáme:

Režim ekonómie technologicko-vedeckých prísľubov charakterizuje podľa týchto autorov niekoľko nasledujúcich rysov:

a) Kladie dôraz na vysoko expertnú znalosť a technologické, *high-tech riešenia* spoločenských problémov, a do roly aktívnych činiteľov tak stavia špecialistov a špecializované inštitúcie. Občianska spoločnosť v tomto modely zastáva rolu pasívneho spotrebiteľa vedenia a inovácií.

b) Vychádza z diagnózy, že sme ako Európa v globálnej súťaži, ktorá vytvára situáciu krajnej naliehavosti. Kritici určitých inovácií (napr. určitého využitia biotechnológií) a ich rizík sa v tejto situácii stávajú nepriateľmi spoločnosti, pretože spomalenie či obmedzenie inovácií, o ktoré usilujú, je vždy nežiaduce.

c) Vysoko expertné vedenie vyžaduje väčšinou veľké investície a spoluprácu verejného a súkromného (priemyselného) kapitálu. V súvislosti s tým kladie tento režim dôraz na ochranu duševného vlastníctva prostredníctvom patentov a ďalších nástrojov ochrany, ktoré zaisťujú exkluzivitu znalosti či technológie. Pre tento režim je príznačné, že spojenie „znalostnej spoločnosti“ sa často premieňa na „znalostnú ekonomiku“, či „ekonomiku založenú na znalostiach“ (knowledge-based economy), ako by išlo o synonyma.

(Čada, Ptáčková, Stöckelová, s. 5)

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Režim kolektívneho experimentovania charakterizujú autori týmito rysmi:

a) Venuje pozornosť inováciám, ktoré reagujú na požiadavky spotrebiteľov a komunít, pričom tieto sa často môžu podieľať priamo na ich rozvoji (napr. open source software). Pri kolektívnom experimentovaní pochopiteľne nejde vo väčšine prípadov o účasť „celej" spoločnosti, ale o možnú účasť „dotknutých skupín", ktoré sa vo vzťahu k danej problematike nachádzajú v špecifickom vzťahu (sú napr. pacientmi, obyvateľmi dotknutej oblasti), a preto majú s danou oblasťou špecifické skúsenosti.
b) Poňatie inovácie sa neobmedzuje na vysoko technologické riešenia, ale zahrňuje i *low-tech* a sociálne inovácie. Napr. pri zvládaní klimatickej zmeny nejde v tomto režime len o vývoj úplne nových technológií, ale tiež o nové použitie známych technológií (napr. nové projekty verejnej a cyklistické dopravy v mestách) a sociálne inovácie v komunite obyvateľov či spolupracovníkov („car-sharing" čiže mať spoločné automobily).
c) Z povahy veci má teda ochrana duševného vlastníctva v tomto režime takú podobu, ktorá neobmedzuje pohyb a využitie vedenia a technológií ďalšími aktérmi, ale len zaisťuje možnosť vystopovať ich pôvod a premeny (napr. creative commons, open source software).

(Čada, Ptáčková, Stöckelová, s. 5-6)

Autori Čada, Ptáčková, Stöckelová (2009) rozvíjajú tieto myšlienky nasledujúcim smerom:

V režime ekonómie technologicko-vedeckých prísľubov majú kľúčovou úlohu ekonomické motivácie, trhové mechanizmy a finančný kapitál, ktorý je považovaný za univerzálne prevoditeľný na kapitály ďalšie – sociálny, kultúrny a environmentálny, a môže teda predstavovať výlučné merítko kvality života a spoločenského bohatstva. Rola štátu v dôsledku toho spočíva v podpore podnikania a rozširovania trhových mechanizmov na oblasti, ktoré boli doposiaľ regulované inými kritériami (veda, vysoké školstvo, kultúra).
Režim kolektívneho experimentovania naopak odkazuje k politike, ktorá chápe kultúrne, sociálne a environmentálne hodnoty ako autonómne a do určitej miery neprevoditeľné na ekonomický kapitál (a tento kapitál len z časti prevoditeľný na tieto hodnoty). Rolu štátu vidí v aktívnej podpore nielen priemyslu a ekonomických aktérov, ale tiež občianskej spoločnosti („tretieho sektoru" a komunít), a vo *vyvažovaní* trhových priorít, skôr než v ich slepom nasledovaní. Tím pádom berie do úvahy i to, čo nie je jednoducho kvantifikovateľné.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Podľa autorov správy (Felt, 2007, 27–28) nie sú tieto dva režimy v princípe protikladné a môžu sa dopĺňať. Protikladnými sa stávajú, pokiaľ je jeden z nich presadzovaný ako jediná alternatíva. Možnosť koexistencie obidvoch režimov je teda závislá na kontexte.

"Zlyhanie prvého modelu môžeme dnes sledovať priamo na jeho „vlastnej" pôde – v oblasti hodnotenia vedy na základe jednoduchých finančných a ekonomických indikátorov, ktoré neodkazujú k dlhodobo udržateľným hodnotám vzhľadom k prispievaniu ku zvyšovaniu kvality života občanov", dodávajú Čada, Ptáčková a Stöckelová (2009, s. 6).

Záver

Spoločenská prax venuje najväčšiu pozornosť inovačným procesom v podnikoch (firmách). Zhromažďuje o nich porovnateľné informácie na úrovni regiónov, krajín a Európskej únie i ostatného sveta. Frascati a Oslo manuály, ktoré sme tu stručne analyzovali slúžia politickým aktérom inovačných procesov ako strategické nástroje, pomocou ktorých uvažujú, tvoria dokumenty a rozhodnutia. Obsah manuálov spätne ovplyvňujú. Jadrom manuálov sú teoretické modely inovácie. O ne sa opierajú návody na praktickú činnosť. Manuály sú tiež teoretickým východiskom praktických empirických výskumov inovácií. Sú tiež praktické, lebo zohľadňujú v svojich východiskách spoločenskú prax a svojimi zisteniami praxi slúžia. Spoločenský aktéri inovácií empiricky rozmýšľajú vo veľkej miere o inováciách v týchto termínoch, významoch a empirických predstavách jazykom praktických empirických výskumov inovácií. Operacionalizácia inovácie v štatistických zisťovaniach (ktorú sme v tejto prehľadovej štúdii rozoberali) je tiež jednou významnou súčasťou spoločenskej komunikácie o inováciách. Existuje oblasť základného výskumu inovácií, ktorá berie veľký zreteľ na praktický rozmer spoločenských inovácií. Tá kriticky reflektuje, napríklad, teoretické modely spomínaných manuálov a veľmi zásadným spôsobom konštruktívne ovplyvňuje celý myšlienkový vývoj o spoločenských inováciách. Metodologická reflexia celej tejto spleti vzťahov má spätne prínos pre teoretické (akademické) bádanie nad spoločenskými inováciami.

Literatúra:

1. CESIUK (Centrum excelentnosti pre spoločenské inovácie Univerzity Komenského). [online]. [cit. 11.10.2009] Dostupné z: http://fphil.uniba.sk/index.php?id=4370
2. Čada K., Ptáčková K., Stöckelová T. (2009): Věda a nevládní organizace - zkušenosti, možnosti, inspirace. Praha, Zelený kruh. [online]. [cit. 14.11.2009] Dostupné z: http://www.ceetrust.org/media/upload/veda_a_NO.pdf

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

3. Eurostat: The Community Innovation Survey 2008 (CIS 2008). [online]. [cit. 10.10.2009] Dostupné z: http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cis2008/$File/cis2008_questionnaire.pdf
4. Felt, Ulrike (rapporteur). 2007. „Taking European Knowledge Society Seriously“. Report of the Expert Group on Science and Governance to the Science, Economy and Society Directorate, Directorate-General for Research, European Commission. [online]. [cit. 25.10.2009] Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/sciencesociety/document_library/pdf_06/european-knowledge-society_en.pdf
5. Gerybadze, A. (2004): Technologie- und Innovationsmanagement. München, Verlag Vahlen.
6. Guellec D., Pattison B. (2006). Innovation surveys. Lessons from the experience of OCD countries. In: Measuring innovation in OECD and non-OECD countries. HSRC PRESS, pp. 93-110.
7. Müller K. (2006): Inovační výkonnost nových členských zemí EU - situace ČR. Politická ekonomie, 6,
8. Müller K. (2008): Inovační aktéři a inovační prostředí v modernizační perspektivě. Soci ologický časopis/Czech Sociological Review, Vol. 44, No. 4
9. OECD (1992): Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innova tion Data - Oslo Manual, 1st edition, Paris.
10. OECD (1997): Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innova tion Data - Oslo Manual, 2nd edition, Paris.
11. OECD (2002): - Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development. Paris.
12. OECD (2005): Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innova tion Data - Oslo Manual, 3rd edition, Paris.

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

People Involved in Innovation Reflections - Inspiration for Methodology?

Abstract:

What social practice pays the largest attention to is innovational process in business companies. Our study is dedicated to Frascati and Oslo manuals analysis. These manuals serve as strategic tools to political officials in innovation processes. They think and create their decisions and materials based on the manuals. Theoretical innovation models are core of the manuals. Based on them are practical activity guidelines created. Also practical empirical innovation research is based on theoretical guidelines of these manuals. We also cover innovation operacionalisation in statistical research in this study. There is area of innovation basic research putting stress on practical point of social innovations. In this study we show how research critically reflects, e. g., theoretical models of manuals mentioned above and how it influences essentially and constructively all the social innovations ideas development.

Methodological reflection (part of which this study has ambition to be) of the whole relations network vice versa influences and enriches the theoretical (academical) exploration on social innovations.

Key words: innovation, Frascati manual, Oslo manual, innovation research, theoretical innovation models

Copyright © UPJŠ, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.28-47
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Problém užívania drog vo vybraných európskych krajinách a na Slovensku a jeho riešenie

Katarína Rajňáková

UPJŠ Košice, Fakulta verejnej správy, Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy

Peter Čisárik

UPJŠ Košice, Fakulta verejnej správy, Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy

Abstrakt

Príspevok je orientovaný na analýzu problematiky drog a ich dopadov vo vybraných európskych krajinách a Slovenskej republike, s vymedzením štatistických zistení ich rozsahu a užívania v daných podmienkach. Analýza je orientovaná smerom od teoretickej všeobecnej konceptualizácie problematiky týkajúcej sa vymedzenia vybraných drog, problematiky liečby psychických porúch spojených s ich užívaním, až po samotnú analýzu užívania drog vybranými cieľovými skupinami vo vybraných krajinách Európskej únie.

Kľúčové slová: fajčenie, alkohol, drogy, liečba psychických porúch, užívanie drog

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Úvod

Užívanie drog je jedným zo závažných celosvetových problémov našej doby. Tomuto problému sa však nedá vždy čeliť prostriedkami, ktoré má k dispozícii medicína, pretože drogy sa stali súčasťou životného štýlu takmer polovice obyvateľstva technicky vyspelých zemí na celom svete.

Príspevok poukazuje na tento problém nielen zo zdravotného hľadiska, ale aj na jeho následky a spôsoby liečby s orientáciou na graficky znázornenú analýzu užívania jednotlivých drog vybranými cieľovými skupinami vo vybraných krajinách Európskej únie.

1. Teoretické chápanie užívania marihuany, nikotínu a alkoholu

Fajčenie tabaku sa v dnešnej dobe dostalo až k hraniciam užívania drog, ktoré sa premieta do podoby fajčenia marihuany, alebo týmto spôsobom využívaného konope a konopných drog.

Využívanie konope ako psychoaktívnej látky je zrejmé už v šamanských rituáloch, kedy bolo možné navodiť zmenený stav vedomia. Dokonca Miovský a kol. (2008, s. 24) tvrdia, že užívanie tejto psychoaktívnej látky je viditeľné už u paleolitického a neolitického človeka, dôkazom čoho sú podľa nich ornamenty vyskytujúce sa v tomto období, kde je viditeľné akési prepojenie medzi vznikom prvých umeleckých diel a užívaním psychoaktívnych látok. Dôkazom sú aj takzvané entoptické fenomény, teda javy, ktoré vznikajú vo vlastnom zrakovom orgáne alebo v rámci neurofyziologických a neuropsychologických štruktúr a vôbec ide o činnosti, ktoré vznikajú v zrakovom centre a následne sa premietajú do obrazov a kresieb. Miovský a kol. (2008, s. 27) uvádzajú, že neolitické kresby sa veľmi podobajú na kresby tvárí nakreslených v rámci intoxikácie vysokými dávkami LSD. Dôkazom užívania psychoaktívnych látok sú aj mnohé nálezy zvláštnych umeleckých predmetov, ktoré sa niekedy nazývajú aj „stojany na vázy," dokonca aj sošky „venúš" sú takýmto dôkazom (Miovský a kol., 2008, s. 27). Každopádne tento kolektív autorov tvrdí, že najstarší, no priamy, aj keď sporný nález o užívaní konope človekom pochádza práve z Českej republiky, kde sa našli odtlačky tejto látky, pochádzajúcimi spred 25 až 27 000 rokov.

Užívanie konopných drog tvorí napríklad v Českej republike najväčšiu časť zo všetkých užívaní drog (Miovský a kol., 2008, s. 125). Samotné konopné drogy sa využívajú v rôznych modifikovaných podobách.

Jednou z týchto podôb je využívanie konopnej látky vo forme marihuany. „Marihuana je kvet s okvetnými lístkami, usušené samičie rastliny konope, ktoré sú

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

poprípade zmiešané s väčšími listami“ (Miovský a kol., 2008, s. 126.). Marihuana obsahuje až 2 - 8% tetrahydrokanabinolu (ďalej len THC), avšak závisí od pomeru kvetov a listov.

Ďalšou podobou využitia konopnej látky je hašiš. Získava sa spracovaním zrelých kvetov samičej konopnej rastliny. Koncentrácia THC je až päťkrát vyššia ako u marihuany a získava sa najmä z kvetov tejto rastliny, ktoré túto vysokú dávku v sebe obsahujú. Za najvyšších producentov hašišu sú v súčasnej dobe považované krajiny Maroko, Pakistan, Afganistan a donedávna aj Libanon, keďže produkcia hašišu sa v tejto krajine rapídne znížila (Miovský a kol., 2008, s. 128).

Ďalšou podobou konopnej látky je konopný alebo hašišový olej. Ide o konopný extrakt, ktorý sa vyrába extrakciou z hašiša. Tieto oleje obsahujú až 15% – 50% THC, aj keď v určitých prípadoch môžu dosahovať až 70% psychoaktívnej látky THC. Psychoaktívne látky sa dosahujú už po jednej či dvoch kvapkách tohto oleja, ktoré sa umiestňujú na tabak alebo na cigaretový filter, prípadne dokonca ako prísada do jedla (Miovský a kol., 2008, s. 130).

Okrem týchto foriem využitia konope existujú aj podoby, ktoré sú málo známe. Medzi ne patria napríklad konopné mlieko, himka, shit a syntetické a farmaceutické konopné drogy (Miovský a kol., 2008, s. 131). Konopné mlieko je extraktom konope v smotane alebo v mlieku. Takéto mlieko sa ďalej využíva najmä na prípravu potravín a obsahuje iba cca 0,0050% THC. Himka je domácky pripravený hašišom namorený tabak, ktorý sa využíva najmä na Ukrajine a v iných krajinách bývalého Sovietskeho zväzu. Shit sa získava napríklad pri čistení fajky a prejavuje sa najmä ako fajčenie usadenín. Napriek tomu, že ide o prepálenú hmotu, zadržiava v sebe ešte značnú časť THC. Syntetické a farmaceutické konopné drogy sa využívajú najmä za účelom preskúmania a popísania mechanizmu účinku drogy na centrálny nervový systém (Miovský a kol., 2008, s. 131).

Tabak je tiež spúšťač ďalších zdravotných problémov, ktoré sa však zriedkavo dávajú do súvislosti s jeho konzumáciou, čo nakoniec v mnohých prípadoch predlžuje liečebný proces (Belgische Föderation gegen Krebs, 2003, s. 20):

- zredukovania čuchových a chuťových zmyslov, sluchu a tvorby slín,
- zachrípnutého hlasu, purulentného zapálenia ďasien,
- žalúdočných vredov,
- nervového zrútenia,
- obmedzenia fyzickej kondície,
- impotencie, neplodnosti.

„Návyková droga, čiže chemická látka, má schopnosť v živých organizmoch, a predovšetkým u človeka, vyvolávať návyk, psychickú a fyzickú závislosť“ (Oľha, 1984, s. 34). Fajčenie tabaku či konope nie je životnou nutnosťou. Na začiatku cesty k návyku býva radosť z novej skúsenosti, opojenia. Po výnimočnom výlete nasleduje návrat do skutočného života. Ale každé opojenie v sebe skrýva nebezpečenstvo. Fajčiar začne mať svoju cigaretu

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

rád. Ale tieto emócie pochopiteľne začínajú ovplyvňovať jeho voľné chovanie. Stálym opakovaním tejto, na začiatku voľnej činnosti, vzniká proces, ktorý fajčiar potrebuje automaticky opakovať. Jeho podkladom je podmienený reflex, na vytvorení ktorého fajčiar pracuje rôzne dlhú dobu – od šesť mesiacov po osem rokov. Vznik návyku, závislosti od tabaku či konopnej látky je zložitý proces. Najprv sú fajčiari, takzvanými príležitostnými fajčiarmi, ktorí fajčia výhradne pri určitých príležitostiach. Potom sú to návykoví fajčiari, ktorí nie sú od nikotínu či konope úplne závislí. Cigareta má pre nich hlavne psychostimulačný (naučený ukľudňujúci) účinok. A nakoniec sú to toxikomani. Najťažší fajčiari, u ktorých vznikla závislosť na nikotín alebo konope. Návyk teda vzniká dlhšiu dobu, ale u každého je to individuálne. Okrem fajčenia nikotínu či konopných látok sa problémom modernej doby stal aj alkoholizmus.

Problém alkoholizmu je veľmi starý. Boj proti nemu začal v Európe ešte v 15. storočí, keď sa zistilo, že škodí zdraviu človeka a jeho organizmu. Prvými formami združovacej iniciatívy boli neformálne stretnutia abstinujúcich mužov z radov vyššej šľachty. Na území Slovenska sa počiatky boja proti alkoholu rozprúdili v 16. storočí. V tomto storočí vychádzajú prvé texty kritizujúce alkoholizmus, ktoré spisovali najmä vzdelaní muži, v 17. a v 18. storočí takéto texty spisujú a alkoholizmus kritizujú najmä kňazi a označujú ho tak za hriech (Tokárová, 2008). Dnes je alkoholizmus považovaný skôr za chorobu, ktorú si však každý jednotlivec privodí v najväčšej miere sám. Treba si uvedomiť, že alkohol je škodlivý iba pre alkoholikov. Dôraz sa kladie na osobnú, nie na sociálnu kontrolu. Alkoholizmus je teda choroba postihujúca akýmsi spôsobom predisponovanú časť populácie a dôraz sa kladie až na liečbu a doliečovanie, v tomto zmysle nie je dôležitá prevencia. Alkoholik je potom obeť tejto choroby, ktorá musí prestať piť. Abstinentom je abstinujúci alkoholik, ktorý dosiahol osobnú zrelosť. Má neutrálny postoj k nealkoholickej abstinencii (Nociar, 2001, s. 29). Tabuľka č. 1 poukazuje na bilančnú tabuľku, ktorá znázorňuje, ako sa ťažkí užívatelia alkoholu rozhodujú pre alebo proti abstinencii.

Na druhej strane, tabuľka č. 2 poukazuje na rozhodovanie o ďalšom užívaní alkoholu – pre a proti.

Uvedené údaje v tabuľke č. 1 a v tabuľke č. 2 možno analogicky použiť nielen pri úvahách o alkohole, ale aj o úvahách spojených s užívaním akejkoľvek drogy.

Užívanie týchto drog, opiátov, alkoholu či nikotínu je vždy spojené s mierou ich užívania. Na tomto základe je možné hovoriť o rôznych typoch a typológiách jednotlivých užívateľov.

Miovský a kol (2008, s. 163 – 164) uvádzajú typológiu užívateľov týchto drog, ktorého autorom je Simon. Ide najmä o:

- časť populácie so skúsenosťami s nelegálnou drogou – aspoň raz v živote mali skúsenosť,
- aktuálni užívatelia,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

- problémoví užívatelia – boli nútení v súvislosti s drogou vyhľadať pomoc,
- závislí užívatelia – ak spĺňa kritéria pre diagnostikovanie závislosti,
- ťažkí dlhodobí užívatelia – ide o ťažký stupeň závislosti, kde je prevaha intravenózneho podania drogy.

Tabuľka č. 1: Jimova rozhodovacia bilančná tabuľka abstinencie

ABSTINENCIA – PRE A PROTI		
Pre abstinenciu	**Proti abstinencii**	**Vyrovnávanie sa s problémami abstinencie a prvé obdobia**
1. cítiť sa lepšie fyzicky, 2. zlepšenie vzťahu s manželkou, 3. zlepšenie vzťahu s deťmi, 4. bude viac peňazí, 5. menej nervozity, strachu a pocitu viny, 6. sebazdokonalenie	1. nervozita a nepríjemný pocit v spoločnosti, 2. strach, že spolupracovníci to budú sťažovať, 3. strata priateľov, 4. život bude fádny a nevďačný, 5. nutnosť čeliť realite 6. zmena je veľmi prácna	1. zvládanie stresu, relaxačné cvičenia, 2. nácvik asertivity a odmietanie alkoholu, 3. účasť v svojpomocných skupinách, 4. kognitívna reštrukturalizácia, zoznam príjemných činností, 5. asertivita, zvládnutie stresu, nácvik komunikačných schopností, 6. kognitívna reštrukturalizácia

Zdroj: Rotgers, 1999, s. 187.

Tabuľka č. 2: Jimova rozhodovacia bilančná tabuľka ďalšieho užívania alkoholu

ĎALŠIE UŽÍVANIE ALKOHOLU – PRE A PROTI		
Nevýhody užívania alkoholu	**Výhody užívania alkoholu**	**Dosiahnutie rovnakých výhod bez alkoholu**
1. finančné straty a problémy so zákonom, 2. problémy s manželkou/manželom – riziko rozvodu, 3. zdravotné a telesné problémy, 4. odcudzenie detí, 5. zlý pocit zo seba, 6. stagnácia v zamestnaní.	1. priateľstvo so spolupracovníkmi, 2. uvoľnenie a príjemný pocit v spoločenských situáciách, 3. oslava dobre vykonanej práce, 4. predchádzanie nepríjemných pocitom, ako zlosť a bolesť, 5. pomoc so zaspávaním v dobe stresu.	1. vytváranie sociálnej siete ľudí, ktorí nepijú, 2. zvládanie stresu, nácvik relaxácie, schopností odmietania alkoholu, 3. kognitívna reštrukturalizácia, odmeňovanie činností, ktoré nie sú spojené s pitím, 4. kognitívna reštrukturalizácia, nácvik komunikačných schopností, 5. nácvik relaxácie.

Zdroj: Rotgers, 1999, s. 187.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Toto Simonovo členenie bolo doplnené ešte o tzv. skrytú populáciu užívateľov drog, teda tých, ktorí nikdy v súvislosti s užívaním drogy nevyhľadali žiadnu pomoc a nie sú teda ako užívatelia drogy vedení. Ide najmä o (Miovský a kol., 2008, s. 163):

- experimentátorov – majú viac ako jednu skúsenosť s nelegálnou drogou a túto skúsenosť opakujú,
- rekreačných užívateľov – ktorých cieľom je najmä pobaviť sa a upokojiť sa,
- závislých užívateľov – majú stabilizované sociálne zázemie, ale napriek tomu nie sú v konflikte so zákonom a ostávajú v skrytej populácii.

O typológiu užívateľov sa pokúsili aj Kandel a Chen (In: Miovský a kol., 2008, s. 163) a pomocou zhlukovej analýzy identifikovali štyri typy užívateľov:

- ťažkí užívatelia so skorým začiatkom užívania,
- ľahkí užívatelia so skorým začiatkom užívania,
- ťažkí užívatelia s neskorším začiatkom užívania,
- ľahkí užívatelia s neskorším začiatkom užívania.

Aj Miovský (2008, s. 163) sa pokúsil typologizovať užívateľov drog z hľadiska frekvencie užívania a to:

- ľahký (1 – 2x týždenne),
- stredneťažký (2 – 4x týždenne),
- ťažký užívateľ (5x týždenne a viac).

Podľa frekvencie užívania rozčlenil tento autor užívateľov aj na:

- krátkodobého užívateľa (0 – 4 mesiace),
- strednodobého užívateľa (4 mesiace – 2 roky),
- dlhodobého užívateľa (dlhšie ako 2 roky.)

1. 2. Spôsoby liečby psychických porúch spojených s užívaním alkoholu, kanabinoidov a nikotínu

„Môžeme určiť tri cesty v boji s drogami: prevencia, represia, obnova. Najdôležitejšia je prvá, teda prevencia, spojená s primeraným výchovným pôsobením, ktoré ponúka pravý zmysel života a určité prvoradé hodnoty“ (Karlíková, 2004, s. 29).

Samotná liečba je komplikovaným a v mnohých prípadoch ťažko dosiahnuteľným procesom, ktorý sa nie vždy končí úspechom. Kolibáš a Novotný (2007) veľmi detailne rozpracovali psychické poruchy spojené s užívaním jednotlivých návykových látok a upravili aj liečbu týchto psychických porúch.

Podľa nich liečba psychických porúch spojených s užívaním alkoholu znamená liečbu závislosti od alkoholu (2007, s. 79). Tvrdia, že liečba musí podchytiť viacero príčin a preto pri nej treba podchytiť niekoľko zvláštností, najmä štádiá závislosti a postoj

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

samotného pacienta k liečbe. Každopádne je nevyhnutné stanoviť si v liečbe cieľ, avšak Kolibáš a Novotný (2007) tvrdia, že stanoviť si za cieľ trvalú abstinenciu je nerealistické a preto je lepšie stanoviť si tzv. behavioral self-control training, teda behaviorálny tréning sebakontroly, ktorý spočíva v „sebamonitorovaní konzumu, na stanovení postupných cieľov, vo vytvorení parciálnych kontraktov a podobne“ (2007, s. 80). Tabuľka č. 3 poukazuje na fázy tejto terapie.

Tabuľka č. 3: Fázy terapie pri liečbe závislosti do alkoholu

Fáza	Hlavná úloha	Trvanie	Intervencia
Kontaktačná	Motivácia na liečbu	Hodiny až týždne	Individuálna psychoterapia
Detoxikačná	Odňatie alkoholu, kupírovanie abstinenčných syndrómov	Dni až 2- 3 týždne	Farmakoterapia
Odvykacia	Averzia voči alkoholu, senzitizácia na alkohol, potlačenie cravingu	6 týždňov až 3 mesiace	Averzívna a senzitizujúca terapia a individuálna a skupinová psychoterapia či akamprosát
Rehabilitačná	Rehabilitácia, kluby pacientov	roky	Rehabilitácia, resocializácia

Zdroj: Kolibáš - Novotný, 2007, s. 81.

Okrem liečby psychických porúch spojených so závislosťou na alkohole, upravujú Kolibáš a Novotný (2007) aj liečbu psychických porúch spojených s užívaním kanabinoidov. Uvádzajú, že štartovacou drogou pre začatie užívania opioidov je marihuana a hašiš. Pri liečbe týchto problémov neexistuje špecifický postup, či špecifická liečba. Intoxikácia odozneje bez väčších problémov a abstinenčné stavy sa riešia anxiolytikami (2007, s. 120).

Pokiaľ ide o liečbu psychických porúch spojených s užívaním nikotínu, Kolibáš a Novotný (2007) podotýkajú, že takáto liečba je zdĺhavá a náročná. Niekedy postačuje chvíľkové poradenstvo u praktického lekára, ktoré donúti fajčiara dobrovoľne sa pokúsiť vzdať sa fajčenia a nikotínu. Okrem tohto poradenstva existujú aj behaviorálne orientované postupy, ktoré sú o niečo efektívnejšie ako stručné poradenstvo a dokonca aj hypnoterapia a akupunktúra, ktoré však majú minimálny úspech. Využívajú sa aj substitučné metódy, ako napríklad užívanie žuvačiek s obsahom nikotínu, či nikotínové náplaste. Efekt v týchto prípadoch tkvie až v takmer 40% úspešnosti (2007, s. 188). Pentel (1999) hovorí tiež

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

o novom prístupe, ktorý spočíva v snahe vyvinúť nikotínovú vakcínu. Takáto prognóza však ukazuje, že až 50% vyliečených fajčiarov sa do jedného roka vracia späť k fajčeniu.

2. Užívanie drog medzi žiakmi vo vybraných európskych krajinách

V roku 2007 bol realizovaný prieskum, ktorého sa zúčastnili študenti 35 európskych krajín. Jeho zámerom bolo zistenie užívania cigariet, alkoholu a drog v skúmanej populácií. Tab. č.1 (1. a 2. časť) dokumentuje získané výsledky (EMCCDA, 2009).

Cigarety

V prieskume uviedlo v priemere 58% dopytovaných žiakov zúčastnených krajín, že fajčili cigarety aspoň raz a 29% počas posledného mesiaca. Aspoň balíček cigariet za deň počas posledných 30 dní vyfajčili 2% všetkých zúčastnených študentov. Medzi krajiny s vysokou prevalenciou fajčenia cigariet nad 40% patria Rakúsko, Česká republika, Lotyšsko a Bulharsko. Na posledných priečkach, teda s nízkou prevalenciou pod 20% sa umiestnili Portugalsko, Nórsko, Island a Arménsko ako jediná krajina pod 10%.

Denné fajčenie v ranom detstve (od 13 rokov alebo aj skôr súvisí s ľahkou dostupnosťou k tabakovým výrobkom v danej krajine) uviedlo až 7% žiakov z Čiech, Estónska, Lotyšska a Slovenska. Najzriedkavejší zaznamenaný výskyt (asi 3%) bol medzi Grékmi a Rumunmi. Nezanedbateľný je rozdiel medzi pohlaviami konzumentov, zatiaľ čo v Arménsku fajčí o 16% viac chlapcov, v Monaku je to o 19%v prospech dievčat. Celkový obraz trendu vo fajčení za posledný mesiac v skúmaných krajinách je odrazom zníženej alebo aspoň stabilizovanej situácie (EMCCDA, 2009).

Alkohol

V skúmanej vzorke uviedli viac ako 2/3 žiakov požitie alkoholu aspoň raz počas svojho života, za posledný rok to bolo v 80% a za posledný mesiac v 61% prípadov. Pitie alkoholických nápojov je rozdielne aj v jednotlivých európskych krajinách, kým v Rakúsku a Dánsku je to na hranici 80% maloletých, v Arménsku to predstavuje 35% a na Islande 31%.

Celkový objem skonzumovaného destilátu počas posledného dňa pitia je zvyčajne nízke v krajinách, v ktorých študenti konzumujú alkohol často (napr. v Grécku) a vysoké je v krajinách s nízkou frekvenciou konzumácie, kde môžeme zaradiť škandinávske krajiny. No, v Dánsku okrem veľkého skonzumovaného množstva alkoholu, ktoré je na priemerného žiaka vyššie o 3 – 4 litre ako v krajinách s najnižšou priemernou spotrebou (Arménsko a Cyprus), sa uvádza aj vysoká frekvencia konzumácie. V posledných rokoch sa zvýšila aj konzumácia piva a vína za uplynulých 30 dní. Takmer vo všetkých európskych krajinách konzumujú chlapci väčšie množstvá alkoholu ako dievčatá. Výnimku predstavuje Island.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č. 4: Prehľad užívania alkoholu a drog medzi európskymi žiakmi vo veku 15 – 16 rokov v %. (1. časť).

Krajina	Fajčenie cigariet za minulých 30 dní	Pitie alkoholu za minulých 12 mesiacov	Opitosť za minulých 12 mesiacov	Množstvo alkoholu (v cl 100%) za ostatný deň pitia	Užitie kanabisu počas života
Arménsko	7	66	8	1,6	3
Belgicko (Flámska časť)	23	83	29	4,3	24
Bulharsko	40	83	45	3,5	22
Cyprus	23	79	18	2,1	5
Česká republika	41	93	48	4,5	45
Dánsko (obmedzená porovnateľnosť)	32	94	73	7,5	25
Estónsko	29	87	42	5,1	26
Faerské ostrovy	33	..	41	..	6
Fínsko	30	77	45	5,7	8
Francúzsko	30	81	36	3,6	31
Grécko	22	87	26	3,1	6
Holandsko	30	84	36	4,9	28
Chorvátsko	38	84	43	5,2	18
Island	16	56	..	4,1	9
Írsko	23	78	47	..	20
Litva	34	87	43	4,0	18
Lotyšsko	41	89	45	..	18
Maďarsko	33	84	42	4,0	13
Malta	26	87	38	3,9	13
Monako	25	87	35	2,5	28
Nemecko (7 spolkových krajín)	33	91	50	5,1	20
Nórsko	19	66	40	5,9	6
Ostrov Man	24	93	61	7,3	34
Poľsko	21	78	31	3,9	16
Portugalsko	19	79	26	..	13
Rakúsko	45	92	56	5,5	17
Rumunsko	25	74	26	2,5	4
Rusko	35	77	40	2,8	19
Slovenská republika	37	88	50	4,2	32
Slovinsko	29	87	43	4,5	22
Spojené kráľovstvo	22	88	57	6,2	29
Švajčiarsko	29	85	41	3,9	33
Švédsko	21	71	37	5,2	7
Taliansko	37	81	27	3,6	23
Ukrajina	31	83	32	2,8	14
Priemer (nevážený)	29	82	39	4,2	19

Zdroj: EMCCDA, 2009.

Mužské pohlavie uprednostňuje z nápojov pivo, ktoré tvorí približne 50% spotrebovaného alkoholu, nasledujú s 30% liehoviny a 13% víno. Vo väčšine európskych krajín ženské pohlavie zase uprednostňuje liehoviny, ktoré tvoria asi 1/3 celkovej spotreby (EMCCDA, 2009).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Aspoň raz počas svojho života bola polovica dopytovaných respondentov intoxikovaná do takej miery, že sa pri chôdzi potácali, nezrozumiteľne rozprávali alebo vracali. Za posledný rok to bolo v 39% prípadov a počas posledného mesiaca v 18%. V niektorých krajinách (Malta, Portugalsko, Estónsko a Lotyšsko) aj napriek vysokej frekvencii príležitostnej konzumácie alkoholu je pomerne nízky výskyt opitosti za dané obdobie. Celkovo udáva príležitostne nadmerné pitie alkoholických nápojov za posledný mesiac 47% chlapcov a 39% dievčat. Jedine v Nórsku príležitostne konzumuje alkohol o 7% viac žiačok ako žiakov. Od roku 2003 do roku 2007 najvýraznejší nárast bol zaznamenaný v Portugalsku z 25% na 56%, teda o 31%, v Poľsku o 16%, Francúzsku o 15%, Chorvátsku o 14% a v Bulharsku o 12% (EMCCDA, 2009).

Medzi uvádzané problémy spájajúce sa so spotrebou alkoholu počas uplynulých 12 mesiacov sa najčastejšie uvádzajú vážne problémy s rodičmi, dosahovanie slabých výsledkov v škole a práci, vážne problémy s priateľmi, fyzické konflikty či problémy s políciou.

Drogy

V prieskume uviedlo 23% chlapcov a 17% dievčat, že aspoň raz počas svojho života vyskúšalo nelegálnu drogu, pod ktorou myslíme kanabis, amfetamíny, kokaín, crack, extázu, LSD alebo heroín. Medzi krajiny s najvyšším počtom užívateľov patria Česká republika (45%), Ostrov Man (34%), Švajčiarsko (33%), Slovenská republika (32%) a Francúzsko (31%). Nižšie miery prevalencie sa vyskytujú v škandinávskych krajinách a vo východnej Európe. Medzi najčastejšie užívanú nelegálnu látku patrí kanabis, pravdepodobne to súvisí aj s jednoduchšou dostupnosťou k tejto droge v porovnaní s ostatnými. Počas posledného roka uviedlo 14% žiakov konzumáciu kanabisu, za posledný mesiac 9% chlapcov a 6% dievčat. Pravidelná spotreba s najvyššou prevalenciou bola evidovaná v Českej republike a na Ostrove Man. V súčasnosti iba 1 – 2% populácie maloletých konzumentov je v Arménsku, na Faerských ostrovoch, vo Fínsku, v Nórsku, Rumunsku a vo Švédsku. Celoživotné užívanie kanabisu uviedlo 19% študentov (EMCCDA, 2009).

Z ostatných nelegálnych látok sa najčastejšie spotrebovávajú rovnako na úrovni 3% extáza, kokaín a amfetamíny, v menšom množstve (1 – 2%) crack a heroín. Medzi prvých päť krajín s celoživotným užívaním extázy s mierou prevalencie okolo 6 – 7% je možné zaradiť Bulharsko, Estónsko, Ostrov Man, Lotyšsko a Slovensko.

Iné látky

Približne 15% žiakov Poľska, Litvy, Francúzska a Monaka má problém s celoživotným užívaním uspokojujúcich prostriedkov alebo sedatív, ktoré nie sú na lekársky predpis. Pod 2% konzumentov je z Rakúska, Ruska, Spojeného kráľovstva a Arménska. V ôsmich najvyššie umiestnených krajinách užíva 8% dievčat a 5% chlapcov lieky na voľný výdaj.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č. 5: Prehľad užívania alkoholu a drog medzi európskymi žiakmi vo veku 15 – 16 rokov v %. (2. časť).

Krajina	Akákoľvek nelegálna droga okrem kanabisu počas života[a)]	Užitie inhalátov počas života[b)]	Trankvilizéry (sedatíva, bez lekárskeho predpisu) počas života	Alkohol spolu s tablektami počas života[c)]
Arménsko	2	5	0	1
Belgicko (Flámska časť)	9	8	9	4
Bulharsko	9	3	3	3
Cyprus	5	16	7	3
Česká republika	9	7	9	18
Dánsko (obmedzená porovnateľnosť)	7	9	6	6
Estónsko	9	9	7	5
Faerské ostrovy	1	8	3	6
Fínsko	3	10	7	9
Francúzsko	11	12	15	6
Grécko	5	9	4	3
Holandsko	7	6	7	4
Chorvátsko	4	11	5	8
Island	5	4	7	4
Írsko	10	15	3	7
Litva	7	3	16	5
Lotyšsko	11	13	4	8
Maďarsko	7	8	9	12
Malta	9	16	5	11
Monako	10	8	12	5
Nemecko (7 spolkových krajín)	8	11	3	7
Nórsko	3	7	4	4
Ostrov Man	16	17	7	12
Poľsko	7	6	18	5
Portugalsko	6	4	6	3
Rakúsko	11	14	2	12
Rumunsko	3	4	4	4
Rusko	5	7	2	4
Slovenská republika	9	13	5	12
Slovinsko	8	16	5	4
Spojené kráľovstvo	9	9	2	7
Švajčiarsko	7	9	8	6
Švédsko	4	9	7	7
Taliansko	9	5	10	4
Ukrajina	4	3	4	1
Priemer (nevážený)	10	6	5	6

a) „Akákoľvek nelegálna droga okrem kanabisu“: extáza, amfetamíny, LSD alebo iné halucinogény, crack, kokaín a heroín
b) Inhaláty: „glej, lepidlá, rozpúšťadlá, atď. na navodenie nálady“
c) „Dostať sa do nálady“ okrem Cypru („cítiť sa inakšie“) a Rumunska („cítiť sa lepšie“)

Zdroj: EMCCDA, 2009.

Celkový trend za posledné roky je takmer stabilizovaný nielen v jednotlivých krajinách ale aj rodoch (EMCCDA, 2009).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Priemer celoživotného užívania inhalátor vo vybraných európskych krajinách je 9%, najväčšie poklesy za posledné desaťročie nastali v Litve a Spojenom kráľovstve asi o 12%, naopak, najvyšší nárast o 6% bol vo Fínsku a na Slovensku. Najvýznamnejšími maloletými spotrebiteľmi inhalátorov sú zo 16% žiaci z Cypru, Ostrova Man, Malty a Slovinska. Najmenšie zastúpenie konzumentov má z krajín Bulharsko, Litva a Ukrajina.

Užívanie alkoholu s tabletkami s cieľom dostať sa do nálady sa v roku 2007 registrovalo u 8% európskych dievčat a 5% chlapcov. Česká republika s prevalenciou celoživotného užívania tejto kombinácie na úrovni 18% má prvenstvo. Na opačnej strane rebríčka sa umiestnili Arménsko a Ukrajina, v ktorých sa zaznamenalo 1% maloletej populácie (EMCCDA, 2009).

Skôr stúpajúce ako klesajúce trendy okrem Českej republiky zaznamenáva v sledovaných parametroch aj Slovensko. V nasledujúcej časti príspevku sa preto budeme venovať drogovej problematike v našej krajine.

3. Užívanie drog na Slovensku

V súčasnej dobe je pomerne komplikované u užívateľov identifikovať tých, ktorí sa špecializujú len na jednu drogu, skôr sa u nich vyskytuje polyúzus, t.j. Užívanie viacerých drog súčasne aj s protichodnými (stimulačnými verzus tlmivými) účinkami.

Tab. č.2 nám zachytáva nahlásených užívateľov na liečbu podľa jednotlivých skupín primárnej drogy. Ako je možné sledovať aj zo získaných údajov, užívanie opiátov, najmä heroínu, ktoré bolo v predchádzajúcej dekáde hlavným problémom, pokleslo.

Aj samotný graf č.1 prezrádza, že kým v roku 1995 bolo medzi prvoliečenými viac ako 85% pre užívanie heroínu, v roku 2006 to bolo už o 20% menej. Odvtedy ale narástol podiel prvoliečených na amfetamíny (pervitín) až na 36%, kým v rokoch 1994 – 1995 to boli necelé 2%. (Šteliar, 2009). Až v 25% všetkých žiadostí o liečbu drogovej závislosti na Slovensku sa uvádza metamfetamín ako primárna droga najčastejšie uvádzaná užívateľmi žiadajúcimi o liečbu prvýkrát, z ktorých 50% uviedlo injekčné užívanie drogy. V Českej republike je stav ešte kritickejší, predstavuje až 59 % všetkých žiadostí, v ktorých až 80% priznalo injekčné užívanie drogy (EMCDDA, 2008). Nebezpečenstvom spojeným s užívaním pervitínu je jeho injekčné užívanie, medzi liečenými sa niekoľko rokov drží na úrovni okolo 40%.

Ako uvádza ďalej Šteliar (2009) zvýšená pozornosť zo strany spotrebiteľov je venovaná prírodným psychotropickým látkam, v rómskych komunitách predovšetkým prchavým inhalátom.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č. 6: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa skupín primárnej drogy.[1]

Rok	Spolu	Podľa skupín užívanej drogy									
		heroín 1)	ostatné druhy opiát. drog	kokaín 2)	amfetamín a ostatné stimul.	hypno-tiká a sedatíva	haculi-nogény	prchavé látky	kanabis	iné drogy	kombinácia psycho-aktívnych látok 3)
1997	**2074**	1157	100	2	37	109	10	165	76	18	--
1998	**2199**	1584	81	4	42	134	9	215	114	16	--
1999	**2236**	1691	62	5	47	82	5	190	145	9	--
2000	**2619**	1878	151	5	93	106	13	210	151	12	--
2001	**2559**	1871	73	8	144	89	7	175	184	8	--
2002	**2111**	1288	84	12	199	120	9	167	221	11	--
2003	**2136**	1050	57	16	379	122	11	183	299	19	--
2004	**2315**	936	51	14	579	107	18	194	398	18	--
2005	**2078**	857	45	11	501	84	6	161	400	13	--
2006	**1927**	755	61	20	435	43	1	110	312	--	190
2007	**1985**	694	131	9	480	57	6	102	323	--	183

1) Heroín – 111 (heroín, diamorfín získaný na ulici / nelekárske užívanie), 164 (heroín ako náhradný opiát / opioid užívaný ako súčasť protidrogovej liečby)
2) Kokaín – 210 (nešpecifický kokaín), 211 (kokaín hydrochlorid), 212 krak (voľná báza kokaínu zahrňujúca „crack“), 213 (iná špecifikovaná forma kokaínu, napr. coca paste)
3) Kombinácia psychoaktívnych látok vykazovaná samostatne diagnózou F19

Zdroj: Národné centrum zdravotníckych informácií. Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2005 a 2007.

Mladí ľudia, ktorí patria k najpočetnejšej skupine užívateľov ako to uvádza tab. č.3, pri kontakte s drogou odmietajú akékoľvek sociálne štandardy a životné skúsenosti dospelých. Začínajú legálnymi drogami, ako sú alkohol, cigarety a prechádzajú na tie nelegálne od kanabisu až ku heroínu, kokaínu a ku kombinácií viacerých z nich. Prvé kontakty s alkoholom má 8% detí v 11 rokoch, 24% v 13 rokoch, 50% v 15 rokoch. U mladých teenagerov sú 4% závislých od alkoholu. V roku 2006 bolo z celkového počtu

[1] V rokoch 1997 – 2005 prehľad obsahuje počet hlásených drogovo závislých pacientov vrátane cudzích štátnych príslušníkov a pacientov s neznámou štátnou príslušnosťou.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

klientov, ktorí začali resocializáciu 4,5% maloletých, konkrétne 18 chlapcov a 5 dievčat (Škodáček ,2009).

Graf č. 1: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa skupín užívanej primárnej drogy

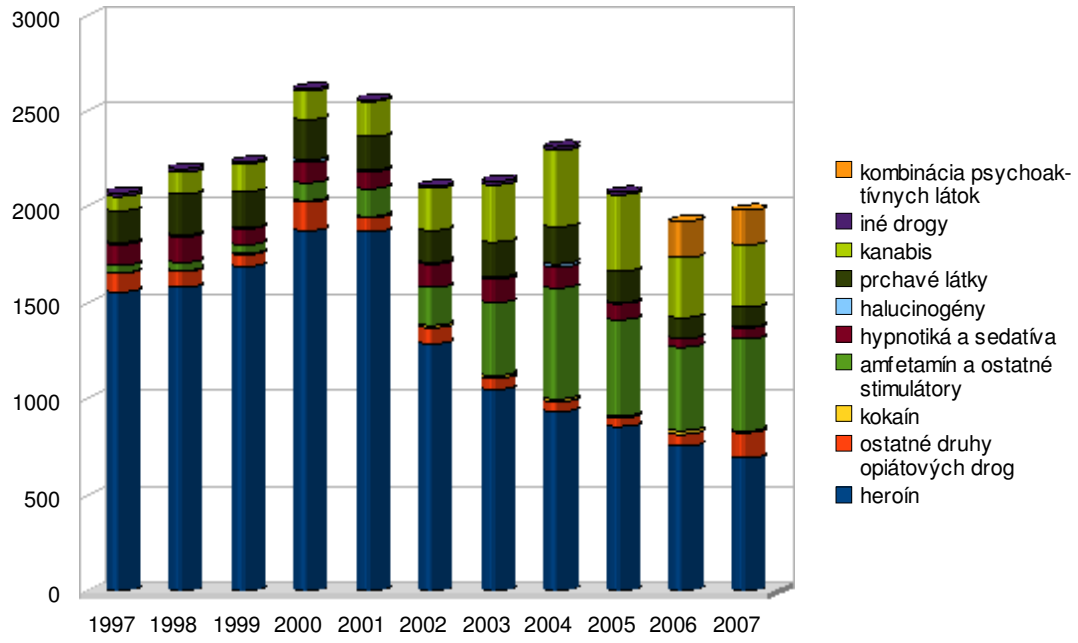

Zdroj: Spracované z Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2005 a 2007.

Graf č. 2: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa vekových skupín.

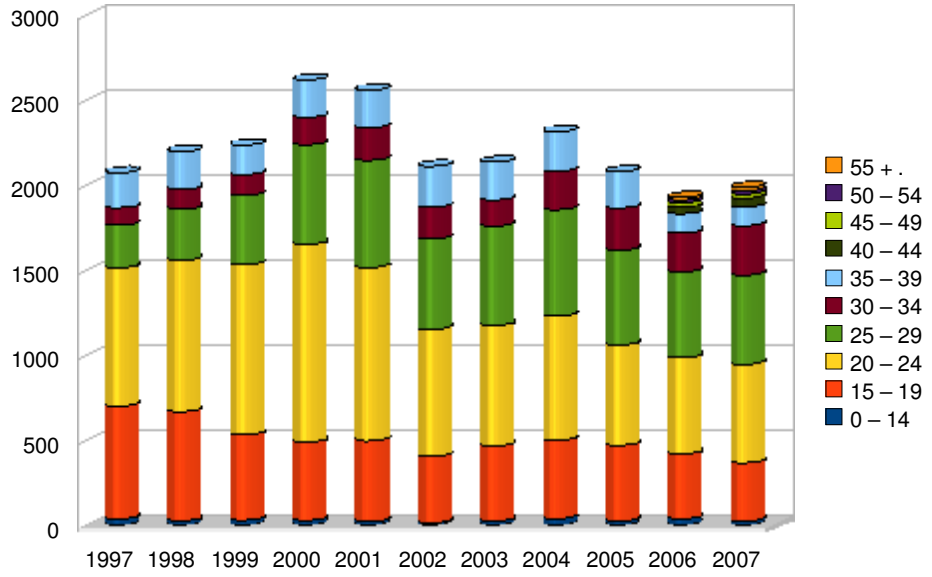

Zdroj: Spracované z Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2007.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Z dlhodobého hľadiska, ktoré zachytáva graf č.2, najrizikovejšími skupinami konzumentov drog sú mladí ľudia vo veku od 15 do 29 rokov.

Tabuľka č. 7: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa vekových skupín

Rok	Spolu	Podľa vekovej skupine									
		0 – 14	15 – 19	20 – 24	25 – 29	30 – 34	35 – 39	40 – 44	45 – 49	50 – 54	55+
1997	**2074**	38	664	812	252	101	207	--	--	--	--
1998	**2199**	26	642	892	299	116	224	--	--	--	--
1999	**2236**	30	501	1003	405	123	174	--	--	--	--
2000	**2619**	28	460	1163	587	161	220	--	--	--	--
2001	**2559**	21	475	1020	630	193	220	--	--	--	--
2002	**2111**	15	390	748	530	188	240	--	--	--	--
2003	**2136**	24	442	708	586	152	224	--	--	--	--
2004	**2315**	39	461	731	625	226	233	--	--	--	--
2005	**2078**	24	446	592	556	248	212	--	--	--	--
2006	**1927**	37	381	569	502	230	113	38	27	15	15
2007	**1985**	24	343	579	525	291	110	51	25	18	19

Zdroj: Národné centrum zdravotníckych informácií. Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2007.

Kým koncom 90tych rokov tvorili viac ako 80% spotrebiteľov, tak v posledných rokoch sa ich počet trochu znižuje, čo je možné vysvetliť aj starnutím danej skupiny užívateľov presúvajúcich sa do staršej vekovej skupiny.

Takmer ½ chlapcov a 1/3 dievčat má skúsenosti s drogami, ktorá rastie s pribúdajúcim vekom. Najviac sa respondenti s nimi dostávajú do kontaktu vo veľkých mestách, čo nám vystihuje aj tab. č.4. Najvyšší podiel tých, ktorí vyskúšali drogu raz a aj opakovane sú spoločenskí, komunikatívni jedinci, ktorí trávia voľný čas v rôznych partiách. Menej spoločenské osoby, ale aj športovci a respondenti so širokými záujmami, s menej silnými sociálnymi kontaktmi sa najčastejšie vracajú k droge vtedy, ak majú príležitosť.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č. 8: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa krajov trvalého bydliska v roku 2007

Úze-mie	Spolu	Podľa skupín užívanej drogy									
		heroín	ostatné druhy opiát. drog	kokaín	amfeta-mína ostatné stimul.	hypno-tiká a sedatíva	haculi-nogény	prchavé látky	kanabis	iné drogy	kombinácia psycho-aktívnych látok
SR	**1977**	**691**	**131**	**9**	**477**	**57**	**6**	**102**	**323**	**--**	**137**
BA	**685**	398	11	4	153	8	--	8	59	--	26
TT	**245**	119	25	--	39	6	1	3	24	--	21
TN	**176**	38	7	--	62	8	**ze**--	10	40	--	9
NR	**286**	63	22	--	71	11	1	13	53	--	44
ZA	**114**	18	2	1	49	3	--	8	30	--	3
BB	**217**	44	9	2	59	4	--	16	62	--	17
PO	**69**	6	4	1	15	2	1	10	19	--	6
KE	**185**	5	51	1	29	15	3	34	36	--	11

Zdroj: Národné centrum zdravotníckych informácií. Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2007.

Bratislavský samosprávny kraj s počtom 685 hlásení, ako to znázorňuje aj graf č.3, stojí na čele všetkých sledovaných indikátorov, aj v trestno-právnej oblasti. Problémoví užívatelia drog tu prevyšujú ostatné regióny približne o 20%. V roku 2007 sa takmer 2/5 po prvýkrát liečených pacientov a 50,2% opakovaných liečilo v zdravotníckych zariadeniach v tomto regióne. Poskytujú sa tu súčasne najdostupnejšie a vysoko rozšírené pomáhajúce služby pre ľudí, ktorí majú problémy s drogami. Bratislava je rovnako aj centrom drogovej kriminality z pohľadu záchytov a počtov drogových trestných činov a páchateľov týchto činov.

Na Slovensku má systém liečby pacientov so závislosťou psychoaktívnych látok ťažisko v dobrovoľnej forme liečby s dôrazom na ambulantnú starostlivosť. Nezanedbateľnú zložku tohto systému predstavujú aj ústavná liečba a nedobrovoľná forma liečby nariadená súdom.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Graf č. 3: Hlásenie liečby užívateľa drog podľa krajov trvalého bydliska v roku 2007.

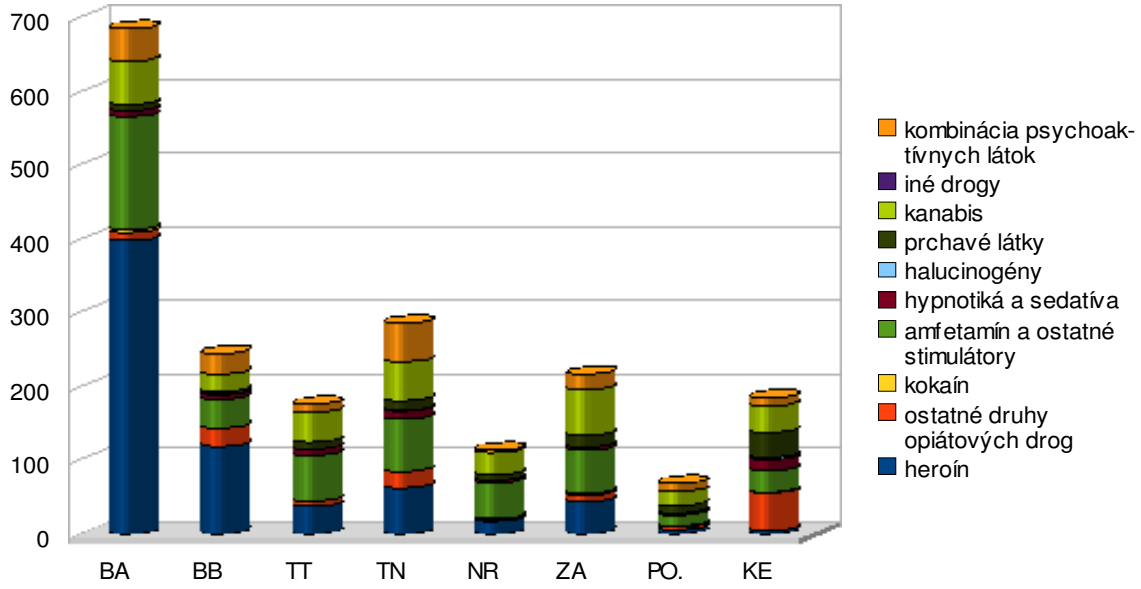

Zdroj: Spracované z Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2007.

Na Slovensku nie je špecializované zdravotnícke zariadenie na liečbu drogových závislostí detí a mládeže. Tie suplujú pedopsychiatrické zariadenia, ARO, JIS a pediatrické oddelenia nemocníc. Cieľom terapie je zlepšiť celkový somatický stav a postihnuté funkcie pacienta v dôsledku psychoaktívnych látok s pokusom o reštrukturalizáciu osobnosti. Ako uvádza Škodáček (2009), liečba pozostáva zo 4 fáz:

1. *kontaktačná fáza* – pacient sa má stotožniť s nutnosťou liečby a absencie po spresnení jeho diagnózy a liečby prípadných komplikácií pri závislosti,
2. *detoxikačná fáza* – uplatňuje farmakologickú terapiu na zmiernenie abstinenčných príznakov, trvá niekoľko dní až týždňov pri odobraní látkovej ale aj psychologickej drogy,
3. *odvykacia fáza* – počas niekoľkých týždňov až mesiacov sa vytvárajú nové behaviorálne reakcie formou individuálnej a skupinovej psychoterapie
4. *rehabilitačná fáza* – trvajúca niekoľko mesiacov až rokov, súčasťou ktorej sú športy, rekreačné aktivity, závisí od motivácie, osobnosti pacienta a kvality liečby, ktorá ho má socializovať, čiže po rehabilitácii habilitovať v novom postavení rozvoja života v súkromí, škole a profesii.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Záver

V Európe sa v súčasnosti rozrastá poskytovanie protidrogovej liečby, no napriek tomu medzi krajinami pretrvávajú veľké rozdiely hlavne v oblasti dostupnosti starostlivosti a v miere, do akej sa služby zaoberajú rôznymi druhmi problémov s drogami. Široké sociálne dopady ich užívania sa odrážajú v živote jednotlivcov, v strate zamestnania, rodiny, priateľov, či v strate istých sociálnych istôt. Jedným zo sociálnych dôsledkov užívania drog je napríklad aj páchanie trestnej činnosti (Národná správa pre EMCDDA, [17.10.2009]) Ak takýmto jednotlivcom nepomôže rodina, na rade je štát. zvyšujú sa tak jeho výdavky na zdravotnú starostlivosť pre týchto jednotlivcov za predpokladu, že sa danej zdravotnej starostlivosti podrobia a budú sa liečiť. V opačnom prípade sa sociálne, ale aj ekonomické dopady spôsobené užívaním drog budú naďalej prehlbovať. Následne budú sociálne dôsledky užívania drog narastať a ovplyvňovať ďalšie faktory sociálneho života, súvisiace nielen s finančným zabezpečením jednotlivcov, ale aj v súvislosti s rôznymi dohrami v právnej oblasti, politickej oblasti či dokonca v oblasti etickej. Všetky dopady súvisiace s činnosťou jednotlivcov tak budú v značnej miere ovplyvňovať celú spoločnosť a tak sa problém jednotlivca stáva celospoločenským problémom, riešením ktorého by sa mala zaoberať celá spoločnosť.

Užívanie drog sa stalo jedným z vážnych celospoločenských problémov. Napriek všetkým doposiaľ prijatým a realizovaným opatreniam neustále narastá počet osôb, ktorých priemerný vek sa znižuje, ktoré experimentujú s drogami, zneužívajú ich, alebo sú od nich závislé. Preto je potrebné sa tejto problematike stále venovať aj vo forme prevencie. V konečnom dôsledku môžme povedať, že drogy nielen negatívne ovplyvňujú život ľudí, ničia zdravie a imunitný systém, ale narúšajú aj sociálne vzťahy a väzby.

Literatúra:

1. BELGISCHE FÖDERATION GEGEN KREBS. (2003): Abhängigkeiten verstehen und besser überwinden. Brüssel : Belgische Föderation gegen Krebs
2. EURÓPSKE MONITOROVACIE CENTRUM PRE DROGY A DROGOVÚ ZÁVISLOSŤ. (2009): Správa ESPAD za rok 2007. Užívanie drog medzi žiakmi v 35 európskych krajinách. Luxemburg: EMCDDA
3. EURÓPSKE MONITOROVACIE CENTRUM PRE DROGY A DROGOVÚ ZÁVISLOSŤ. (2008): Stav drogovej problematiky v Európe. Výročná správa 2008. Lisabon: EMCDDA

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

4. EURÓPSKE MONITOROVACIE CENTRUM PRE DROGY A DROGOVÚ ZÁVISLOSŤ. (2008): Výročná správa o stave drogovej problematiky na Slovensku za rok 2007. Bratislava: EMCDDA

5. KARLÍKOVÁ, E. (2004): Cirkev, drogy a toxikománia. Trnava: Dobrá kniha

6. KOLIBÁŠ, E., NOVOTNÝ, V. (2007): Alkohol, drogy, závislosti. Bratislava: Univerzita Komenského

7. MIOVSKÝ, M. a kol. (2008): Konopí a konopné drogy: Adiktologické kompendium. Praha: Grada Publishing

8. NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMÁCIÍ. (2006): Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2005. Bratislava. www.uzis.sk/nczisk/2005/zs0644.pdf [17.10.2009].

9. NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMÁCIÍ. (2008): Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v SR 2007. Bratislava .

10. NOCIAR, A. (2001): Alkohol, drogy a osobnosť. Bratislava: Asklepios

11. OĽHA, Š. (1984): Drsný diktát drogy. Bratislava: Smena.

12. PENTEL,P.R., MALIN,D.H., ENNIFAR, S. (1999): A nicotine conjugate vaccine reduces nicotine distribution to brain and attenuates its behavioral a cardiovascular effects in rats. In: Pharm. Biochem. Behav., roč. 65, 1999, č. 1, s. 191 – 198.

13. ROTGERS,F. a kol. (1999): Léčba drogových závislostí. Praha: Grada Publishing

14. ŠKODÁČEK, I. (2009): Liečba závislostí od legálnych drog u detí a mládeže. In: *Sociálna prevencia.* č. 3, 2009. s. 16 – 17

15. ŠTELIAR,I. (2009): Drogová problematika na Slovensku vo svetle štatistických údajov. In: *Sociálna prevencia.* č. 3, 2009. s. 12 – 13

16. TOKÁROVÁ,A. (2008): Boj proti alkoholizmu a ženy. In: Paľa, G. – Čusová, A.: Alkohol, drogy, závislosti – čo s nimi? Prešovská univezita. Gréckokatolícka teologická fakulta: Prešov. s. 33 – 41

17. Národná správa pre EMCDDA. Stav drogových závislostí a kontrola drog v Slovenskej republike, http://www.infodrogy.sk/narodnasprava/index.cfm?module=ActiveWeb&page=Webpage&s=PartA8, [17.10.2009].

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

The Usage of Drugs in Chosen European Countries and in Slovak Republic

Abstract

The paper is oriented to analyses of problematic of drugs and their impacts in specification of European Union, with the statistics determination of their extension and their usage in these impacts. Analyses are oriented from the theoretic generic conceptualization of chosen drug problematic, of therapy problematic of psychical defects joined with using of drugs, to analyze of usage of drugs by the chosen goal groups in chosen countries of European Union.

Key words: smoking, alcohol, drugs, therapy of psychical defect, usage of drugs

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.47-83
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Existenciálny zmysel a behaviorálne charakteristiky spojené s fajčením cigariet u vysokoškolákov

Mariana Račková

Technická univerzita Košice
Katedra spoločenských vied

Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/1408/04

Abstrakt:

Príspevok sleduje ambíciu doplniť poznatkovú úroveň súčasného vedeckého poznania o problematiku zmysluplnosti života v kontexte tabakizmu ako formy rizikového správania. Nachádzanie existenciálneho zmyslu a jeho pozitívne prežívanie môže byť dobrým prediktorom nielen psychického zdravia, duševnej vyrovnanosti, osobnej integrity a citovej pohody jedinca, ale aj kvalitným nástrojom eliminujúcim nedostatočnú psychickú integráciu, či neadekvátne rizikové správanie ako náhrada a únik pred existenciálnymi ťažkosťami. V príspevku uvádzame čiastkové výsledky z realizovaného empirického výskumu, v ktorom sme životný zmysel zisťovali nepriamo - analýzou osobnostných korelátov (sebaúcta, duševná pohoda, zmysel pre integritu).

Kľúčové slová: zmysluplnosť života, rizikové správanie, formy rizikového správania, ochranné a rizikové faktory, sebaúcta, duševná pohoda, koherencia, empirický výskum.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Úvod

Prežívanie sociálnych situácií, každodenných udalostí, javov a činov vo svojom živote ako zmysluplných, sa v súčasnom globálnom svete stáva zložitým a komplikovaným otáznikom, rébusom nielen pre jednotlivca ako nositeľa interakčných procesov, ale aj samotných výskumníkov. Otázka zmysluplnosti implikuje vzťah medzi poznaním a správaním, medzi subjektívnym zámerom a objektívnym efektom, medzi predstavou cieľa v myslení človeka a jeho realizáciou vo vonkajšom prostredí.

Riešenie otázok zmysluplného prežívania života a rizikovým správaním, ktoré necháva životné úlohy indivídua nevyriešené, je sčasti komplikované množstvom už existujúcich teórií na jednej strane a širšími súvislosťami psychologickými, filozofickými či etickými na strane druhej. Získané odpovede nadobúdajú povahu divergentnú, názorovo nejednoznačnú a kontradiktorickú. Sústredenie pozornosti na znovu objavenú problematiku zmyslu života spájame nielen s transformačnými dopadmi našej postmodernej spoločnosti na kvalitu života ľudí, ale aj s výzvami pluralizmu pozitivizmu a opäť pertraktovanou témou bytia v psychológii, filozofii, sociálnej práci a edukácii. Súhlasíme s názorom Muchu, že *výkonovo orientovaná škola zabúdala na zmysel života* (Mucha, 2000). Zmysel sa tvorí externálne, iba v mierach prostredia, mimo vedomia človeka. Pozitívne prežívanie zmyslu je dobrým prediktorom celkového zdravia, osobnej integrity, duševnej a emočnej stability. Je aj kvalitným nástrojom eliminujúcim nedostatočnú psychickú integráciu, či neadekvátne rizikové správanie ako náhrada a únik pred existenciálnymi ťažkosťami.

Sociálno-historická skúsenosť dokazuje, že pokrok v ktorejkoľvek oblasti praxe závisí na dokonalejšom poznaní zákonitostí a fenoménov tejto oblasti a na ich následnom využití ľuďmi. To bola aj naša základná motivácia pri koncipovaní príspevku.

V jeho prvej časti popisujeme dostupné teórie pojednávajúce o zmysle života. Kapitola o rizikovom správaní prináša niektoré výsledky domácich a zahraničných výskumných zistení. Optiku teoretickej úvahy dopĺňajú informácie o formách rizikového správania súvisiace s konzumáciou cigariet.

Nosnou časťou príspevku sú empirické dáta a naznačené závery pre prax, ku ktorým sme dospeli na základe získaných výsledkov z uskutočneného výskumu v rámci spoločného projektu VEGA č.1/1408/04 - „Sociálno-psychologická analýza rizikového správania sa vysokoškolákov“.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

1. Zmysel života, základné prístupy

Životný zmysel je pojmom, ktorý v psychologickej terminológii inklinuje viac do oblasti abstrakcie ako empírie. Vystupuje ako systémový psychoregulátor ľudského konania (ašpirácie, hodnotové orientácie, životný štýl) a spája sa s časovou dimenziou (čo vyvoláva potrebu zaoberania sa dynamickou úlohou budúcnosti v človeku ako takom; respektíve systematizáciou tejto úlohy - na jeho osobný rast, sebarozvoj, „stávanie“ sa niekým).

O vymedzenie *životného zmyslu, životnej zmysluplnosti, či existenciálneho zmyslu* sa pokúšali viacerí autori.
V. E. Frankl (1996) ho spája s ľudskou túžbou nájsť a naplniť v živote nejaký zmysel a hodnoty; ako pozitívny faktor, ktorý umožňuje rezistenciu človeka voči stresovým vplyvom. D. Kováč (2001) považuje zmysel života za vrcholový a univerzálny činiteľ kvality života. M. Zelina (2000) uvádza, že zmyslom života je tvorivá práca a pozitívna láska. Reker a Wong (1998) *zmysel života* chápu, ako *„uvedomovanie si* (*cognizance) poriadku, koherencie a účelu vlastnej existencie, úsilie a dosahovanie hodnotných cieľov a pridružený pocit naplnenia“.*
V intenciách uvedeného sa *zmysluplné správanie* vysvetľuje ako inštrumentálny, či funkčný vzťah správania k uspokojovaniu potrieb a k sebahodnoteniu dávajúcemu tomuto správaniu zmysel. Zmyslom správania je nájsť určitý druh uspokojenia, čo znamená vychádzať z vnútorného stavu nerovnováhy, z deficitu spokojnosti, či pohody (Nákonečný, 1998).

Multidimenzionálny pohľad na fenomén zmysluplnosti života ostáva dôležitým a klinicky relevantným konštruktom, ktorý má okrem pozitívnych, aj negatívne aspekty determinujúce mentálne zdravie jedinca. Uvedené teórie predstavujú integratívnu silu, spájajúcu rozmanitosť pohľadov a názorovú nejednotnosť. V súvislosti s prežívaním svojho života ako zmysluplného vystupuje do popredia viac aspektov.

A/ Zmysluplnosť života – poznávací prístup

Existencionálno - kognitívny aspekt chápe zmysel života ako porozumenie životu. Ide o takú interpretáciu života, ktorá sa javí zmysluplnou dotyčnému jedincovi. Tento aspekt v procese hľadania zmyslu života nachádzame v prácach V. E. Frankla (1997), E. Lukasovej (1997), K. Popielskeho (1994), P. S. Fryho (1998). Uvedení autori priznávajú vzájomný vzťah konceptu vôle k zmyslu života s geštalt tendenciou organizovať elementy podnetov do zmysluplných celkov, podobne ako J. C. Crumbaugh a L. T. Maholick, ktorí chápu vôľu k zmyslu ako vôľu vnímať, vyčítať zmysel v okolí, interpretovať, pochopiť a uviesť podnety do vzájomných vzťahov, a tak vnímať svoje prostredie ako zmysluplné (in. Halama, 2002).

B/ Zmysluplnosť života – cieľový prístup

Aj keď otázka zmyslu života intenzívne zamestnáva pozornosť súčasných výskumníkov, dominovala aj v minulosti. U klasikov neopsychoanalýzy, humanisticky a existenciálne orientovaných psychológov nachádzame interpretácie, ktoré v rôznej šírke a

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

hĺbke poznania, zdôrazňujú signifikantnosť existenciálneho zmyslu.
C. G. Jung (1995) zmysel života spája s existenciou archetypov - celostný zážitok ako súčasť stáleho, tvorivého vývoja jedinca. *A. Adler* vo svojej knihe O zmysle života (1998), problém zmyslu rozoberá najmä z hľadiska sociálnej realizácie, „*snahy o dokonalosť*" a vernosti „*línii života*". Kauzálno – deterministické chápanie psychoanalýzy nahrádza chápaním finálnym. Ľudské správanie považuje za účelové. Chybné koncepcie života vedú k vytváraniu fikcií a neadekvátnemu životnému štýlu. Najčastejšie sa manifestujú v podobe neadekvátnej adaptácie, alkoholizme, delikvencii.
Mihaly Csikszentmihalyi (1996) životnú zmysluplnosť radí k univerzálnym pojmom, sledujúc oblasť optimálneho prežívania. Za základnú podmienku šťastného a zmysluplného života považuje „stav plynutia" (flow).

C/ Zmysel života – viacdimenzionálny prístup

Spojením obidvoch uvedených prístupov, kognitívneho a cieľového, sa dostávame ku konštatovaniu zmysluplnosti života ako viacdimenzionálneho konštruktu (posudzovanie ktorého, sa spomínanými prístupmi nevyčerpáva).

Otázniky sa vynárajú v súvislosti s hľadaním odpovede determinácie ľudského správania v konkrétnej situácii, či *behaviorálne charakteristiky treba chápať ako produkt osoby a jej vnútorných procesov* (Binswanger, Boss), alebo ako *produkt situácie, environmentálnych vplyvov prostredia.* V súvislosti s prežívaním svojho života ako zmysluplného, vystupuje do popredia viac názorov. Teoretici sa posúvajú raz na jednu, a raz na druhú stranu uvedeného názorového spektra.

Existenciálni psychológovia (I. D. Yalom, J. Bugental, R. May, R. D. Laing, E. W. Straus, A. V. Kaam) považovali v zhode s Martinom Heideggerom za základný atribút ľudskej existencie „vrhnutosť", uvedomenie si faktu, že sme boli vystavení do tohto sveta podmienkam, ktoré sme si nevybrali a „existenciálnosť" - poznanie samých seba, ako jedincov s možnosťami voľby a subjektívnou zodpovednosťou za vykonané rozhodnutia).

Dvojdimenzionálne (F.Dittman–Kohli, 2000, S. B. Shapiro 1988, S. C. Thompson a A. S. Janigians, 1988) a trojdimenzionálne (Reker, Wong, 2000) komponentové teórie zmyslu života.
V dvojdimenzionálnom koncepte životných schém S. C. Thompsona a A. S. Janigiansa (1988) je životný zmysel tvorený vedomím usporiadanosti a vedomím cieľov. Základné presvedčenia o živote a svete, ciele a hodnoty, javy a udalosti, vytvárajú naše životné schémy.
Reker a Wong sa prikláňajú k triangulárnej koncepcii zmyslu života (in. Halama 2002, 2005, Reker, Wong, 1998, Reker, 2000) v ktorej kognitívny a motivačný faktor doplnili tretím – afektívnym.

Kognitívna zložka zahŕňa poznávací rámec indivídua (týka sa interpretácie, poznania a pochopenia života, ale aj individuálnej štruktúry hodnôt a presvedčení, predpokladov týkajúcich sa vlastnej osoby, svojho života, sveta).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Ide tu o vyrovnávanie sa s existenciálnymi skutočnosťami a do značnej miery aj s otázkou konečného zmyslu. Poskytuje jedincovi nielen celostné chápanie života, porozumenie zmyslu rozličných životných situácií, ale navyše dáva životu ucelený a konzistentný rámec.

Motivačná zložka pracuje so systémom cieľov. Predstavuje realizáciu aktivít, smerovaní, potrieb a hodnôt, ktoré sú pre subjekt axiologické a imperatívne (Vašašová, 2007). Motivačný komponent má svoj odraz v odlišnej kvalitatívnej stránke, nie je jednoduchou filozofickou reflexiou. Zahŕňa tiež behaviorálnu tendenciu, ako aj stupeň záväzku a úsilie smerujúce k dosiahnutiu cieľov.

Afektívnu zložku sýti oblasť emocionálneho prežívania, a to cez prežívanú spokojnosť, naplnenie, ktoré človek zažíva ako pridanú hodnotu z realizácie cieľov, ako aj z prítomnosti pozitívnych presvedčení a postojov k životu.

Silno rozvinutý citový komponent možno selektovať cez také kladné pocity, ako sú: šťastie, optimizmus, spokojnosť, satisfakcia, rovnováha. Opačne orientovaný citový komponent nesie so sebou depresiu, smútok, nešťastie, úzkosť a pesimizmus (Halama, 2002).

Wong (1998) k opodstatnenosti uvedeného modelu uvádza, že autentický zmysel života nie je možný, ak chýba čo i jeden z nich. Poskytuje nám užitočné kritérium pri identifikácii a spornej otázke o povahe životného cieľa, životnej aktivity, ako zmysluplnej.

Na príklade životného štýlu drogovo závislej osoby možno usudzovať, že hoci motivačný komponent má silný zástoj (môže sa týkať intenzívneho úsilia pri zaobstarávaní narkotika), chýba mu najčastejšie kognitívna báza, ktorá potvrdzuje hodnotu a zmysel závislosti. Afektívna báza vykazuje namiesto pozitívnych pocitov naplnenia a spokojnosti, skôr život naplnený nepochopením, bolesťou a smútkom (Halama, 2002).

Inšpiratívnou sa nám v tomto kontexte javí taxonómia Maddiho (1998). Uvádza tri klinické formy nezmyselnosti a existenciálnej prázdnoty jedinca, rešpektujúc model Rekera a Wonga:

a/ vegetatívnosť považuje za najťažšiu formu. V kognitívnej zložke človek nenachádza nič zaujímavé, na afektívnej úrovni trpí depresiami, ľahostajnosťou a v behaviorálnej absentuje akcia, aktivita;

b/ nihilizmus je strednou formou nezmyselnosti života. Cez kognitívnu úroveň sa manifestuje odmietaním všetkého ako neúčelného, v citovej oblasti vykazujú nihilisti cynické správanie, znechutenie, zlosť a v rovine motivačnej sú nezdravo súťaživí a súperiaci, s nízkou úrovňou vnútornej motivácie;

c/ dobrodružnosť možno považovať za jej najľahšiu formu. Zmysel života nachádza svoj odraz v preferovaní rizikových aktivít. V kognitívnej rovine sa bežný život interpretuje ako prázdny, hodnotu má len to, čo vykazuje známky extrémnosti a nezvyčajnosti. Citová úroveň variuje medzi apatiou a nudou, v motivačnej zložke osciluje heroický výkon a hazard.

Výskumy potvrdili existenciu triády komponentnov zmyslu života, ako aj ich kauzálne vplyvy (Connor, Chamberlaine, Van Ranst, Marcoen).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

2. Tabakizmus ako forma rizikového správania, rizikové a protektívne faktory, droga, drogová závislosť

Problematika rizikového správania súvisí čiastočne so zmenami a procesmi súčasného sveta. Informačná a globálna spoločnosť prinášajú so sebou novú dynamiku. V snahe zmierniť nepríjemné pocity zo zmeny a dosiahnuť väčšiu pohodu, nachádzame u ľudí nielen odlišné spôsoby reagovania, ale aj širokú paletu foriem nežiadúceho správania. Jedinci sa odlišujú aj v odlišnej miere schopnosti a ochoty starať sa o svoje somatické a duševné zdravie. V rôznej miere preferujú kvalitu života i kvalitu vzťahov.

Rizikový spôsob života, konzumný postoj, hedonizmus často súvisí s duchovným i intelektuálnym zlyhaním, s neschopnosťou orientovať sa vo svete príčin a vzťahov.

Domnievame sa, že tak ako sa mení jedinec, menia sa aj *formy rizikového správania.* K tradičným, skôr vyskytujúcim sa formám rizikového správania: *suicídium, alkoholizmus, prostitúcia, rozvodovosť, nezamestnanosť, vojna, sa* dnes pridružili nové formy: *abúzus návykových látok* (nikotín, alkohol a drogy, počítačové hry, automaty), *nezdravý životný štýl, násilie, šikana, agresia, rizikové adrealínové športy, vandalizmus, krádeže, klamstvá, podvody, predčasné a promiskuitné sexuálne správanie, nerešpektovanie sociálnych noriem, tendencia žiť život ako súhru navzájom nesúvisiacich okamihov.*

Výskumy, ktoré mapujú kontakty mladých ľudí s návykovými látkami ukazujú, že situácia u nás sa približne od 80. rokov a hlavne po zmene spoločenského systému, neustále zhoršuje, v zmysle vzostupného trendu rizikového správania (Pavúk, Koščo 1994, Orosová, 1997, Bieliková, Pétiová 2004, 2005, Okruhlica 2007).

Nociar (1996) za hlavný problém rizikového správania považuje fajčenie, alkohol a marihuanu, pretože ide o drogy najprístupnejšie, vystupujúce často ako iniciačné drogy, vytvárajúce priestor pre objavenie sa iných, nebezpečnejších drog.

V súčasnosti sa u nás realizuje niekoľko, na sebe nezávislých projektov, v rámci ktorých už prebehli opakované dotazníkové šetrenia na reprezentatívnych vzorkách hlavne stredoškolskej mládeže (ESPAD, TAD, analýzy ÚIPŠ).

Uvedené epidemiologické prieskumy priniesli výsledky, potvrdzujúce vzrast tolerancie na návykové látky vo všetkých vekových kategóriách, vrátane vysokoškolskej populácie, ale aj rastúci trend skúseností s akoukoľvek nelegálnou drogou so zvyšujúcim sa vekom (Výročná správa o stave drogovej problematiky na Slovensku za r. 2007)

Zo zdravotného hľadiska je nepriaznivé, že Európu predstihujeme v začatí konzumácie alkoholu - 5 rok života a fajčení cigariet 5 až 6 rok. Bieliková, Pétiová (2005) uvádzajú, že Slovensko je na prvom mieste v počte 11 a 13 ročných detí (25% dievčat a 50% chlapcov), ktorí začínajú fajčiť. Väčšina konzumentov drog si zvykla (spravidla už skôr) na fajčenie cigariet a pitie alkoholu. Je pravdepodobné, že u nich dochádza k vzniku, či rozvoju „závislosti“ na užívaných látkach. Ondruš (podľa Verešovej, 2005, s. 3) konštatuje, že priame kontakty s cigaretou majú už deti pred 10. rokom života, pričom deti fajčiarov sú

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

podľa neho dvakrát častejšie fajčiarmi, než deti z rodín, kde sa nefajčí.
V poslednej dekáde sa najviac zmenila situácia vo fajčení pohlaví. U dievčat vo veku od 15 – 19 rokov s odstupom štyroch rokov udávalo pravidelné fajčenie prakticky rovnaký počet dievčat, ako pred štyrmi rokmi chlapcov.
Dievčatá konzumujú viac legálnych i nelegálnych drog ako ich rovesníčky pred štyrmi rokmi (Nociar, 2004). Odborní pracovníci Ústavu informácií a prognóz školstva, ktorí uskutočňujú kontinuálne šetrenia od roku 1995 na populácii 15 - 26 ročných respondentov upozorňujú, že oproti roku 1995 sa mierne znížil počet opýtaných, ktorí fajčia príležitostne, avšak vzrástol počet pravidelných fajčiarov.

V súvislosti s uvedenými skutočnosťami, odborníci diskutujú, či je tento nárast spôsobený ľahšou dostupnosťou drog, krízou spoločnosti, existenciálnou prázdnotou, poruchou identity alebo poruchou sociálneho učenia.
Petroitis (1995) zdôvodňuje niektoré príčiny experimentálneho užívania drog.
K *predikačným faktorom rizikového správania* uvádza:

- odmietnutie konvenčných noriem,
- prežívanie sociálneho odcudzenia,
- orientácia na hedonistický spôsob života,
- opozičné až rebelujúce správanie v rodine, či škole,
- túžba po nezávislom spôsobe života,
- nezáujem o dosiahnutie úspechu,
- pozitívne postoje k delikvencii.

Vymedzenie základných pojmov.

V odbornej literatúre prevláda názorová nejednotnosť pri vymedzovaní a charakteristike rizikového správania, ako konania ohrozujúceho spoločnosť i zdravie samotného jedinca.

Rizikové správanie je možné všeobecne vymedziť ako *správanie, výsledok ktorého nie je jasný, ktoré prináša balansovanie medzi možnosťami negatívnych následkov, strát a pozitívnymi následkami a ziskami* (Moore, Gullone, Kostanski 1997, in. Orosová 2003).
Rizikové správanie, v ktorom možno postihnúť veľmi tesný vzťah medzi užívaním drog a vyhľadávaním stimulácie, zdôrazňoval Zuckerman (Zuckerman, in: Newcomb, Mc Gee, 1991).

Damián Kováč (1996, s. 77) ho považuje za produkt konzumnej spoločnosti, v ktorej vládne emočná chudoba, citová asténia, a preto je nahrádzaná emočnými excesmi. Podľa neho, tzv. „top-experience“ môžu relatívne najľahšie vyvolať drogy a z nich najmä staronový alkohol a novodobé psychotropné látky.

Rizikové faktory môžeme definovať ako *činitele, mediátory zvyšujúce pravdepodobnosť problémového správania, napr. cez priame formy podnecovania (exogénne faktory: vrstovníci, priatelia, partia); alebo cez vyššiu zraniteľnosť osobnosť na normatívne priestupky (endogénny*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

faktor). Verešová (2005) uvádza, že rizikové faktory sa objavujú v rámci tzv. rizikových situácií, v ktorých prebieha rozhodovanie za určitých negatívnych podmienok, pri ohrození, nedostatku alebo nadbytočnosti významných informácií, v časovom strese, provokujúcom pôsobení iných a pod.

Protektívne faktory sú premenné, mediátory asociované s rezistenciou, určitou odolnosťou voči rizikovým faktorom a zdravotným problémom.

Podľa Hansena a McNeala (2003) plnia rolu mediátorov v adolescencii nasledovné protektívne faktory: racionálne schopnosti, afektívne riadenie, postoje k drogám, sociálne zručnosti a schopnosť sociálnej podpory, odolnosť voči tlaku užiť drogu.

Drogová závislosť je považovaná za sociálne naučené, funkčné správanie, vyplývajúce z interakcie sociálnych vplyvov, ktoré podporujú užívanie drog a interpersonálnych faktorov, ovplyvňujúcich vnímavosť jedinca na tieto vplyvy.

Tabakizmus – fajčenie cigariet – naučené automatické správanie, ktoré si fajčiar osvojuje spravidla niekoľko mesiacov. Fajčiar – osoba, ktorá vyfajčí aspoň denne 1 cigaretu.

Z hľadiska etiológie drogovej závislosti podmienenej osobnostnými charakteristikami tento jav v živote jedinca plní rôzne funkcie:

- droga ako prostriedok ochrany pred nudou,
- droga ako faktor predchádzania straty zmyslu života alebo pocitom jeho nezmeniteľnosti a fatálnosti,
- droga ako prostriedok vyslobodzujúci z dlhodobého citového alebo sexuálneho neuspokojenia,
- droga ako liek proti fyzickému a psychickému utrpeniu,
- droga ako stimulátor priebojnosti v konkurenčných podmienkach realizácie náročnej roly,
- droga ako forma odboja či clona pre realizovanie amorálneho – spoločensky neschvaľovaného činu,
- droga ako nástroj príjemných zážitkov, slasti, eufórie,
- droga ako sprostredkovateľ preniknutia nadzmyslového sveta a mystického sebapoznania,
- droga ako avantúra, zvedavosť, módnosť, životný štýl a podobne.

„Droga“ ako hovorí J. Presl, *„je skutočne spôsob života“* (podľa Orosovej, Tholta, Gábriša, 2000, s. 55). Prináša so sebou neodvolateľne určitý životný štýl. Je príliš jednoduché ho rázne odsúdiť, už aj preto, že vystupuje ako opora a istota, dáva životu smerovosť, hoci ostatní sa pozerajú na tento životný stereotyp ako na deštruktívny. Droga, povedané ináč, sa stáva nielen spôsobom života, ale najmä cestou hľadania šťastia a zmyslu v živote; preto tie

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

rôzne podoby depresií, myšlienkové či intelektuálne zlyhania a neschopnosť narkomanov nájsť „*zmysel všetkého*“, vrátane seba samého.

Na základe našej úvahy predpokladáme (schéma č.1), že je pravdepodobný, graficky nižšie zobrazený, nasledovný kauzálny model: miera rizikového správania a životná zmysluplnosť majú tendenciu vystupovať vo vzájomnej interakcii a prinášať konzekvencie pohybujúce sa na obidvoch hraničných póloch.

Schéma č. 1: Vzťah rizikového správania a životnej zmysluplnosti

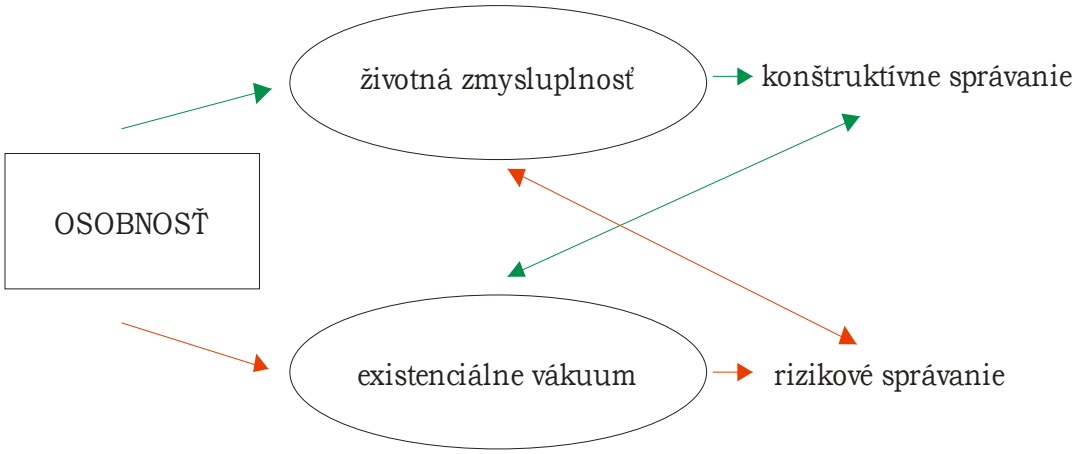

3. Vymedzenie výskumného cieľa, problémov a pracovných hypotéz

3.1.Hlavný cieľ:

Zistiť životnú zmysluplnosť u vysokoškolákov cez osobnostné charakteristiky vysokoškolákov v závislosti od behaviorálnych charakteristík súvisiacich s fajčením cigariet.

Z uvedeného vyplývajú nasledovné *čiastkové ciele:*

- Zistiť behaviorálne charakteristiky výskytu a frekvencie fajčenia cigariet u vysokoškolákov v závislosti od socio-demografických faktorov (pohlavie, navštevovaný typ vysokej školy).

- Zistiť osobnostné zvláštnosti vysokoškolákov (sebaúcta, zmysel pre integritu, subjektívna pohoda) v závislosti od behaviorálnych charakteristík súvisiacich s tabakizmom vysokoškolákov.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

3.2. Hlavné a čiastkové problémy

⇒ Aký je charakter diferencií v úrovni výskytu a miere fajčenia cigariet u vysokoškolákov technického a netechnického univerzitného vzdelávania?

⇒ Aká je miera determinácie behaviorálnych prejavov spojených s fajčením cigariet u vysokoškolákov a osobnostnými zvláštnosťami (sebaúcta, duševná pohoda, zmysel pre integritu)?

3.3. Hlavné a čiastkové hypotézy

H1: Predpokladáme, že muži vykazujú vyššiu mieru frekvencie fajčenia v porovnaní so ženami.

H2: Predpokladáme, že študenti technického vzdelávania vykazujú vyššiu mieru frekvencie fajčenia v porovnaní s poslucháčmi netechnického vzdelávania.

H3: Predpokladáme, že s rastom miery sebaúcty, subjektívnej pohody, radosti a osobnej integrity, klesá miera výskytu a úrovne konzumovania cigariet.

4. Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo 819 respondentov pochádzajúcich z 2 košických univerzít: UPJŠ (65,4%), TU (34,5%), z toho mužov bolo 349 a žien 470. Priemerný vek frekventantov – 20,5 roka.

Výskumný súbor mal nerovnomerné zastúpenie. Vo vzorke pochádzajúcej z UPJŠ bolo žien takmer dvojnásobne viac ako mužov (čo je odrazom špecifík štúdia univerzít). TU mala vo výskume vyváženejšie zastúpenie pohlaví a trend bol opačný. Pri zisťovaní všetkých dát bola zachovaná anonymita respondentov.

Zber dát prebehol v mesiacoch apríl až jún 2004. Vyplnené dotazníky sme získali od 814 respondentov (z toho bolo žien 58%, mužov 42%); 5 bolo neúplných (99,8% validita). Dáta sme spracovali štatistickým programom SPSS, verzia 11.0.

5. Metóda

1. *Dotazník, mapujúci socio-demografické a socio-ekonomické charakteristiky* (pohlavie, vek,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

navštevovaná fakulta).

2. *Dotazník fajčenia cigariet* (4 vybrané otázky zisťujúce frekvenciu fajčenia).

3. Antonovského škála koherencie (1983) – SOC. Sense of Coherence zisťuje percepciu a chápanie seba samého, sveta a života ako koherentnej skutočnosti.

Sebaposudzujúca škála pozostáva z troch subškál (zrozumiteľnosť, zmysluplnosť, zvládnuteľnosť). Osobnostnú charakteristiku koherencie – zmyslu pre integritu definuje autor ako zrozumiteľnosť situácii, zmysluplnosť boja a zvládnuteľnosť úlohy.

V našom výskume sme použili časť, v ktorej jedinec reflektuje vlastný život ako dôležitý a udalosti – ako hodné záväzku a zároveň vníma svet ako usporiadaný, koherentný a predpovedateľný.

Charakteristiky SOC sú chápané ako dimenzie, to znamená, že majú svoje kladné a záporné hodnoty. Respondenti odpovedajú na 13 otázok, voľbou jednej odpovede z možných piatich alternatív škály, ktorá má na svojich póloch extrémne hodnoty. V inštrukcii pred vypĺňaním dotazníka boli respondenti upozornení, aby vyjadrili svoje pocity (*„Mávate nejasné predstavy a zmiešané pocity“? „Ako často máte pocit, že to, čo robíte vo svojom bežnom živote, nemá žiadny zmysel?“).*

4. Dotazník sebaúcty 10-položkový, unidimenzionálny Rosenbergerov (1965).

Self - Esttem Scale zisťuje globálny vzťah k sebe (*„Cítim, že som hodnotným človekom, aspoň tak, ako iní ľudia“).* Respondenti vyjadrujú svoj súhlas s 5 pozitívnymi a 5 negatívnymi tvrdeniami, týkajúcich sa ich postojov k sebe samým. Sumárne skóre variuje od 10 do 40. Čím vyššie skóre, tým vyššia sebaúcta.

5. *Dotazník subjektívnej pohody* (Goldberg, Wiliams,1988).

Je seba posudzujúci dotazník. Pozostáva z 12 tvrdení, týkajúcich sa vybraných aspektov subjektívnej pohody ako sú: napätie, starosti, nedostatočný spánok, znížená koncentrácia, zmysluplnosť, subjektívne prežívaná radosť, nešťastie. Pri každom tvrdení respondent porovnáva svoj aktuálny stav za uplynulé štyri týždne s jeho obvyklým stavom (4 alternatívy).

Dotazník je možné vyhodnocovať dvoma spôsobmi. My sme vyhodnocovali pomocou Likertovej škály. Vyššie hrubé skóre znamenalo nižšiu subjektívnu pohodu.

6. *Projekčný test zisťujúci mieru prežívania radosti a subjektívnej pohody.*

Neverbálna škála (viď, príloha č.1), obsahuje 7 pyktogramov – schematicky zobrazených ľudských tvárí, v ktorých sa odzrkadľuje miera prežívania pozitívnych pocitov a celkového, subjektívneho psychického nastavenia.

Ide tu o seba posúdenie životnej spokojnosti a kvality života za obdobie jedného roka. Identifikácia sa pohybuje na 7 – miestnom kontinuu, kde 1 -znamená kladné a 7 – negatívne pocity. Čím vyššie skóre, tým je nižšia miera subjektívnej pohody.

K potvrdeniu internej validity škály možno uviesť argument, že priaznivejšie prezentuje to, čo je kvalita prežívania v obrázkovej podobe ako v podobe verbálnej.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

6. Výsledky výskumu

6.1. Výskyt a miera fajčenia tabakových cigariet u vysokoškolákov.

Poznaním údajov prevalencie fajčenia vysokoškolákov obidvoch univerzít sme získali odpovede na výskumný problém o predpokladanej odlišnej úrovni výskytu a miery tabakizmu poslucháčov dvoch košických univerzít.

Behaviorálne charakteristiky spojené s fajčením cigariet u vysokoškolákov v závislosti od sledovaných socio-demografických faktorov (pohlavie, navštevovaný typ vysokej školy), sú zobrazené v tabuľke č.1.

Tabuľka č.1: Výskyt fajčenia tabakových cigariet u vysokoškolákov

„Fajčili ste už niekedy cigaretu“?	Muži (N)	Ženy (N)	Navštevovaná univerzita UPJŠ	TU	SPOLU (N)	% hodnoty
Nie nikdy.	87	130	157	60	217	27
Už som to skúšal.	152	212	251	113	364	44
V minulosti som fajčil, ale som prestal.						
Fajčím, ale nie denne.	113	122	121	114	235	29
Teraz fajčím denne.						

n=816

Vysvetlivky: UPJŠ=univerzita Pavla Jozefa Šafárika, TU=technická univerzita, N=absolútna hodnota

Na základe vlastného vyjadrenia respondentov, sme celý výskumný súbor rozdelili do troch skupín (podľa statusu fajčenia; v texte uvedené nižšie) – nefajčiari, experimentátori („ex-fajčiari“) a fajčiari.

Pri otázke: *„Fajčili ste už niekedy cigaretu“?* (Aj keď len jednu doteraz?), probanti odpovedali jednou z piatich možností. Získaný status (ne)fajčenia sme identifikovali pomocou zlučovacej metódy nasledovne:

„Nie nikdy“ (1.skupina = nefajčiari, 27%);

„Už som to skúšal“ + *„V minulosti som fajčil, ale úplne som prestal!“* (2.skupina = experimentátori, „ex-fajčiari“, 44% respondentov);

„Fajčím, ale nie denne“ + *„Teraz fajčím denne“* (3.skupina = fajčiari, 29%).

Hoci sme nenamerali výraznejšie diferencie vo fajčení tabakových cigariet, vyšší status v našom výskume zaujímali fajčiari pred nefajčiarmi.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Interpohlavné rozdiely v súvislosti s tabakizmom po transformovaní vzorky do skupín zobrazuje tabuľka č.2.

Tabuľka č.2: Výskyt fajčenia po transformácii do 3 skupín (interpohlavné rozdiely)

	STATUS FAJČENIA				
	NEFAJČIARI 27%	EXPERIMENTÁTORI „EX-FAJČIARI“ 44%		FAJČIARI 29%	
	Nie nikdy. (N)	Už som to skúšal. (N)	V minulosti som fajčil, ale som prestal. (N)	Fajčím, ale nie denne. (N)	Teraz fajčím denne. (N)
Muži	87	114	38	24	81
Ženy	130	165	47	44	86
Spolu	207	364		235	

n=816

Vysvetlivky: status fajčenia zodpovedá skumulovaným skupinám tak, ako sme to uviedli vyššie v texte.

Z celkového počtu 816 odpovedajúcich vysokoškolákov sa k statusu nefajčiara prihlásilo 217 a k opačnej pozícii - statusu fajčiara 235 respondentov. Skupina experimentátorov mala najvyššie zastúpenie 364 decidentov.

Pri skúmaní interpohlavných rozdielov a statusu (ne)fajčenia sme namerali nasledovné hodnoty:

a/populácia mužov

(vo vzorke mali zastúpenie v počte, n=344) vyššie % pravidelných fajčiarov – 28,9% (n=105), ako nefajčiarov (25,9%). Najpočetnejšiu skupinu predstavovali experimentátori – 45,2% (n=152);

b/populácia žien

(vo vzorke mali zastúpenie v počte, n=472): zhodný výsledok u žien, ktoré fajčia denne alebo sporadicky (n=130), a ktoré nefajčia, a podobne ako u mužov, najviac tých, ktoré fajčenie už vyskúšali, ale momentálne nefajčia (experimentátori: 45,7%, n=212). Status fajčiara zaujímalo 30,5% mužov a 27,5% žien.

Štatisticky významné rozdiely vo fajčení pohlaví neboli potvrdené (Chí-sq. test: sig.0,374). Predpoklad vyslovený v H1, o vyššom výskyte frekvencie fajčenia tabakových cigariet u mužov v porovnaní so ženami, nebol správny.

Vzťah medzi typom navštevovanej školy (UPJŠ, TU) a procesmi spojenými s fajčením tabakových cigariet, osobitne za výber z TU a UPJŠ, zobrazuje frekvenčná tabuľka č.3 a príslušný graf č.1.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č.3: Navštevovaný typ školy a status /ne/fajčenia

	STATUS FAJČENIA				
	NEFAJČIARI 27%	EXPERIMENTÁTORI „EX-FAJČIARI“ 44%		FAJČIARI 29%	
	Nie nikdy.	Už som to skúšal.	V minulosti som fajčil, ale som prestal.	Fajčím, ale nie denne.	Teraz fajčím denne.
UPJŠ	159	251		121	
TU	62	124		102	
Spolu	n=221	n=375		n=223	

n=819

Vysvetlivky: status fajčenia zodpovedá zlúčeným skupinám tak, ako sme to uviedli vyššie v texte. Hodnoty predstavujú sumárne namerané skóre. UPJŠ = Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, TU = Technická univerzita

Graf č.1: Porovnanie univerzít s procesmi spojenými s (ne)fajčením cigariet

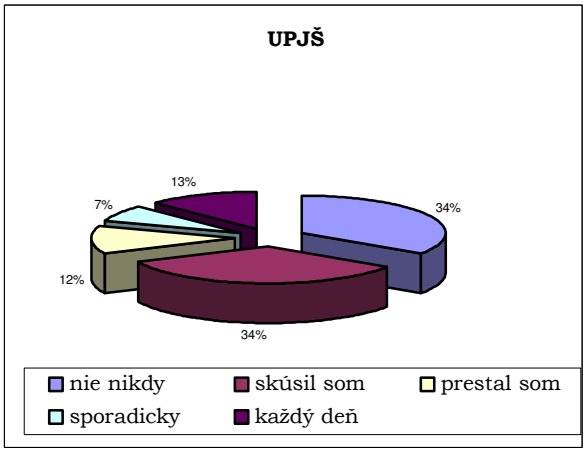

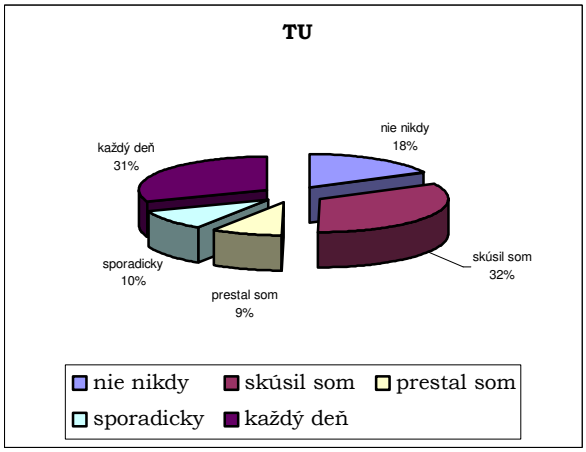

Zameranie a typ univerzity predstavuje jeden z príčinných faktorov spojených s procesmi tabakizmu. V konkrétnom univerzitnom prostredí sa naši frekventanti rozdielne regrutovali nielen v závislosti od ukončeného stredného vzdelania, ale aj v závislosti od toho, aké boli ich aktuálne (ne)fajčiarske návyky.

Tabuľka č.3 a graf č.1 zobrazujú hodnoty - diferencie v neprospech poslucháčov z technickej univerzity. Priemerne viac, ako ich kolegovia z UPJŠ, uprednostňujú tabakové cigarety. Až 41% poslucháčov TU uviedlo pravidelné alebo sporadické fajčenie.

Frekventanti z UPJŠ mali najpočetnejšie zastúpenú skupinu „ex-fajčiarov“, t.j. takých, ktorí v minulosti síce fajčili, ale v súčasnosti sú abstinentmi. K alternatíve o nefajčení vôbec, sa priklonilo 34% „netechnikov“. Vysokoškoláci z TU uvedenú skúsenosť uviedli len v 18%.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Pri porovnávaní respondentov z uvedených univerzít signifikantné rozdiely zistené neboli. Výsledky nie sú v súlade s predpokladom vysloveným v H2 - o vyššej miere frekvencie fajčenia technikov v porovnaní s poslucháčmi „netechnikmi“.

6.2. Osobnostné koreláty zmyslu života a ich vzťah k tabakizmu

Osobnostné koreláty: *sebaúcta, subjektívna pohoda, zmysel pre integritu,* sme preskúmali v závislosti od behaviorálnych charakteristík súvisiacich s tabakizmom.

Tabuľka.č.4: Valencia sebaúcty (interpohlavné rozdiely, F-test)

Výrok	Rod	N	A.M	S.D.	S.E.	F	Sig.
Som so sebou spokojný.	muži ženy	340 469	2,22 2,28	0,634 0,573	0,034 0,026	1,155	0,283
Niekedy si myslím, že sa nemám dobre.	muži ženy	339 466	2,36 2,35	0,676 0,637	0,036 0,029	1,907	0,168
Myslím si, že mám veľa dobrých vlastností.	muži ženy	337 463	2,02 1,98	0,542 0,500	0,029 0,023	1,309	0,253
Viem robiť veci tak dobre ako iní.	muži ženy	337 468	1,84 2,00	0,563 0,539	0,306 0,024	16,102	**0,000*** **
Cítim, že nemám byť na čo hrdý.	muži ženy	340 466	2,97 3,13	0,730 0,656	0,396 0,304	0,060	0,807
Niekedy sa cítim neužitočný.	muži ženy	340 467	2,71 2,63	0,740 0,681	0,040 0,031	2,389	0,123
Cítim, že som hodnotným človekom aspoň tak, ako iní ľudia.	muži ženy	339 470	1,63 1,62	0,577 0,534	0,031 0,246	2,907	0,089
Chcel by som si viac vážiť seba samého.	muži ženy	336 461	2,27 2,17	0,794 0,801	0,043 0,037	0,657	0,418
Niekedy si myslím, že som sa nemal vôbec narodiť.	muži ženy	340 468	3,46 3,38	0,784 0,815	0,042 0,376	1,147	0,285
Mám rád sám seba.	muži ženy	335 462	1,98 1,94	0,618 0,577	0,033 0,026	0,640	0,424

n=812 *** p< 0,001

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Namerané hodnoty sebaúcty prezentujeme v nasledujúcich tabuľkách (tabuľka č.4. a č.5). Distribučným kritériom bolo pohlavie a status fajčenia.

Tabuľka č.5: Hodnoty sebaúcty v závislosti od statusu fajčenia.

Výrok	Status fajčenia	N	AM	S.D.	Sig.	Súbor (n)	AM (súboru)	S.D. (súboru)
Som so sebou spokojný.	*1.sk.** *2.sk.** 3.sk.	216 365 219	2,17 2,32 2,24	0,62 0,59 0,58	*0,014**	800	2,26	0,60
Niekedy si myslím, že sa nemám dobre.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	214 363 219	2,44 2,32 2,34	0,70 0,61 0,65	0,071	76	2,36	0,65
Myslím si, že mám veľa dobrých vlastností.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	212 361 218	1,93 2,02 2,00	0,56 0,50 0,49	0,152	791	1,99	0,51
Viem robiť veci tak dobre ako iní.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	214 364 218	1,94 1,95 1,89	0,59 0,52 0,55	0,447	796	1,93	0,55
Cítim, že nemám byť na čo hrdý.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	217 361 219	3,05 3,06 3,09	0,76 0,65 0,68	0,856	797	3,07	0,69
Niekedy sa cítim neužitočný.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	216 364 218	2,70 2,60 2,73	0,73 0,69 0,70	0,053	798	2,66	0,70
Cítim, že som hodnotným človekom, aspoň tak, ako iní ľudia.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	217 364 219	1,63 1,64 1,61	0,57 0,51 0,59	0,836	800	1,63	0,55
Chcel by som si viac vážiť seba samého.	*1.sk.** *2.sk.** 3.sk.	213 358 217	2,29 2,12 2,26	0,77 0,80 0,79	*0,025**	788	2,20	0,79
Niekedy si myslím, že som sa nemal vôbec narodiť.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	217 364 218	3,36 3,41 3,47	0,75 3,41 3,47	0,369	799	3,41	0,799
Mám rád sám seba.	1.sk. 2.sk. 3.sk.	212 359 216	1,93 2,00 1,91	0,57 0,58 0,61	0,194	787	1,96	0,59

n=800 p<0,05

Vysvetlivky: 1.sk=nefajčiari, 2.sk.="ex-fajčiari", 3.sk.=fajčiari

Celkové priemerné skóre sebaúcty u žien bolo 23,52, u mužov 23,49. F-test (p<0,331) nepotvrdilo signifikantné rozdiely. Najvyššie namerané priemerné skóre sme zistili v položke č. 9 - *„Niekedy si myslím, že som sa nemal vôbec narodiť"* u mužov (3,46), ženy (3,38%). Takmer zhodne si obidve pohlavia uvedomujú hodnotu vlastnej osoby – *„Cítim, že som hodnotným človekom aspoň tak, ako iní ľudia"* (priemerne1,63) a dokumentujú spokojnosť a lásku k sebe samému (spokojnosť 2,24; láska 1,96).

T-test (p<0,001) potvrdil vysoko významné rozdiely v prospech mužov, pri posudzovaní svojej schopnosti *„robiť tak dobre veci ako iní"*. Myslí si to priemerne1,84 mužov, žien 2,00.

Štatistickou analýzou (T test) sme porovnávali výsledky nekontinuálneho dotazníka fajčenia s dátami kontinuálnej škály sebaúcty, čo nám umožnilo posúdiť, či namerané

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

rozdiely medzi priemermi skupín boli iba náhodné alebo štatisticky významné.
Pri parametrickej procedúre neboli zistené signifikantné rozdiely, pri neparametrickej áno.

Na overenie platnosti H3 - *Predpokladáme, že s rastom miery sebaúcty, subjektívnej pohody, radosti a osobnej integrity, klesá miera výskytu a úrovne konzumovania cigariet,* uvádzame za podskupinu fajčiarov tie položky sebaúcty, v ktorých dosiahli najnižšie a najvyššie priemerné skóre:

Najlepšie hodnotenie (najnižšie skóre), sme zaznamenali v 3 položkách:
„Viem robiť veci tak dobre, ako iní“ (1,89),
„Cítim, že som hodnotným človekom aspoň tak, ako iní ľudia“, (1,61),
„Mám rád sám seba“ (1,91).

Otázky s najhorším hodnotením boli rovnako 3:
„Cítim, že nemám byť na čo hrdý“ (3,09),
„Niekedy sa cítim neužitočný“ (2,73),
„Niekedy si myslím, že som sa nemal vôbec narodiť“ (3,47).

Pri porovnávaní sebaúcty v podskupinách (nefajčiari, ex-fajčiari, fajčiari) sa ako štatisticky priekazné potvrdili výsledky v dvoch z 10 faktorov sebaúcty.
V prvej položke *(„Som so sebou spokojný“)* boli najspokojnejší fajčiari (2,24%); štatisticky významný rozdiel (p<0,014), bol nameraný medzi prvou - nefajčiarskou a druhou – ex fajčiarskou skupinou. Nefajčiari (priemerné skóre 2,17) boli spokojnejší ako ex-fajčiari (2,32).

Podobný výsledok sme zaznamenali pri výroku č.8: *„Chcel by som si viac vážiť seba samého“,* kde bola opäť signifikantnosť rozdielov na 5% hladine kompetencie (p<0,025) u prvých dvoch podskupín, pričom počet ex-fajčiarov, ktorých takto uvažovalo, bolo viac ako nefajčiarov (priemerné skóre nefajčiarov - 2,29 nefajčiarov a 2,12 experimentátorov.
Tesne nad hladinou štatistickej významnosti (p<0,053) sa zistilo tvrdenie o vlastnej neužitočnosti. Takmer zhodne to uvádzali nefajčiari s fajčiarmi (priemerné skóre 2,70 a 2,73 u fajčiarov). Najužitočnejší sa cítili experimentátori.

Signifikantné rozdiely neboli namerané taktiež v položke: *„Niekedy si myslím, že sa nemám dobre*“, (p<0,071). K priemerným hodnotám sa najviac priblížili fajčiari – 2,34. Najväčšie diferencie boli zistené u nefajčiarov (2,44) a experimentátorov s priemernou hodnotou 2,32, ktorí v klasifikácii hodnotenia skončili na poslednom mieste.

Výsledky výskumu nie sú v súlade s predpokladom formulovanom v H3 - o vyššej miere sebaúcty a neprítomnosti fajčenia (sig. 0,754).

Na postihnutie diferencie *osobnej pohody* (well-being) prezentujeme namerané dáta prostredníctvom názornej schémy so zreteľom na pohlavie (tabuľka č.6, graf č.2.) a status fajčenia (tabuľka č.7.)

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabuľka č. 6: Subjektívna pohoda (interpohlavné rozdiely, F-test)

Výrok	Rod	N	A.M.	S.D.	S.E.	F	Sig.
1. Vedeli ste sa v poslednej dobe sústrediť na veci, ktoré ste robili?	muži ženy	340 470	2,17 2,29	0,59 0,62	0,032 0,028	8,162	*0,004***
2. Mali ste v poslednom čase starosti, kvôli ktorým ste nemohli spať?	muži ženy	340 469	2,09 2,31	0,91 0,85	0,049 0,039	1,203	0,273
3. Mali ste v poslednej dobe pocit, že to, čo robíte, má zmysel?	muži ženy	340 470	2,04 2,08	0,71 0,68	0,038 0,317	0,023	0,878
4. Vedeli ste sa v poslednom čase samostatne rozhodovať?	muži ženy	340 470	1,89 1,92	0,44 0,52	0,024 0,024	1,342	0,247
5. Mali ste v poslednej dobe pocit, že ste pod neustálym tlakom?	muži ženy	339 470	2,40 2,59	0,94 0,91	0,541 0,423	0,023	0,878
6. Mali ste v poslednej dobe pocit, že nedokážete prekonávať ťažkosti?	muži ženy	339 469	1,96 2,13	0,84 0,85	0,045 0,039	1,308	0,253
7. Mali ste v poslednom čase radosť z toho, čo robíte?	muži ženy	340 470	1,98 2,03	0,72 0,76	0,039 0,035	1,089	0,297
8. Vedeli ste sa v poslednej dobe postaviť zoči-voči problémom?	muži ženy	340 470	1,98 1,99	0,52 0,62	0,028 0,028	6,082	*0,014**
9. Mali ste v poslednej dobe pocit, že ste nešťastný alebo smutný?	muži ženy	340 469	2,24 2,46	0,91 0,96	0,049 0,044	3,551	0,060
10. Strácali ste v poslednej dobe sebadôveru?	muži ženy	339 470	1,87 2,06	0,83 0,90	0,045 0,041	1,106	0,293
11. Rozmýšľali ste v poslednej dobe ako o bezcennom človeku?	muži ženy	340 469	1,52 1,55	0,78 0,82	0,042 0,038	1,128	0,289
12. Cítili ste sa v poslednej dobe šťastný?	muži ženy	339 468	2,07 2,15	0,73 0,80	0,040 0,037	13,725	*0,000****

n=801

Graf č.3: Subjektívna pohoda (interpohlavné rozdiely, ONEWAY)

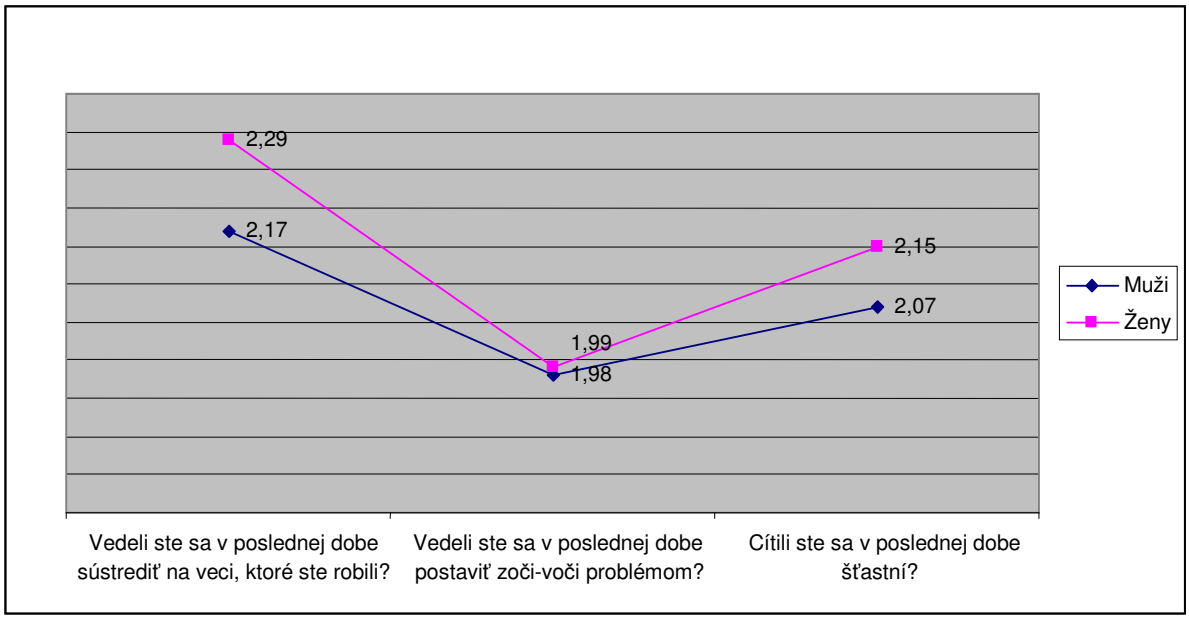

n=810

Vo všetkých skórovaných položkách subjektívnej pohody skórovali lepšie muži ako ženy.

Štatisticky významné rozdiely boli zistené v troch z 12 faktorov (graf č.3). V miere koncentrácie a odhodlaní postaviť sa problémom (riešiť ich), sme namerali štatisticky významný rozdiel priemerov na 5% hladine významnosti p<0,05 v prospech mužov.
Vysoká hodnota diferencie (p<0,001) sa nám potvrdila pri posudzovaní subjektívne prežívaného šťastia.

Na otázku – „Cítili ste sa v poslednej dobe šťastní"?, ženy vysokoškoláčky odpovedali negatívnejšie ako muži (priemerne 2,15 žien, oproti 2,07 mužov). Vyššie namerané priemerné skóre, znamenalo nižšiu kvalitu sledovaného faktora sýtiaceho subjektívnu pohodu.

Tesne nad hranicou štatistickej významnosti sme zaznamenali výsledok (p<0,060) súvisiaci s prežívaním negatívnych emócií smútku, či nešťastia.
Zistené priemerné skóre u žien bolo vyššie ako u mužov (priemerné skóre ženy: 2,46, priemerné skóre muži: 2,24)

Vzájomnú závislosť vzťahu subjektívnej pohody a zaujímaného statusu fajčenia sme testovali pre kontinuálne premenné pomocou analýzy rozptylu - ANOVA.
Výsledky udáva nasledujúca tabuľka (tabuľka č.7).

Tabuľka č.7: Subjektívna pohoda a status (ne)fajčenia (ONEWAY).

		výrok 1	výrok 2	výrok 3	výrok 4	výrok 5	výrok 6	výrok 7	výrok 8	výrok 9	výrok 10	výrok 11	výrok 12
Ne-fajčiari /1.sk./	*A.M.*	*2,18*	*2,09**	*2,06*	*1,94*	*2,42*	*2,01*	*1,94*	*2,00*	*2,03*	*1,95*	*1,56*	*2,06*
	N	*217*	*217*	*217*	*217*	*217*	*217*	*217*	*217*	*216*	*216*	*217*	*216*
	S.D.	*0,55*	*0,88*	*0,68*	*0,48*	*0,95*	*0,81*	*0,71*	*0,52*	*0,97*	*0,86*	*0,83*	*0,73*
Ex-fajčiari /2.sk./	*A.M.*	*2,24*	*2,25**	*2,06*	*1,90*	*2,53*	*2,10*	*2,01*	*1,95*	*2,43*	*2,04*	*1,53*	*2,12*
	N	*365*	*364*	*365*	*365*	*364*	*363*	*363*	*365*	*365*	*365*	*364*	*363*
	S.D.	*0,62*	*0,91*	*0,65*	*0,49*	*0,90*	*0,85*	*0,73*	*0,58*	*0,90*	*0,87*	*0,78*	*0,79*
Fajčiari /3.sk./	*A.M.*	*2,27*	*2,31**	*2,07*	*1,88*	*2,55*	*2,03*	*2,05*	*2,03*	*2,33*	*1,92*	*1,52*	*2,16*
	N	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*	*219*
	S.D.	*0,63*	*0,84*	*0,79*	*0,50*	*0,97*	*0,87*	*0,76*	*0,64*	*0,99*	*0,91*	*0,83*	*0,79*
Spolu	*A.M.*	*2,23*	*2,22*	*2,06*	*1,91*	*2,51*	*2,06*	*2,00*	*1,98*	*2,36*	*2,36*	*1,54*	*2,12*
	N	*801*	*800*	*801*	*801*	*800*	*799*	*801*	*801*	*800*	*800*	*800*	*798*
	S.D.	*0,61*	*0,89*	*0,70*	*0,49*	*0,93*	*0,85*	*0,74*	*0,58*	*0,95*	*0,95*	*0,81*	*0,78*

n=801 *=p<0,05

Vysvetlivky: plné znenie výrokov 1-12, je uvedené v tabuľke č. 6.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Štatistické rozdiely priemerov boli zistené medzi prvou - nefajčiarskou a 2. „ex-fajčiarskou“ skupinou na 5% hladine významnosti. Zároveň medzi nefajčiarskou a fajčiarskou skupinou (p<0,01) v neprospech fajčiarov, u ktorých sa kvôli starostiam narušal pokojný spánok.

Fajčiari v siedmich z 12 položiek (pri skupinovom porovnávaní), dosahovali vyššie priemerné skóre v týchto faktoroch:

- zhoršená koncentrácia pri realizácií vecí,
- starosti obmedzujúce dobrý spánok,
- nezmysluplnosť pri aktivite,
- nepríjemný pocit tlaku – stres,
- absencia radosti pri vykonávaných činnostiach,
- zaujatie rozhodného postoja pri priamom kontakte s problémom,
- chýbanie percepcie šťastia v poslednom čase.

Predpoklad o možných diferenciách prítomnosti fajčenia na subjektívne prežívanú pohodu (H3), bol potvrdený.

Tabuľka č.8: Medziuniverzitné porovnanie subjektívnej pohody (F-test).

Výrok	Univerzita	N	A.M.	S.D.	S.E.	F	Sig.
1. Vedeli ste sa v poslednej dobe sústrediť na veci, ktoré ste robili?	UPJŠ TU	539 290	2,27 2,17	0,62 0,56	0,026 0,033	12,120	**0,001****
2. Mali ste v poslednom čase starosti, kvôli ktorým ste nemohli spať?	UPJŠ TU	539 289	2,28 2,09	0,90 0,83	0,039 0,049	12,874	**0,000*****
3. Mali ste v poslednej dobe pocit, že to, čo robíte, má zmysel?	UPJŠ TU	539 290	2,09 2,01	0,70 0,68	0,030 0,040	1,688	0,194
4. Vedeli ste sa v poslednom čase samostatne rozhodovať?	UPJŠ TU	539 290	1,91 1,89	0,50 0,48	0,021 0,028	0,133	0,715
5. Mali ste v poslednej dobe pocit, že ste pod neustálym tlakom?	UPJŠ TU	538 290	2,59 2,33	0,93 0,91	0,040 0,053	0,004	0,950
6. Mali ste v poslednej dobe pocit, že nedokážete prekonávať ťažkosti?	UPJŠ TU	537 290	2,10 1,97	0,84 0,85	0,036 0,050	0,455	0,500
7. Mali ste v poslednom čase radosť z toho, čo robíte?	UPJŠ TU	539 290	2,04 1,93	0,74 0,73	0,032 0,042	0,230	0,631
8. Vedeli ste sa v poslednej dobe postaviť zoči-voči problémom?	UPJŠ TU	539 290	1,99 1,96	0,59 0,56	0,025 0,033	0,034	0,854
9. Mali ste v poslednej dobe pocit, že ste nešťastný alebo smutný?	UPJŠ TU	538 290	2,42 2,23	0,91 0,99	0,039 0,058	4,038	**0,045***
10. Strácali ste v poslednej dobe sebadôveru?	UPJŠ TU	539 290	2,02 1,87	0,88 0,86	0,038 0,050	1,872	0,172
11. Rozmýšľali ste v poslednej dobe ako o bezcennom človeku?	UPJŠ TU	538 290	1,52 1,56	0,79 0,82	0,034 0,048	1,415	0,235
12. Cítili ste sa v poslednej dobe šťastný?	UPJŠ TU	537 289	2,14 2,04	0,78 0,74	0,034 0,044	9,021	**0,003*****

n=819

Medziuniverzitné rozdiely sme zistili vo viacerých položkách. Zhoršenie subjektívnej pohody bolo prudšie v skupine poslucháčov navštevujúcich UPJŠ ako u vysokoškolákov

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

z TU (tabuľka č.8).

V troch položkách dotazníka subjektívnej pohody sme namerali takmer rovnaké priemerné skóre:

-samostatné rozhodovanie v poslednom čase,

-postavenie sa zoči-voči problémom,

-uvažovanie o sebe v poslednej dobe, ako bezcennom človeku.

Graf č. 4. názorne ilustruje hodnoty premenných subjektívnej pohody vo vzťahu k navštevovanej škole, ktoré sa po analýze objavili ako štatisticky významné.

Graf č.4: Subjektívna pohoda (medziuniverzitné rozdiely)

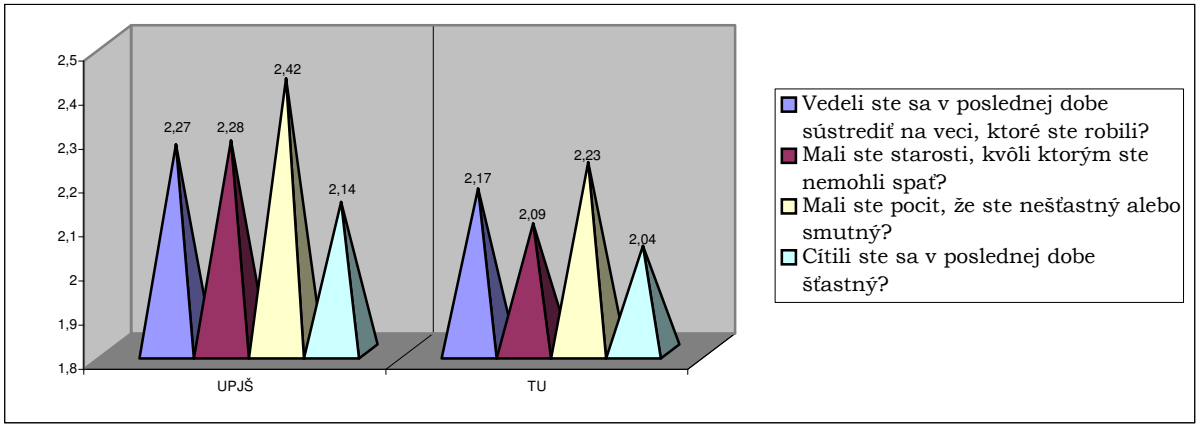

V takmer všetkých uvedených subjektívnych položkách, boli zistené štatisticky významne nepriaznivejšie hodnoty pre skupinu poslucháčov UPJŠ v porovnaní s TU.

Najvyšší signifikantný rozdiel priemerov (p<0,000) boli zistený pri položke: *„Mali ste v poslednom čase starosti, kvôli ktorým ste nemohli spať“?* Negatívnejšie pre UPJŠ - 2,28%.

Na 1% hladine štatistickej významnosti sa odlišovali výpovede, v ktorých študenti TU vystupovali subjektívne šťastnejší (p<0,003) a s lepšou koncentráciou na veci, ktoré robili (p<0,001), ako ich spolužiaci z UPJŠ (výroky:

„Cítili ste sa v poslednej dobe šťastný?“,

„Vedeli ste sa v poslednej dobe sústrediť na veci, ktoré ste robili?“

Prezentovanie stanoviska (tvrdenie č.9), v ktorom respondenti vyjadrovali svoje subjektívne pocity spojené so smútkom a šťastím - *„Mali ste pocit, že ste nešťastný alebo smutný?“,* sme zistili negatívnejšie hodnoty (na 5% hladine štatistickej významnosti) u poslucháčov UPJŠ (až 2,42%). Budúci inžinieri - 2,32%.

Opačné priemerné hodnoty sme zistili pri výroku č.11: *„Rozmýšľali ste v poslednej dobe ako o bezcennom človeku“?*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Poslucháči technickej univerzity takto uvažovali o sebe vo vyššej miere negatívnejšie (1,56), ako ich kolegovia z UPJŠ (štatisticky nevýznamné p<0,235).

Subjektívnu pohodu, sme v našom výskume zisťovali aj prostredníctvom neverbálnej projekčnej techniky „Tváre“ (pyktogramy, príloha č.1, tabuľka č. 9).
Respondenti na sedem bodovej škále zaznamenávali odpovede na otázku: *„Ako ste sa cítili za posledný rok?“.*

Priemerné hodnoty sa pohybovali v rozmedzí 2,7 - 2,85 v prospech prežívanej spokojnosti. Aktuálnu pohodu sme zisťovali vzhľadom na interpohlavné a medziuniverzitné rozdiely, ako aj zistený status fajčenia.

Tabuľka č.9: Projekčný test „Tváre“ a subjektívna pohoda (t-test)

	Nálada za posledný rok					
	N	**A.M.**	**S.D.**	**S.E.**	**t-test**	**Sig.**
UPJŠ	473	2,86	1,19	0,051	0,185	ns
TU	281	2,74	1,21	0,071	0,188	ns
Muži	350	2,76	1,23	0,054	1,168	0,252 ns
Ženy	475	2,85	1,17	0,066	1,161	0,252 ns
Nefajčiari	217	0,06	1,19	0,066	1,326	0,332 ns
Experimentátori	364	0,10	1,16	0,739	1,323	0,167 ns
Fajčiari	235	0,38	1,18	0,659	1,320	0,563 ns

n= 816

Zistené výsledky pomocou projekčného testu nepotvrdili štatisticky významné rozdiely. Rovnako dobre sa cítili za posledný rok tak muži, ako aj ženy, hoci priemerné hodnoty poukazujú na to, že o niečo lepšie v kvalite života (jej afektívnom komponente) skórovali muži.

Štatisticky významné medziuniverzitné rozdiely sa rovnako nepotvrdili (p<0,295). Priemerne lepšie sa v uplynulom roku cítili frekventanti technického vzdelávania ako ich rovesníci z UPJŠ.

Status fajčenia sa rovnako nepodpísal na prežívanú náladu za uplynulý rok. Nenamerali sme významné rozdiely v skupinách. Analýza rozptylu (sig. na hladine p<0,374) a ani Post hoc tests (hodnoty v tabuľke č.8), nám nepotvrdili statusové rozdiely vo fajčení.

Vychádzajúc z predpokladu uvedeného v H3: ak je vyššia miera sebaúcty, subjektívnej pohody, radosti a *osobnej integrity*, potom bude nižšia miera výskytu a úrovne konzumovania cigariet, sme analyzovali odpovede respondentov prostredníctvom seba posudzovacej škály – *SOC* (Sense of Coherence, Antonovský, 1983).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Faktory sebareflexie SOC sú ponímané ako dimenzie (zrozumiteľnosť, zmysluplnosť, zvládnuteľnosť).

Tabuľka č.10: Hodnoty koherencie SOC (vzhľadom na celkové priemerné skóre súboru, t-test)

	N	A.M.	S.D.	S.E.	Sig.
UPJŠ	523	39,9	4,725	0,206	ns.
TU	281	40,04	6,094	0,363	ns.
Muži	345	40,02	5,192	0,279	ns.
Ženy	458	40,00	5.288	0,247	ns.
Nefajčiari	217	0,61	4,324	0,452	ns.
Experimentátori	364	0,48	4,651	0.504	ns.
Fajčiari	235	0,13	4,385	0,450	ns.

n=804

Tabuľka č. 11: Osobná integrita – koherencia (interpohlavné rozdiely, ANOVA (F-test)

Výrok	Rod	N	A.M.	S.D.	F	Sig.
1. Máte pocit, že sa v podstate nezaujímate o to, čo sa deje okolo vás?	muži ženy	339 468	2,43 2,27	1,16 1,17	0,031	**0,861**
2.Boli ste prekvapený správaním ľudí, o ktorých ste sa domnievali, že ich poznáte?	muži ženy	339 469	2,81 3,27	1,18 1,15	0,006	**0,940**
3.Stalo sa vám, že vás sklamali ľudia, ktorým ste dôverovali, a s ktorými ste počítali?	muži ženy	339 468	2,59 3,03	1,24 2,29	0,513	**0,474**
4.Váš život doteraz nemal zmysel a cieľ.	muži ženy	340 466	3,58 3,58	1,06 1,05	0,571	**0,450**
5.Máte pocit, že sa s vami zaobchádza nefér, nespravodlivo.	muži ženy	339 462	2,28 1,12	1,10 1,12	0,129	**0,720**
6.Mávate pocit, že ste v neobvyklej situácii a neviete dosť dobre, čo robiť?	muži ženy	339 467	3,46 3,34	1,11 1,15	0,577	**0,448**
7.Keď každý deň máte robiť obvyklé činnosti je to pre vás zdrojom radosti a uspokojenia.	muži ženy	340 469	3,29 3,19	0,99 0,92	8,774	**0,003****
8.Mávate nejasné predstavy a zmiešané pocity?	muži ženy	340 470	3,20 3,02	1,10 1,61	0,515	**0,473**
9.Stáva sa vám, že máte pocity, ktoré by ste radšej nemali?	muži ženy	339 469	3,20 2,88	1,20 1,25	0,135	**0,714**
10.Mnohí ľudia, ktorí majú pevný charakter sa niekedy cítia porazení a smutní. Ako vy?	muži ženy	339 467	2,74 2,80	2,63 1,04	2,328	**0,127**
11.Ak sa niečo stalo, obvykle ste zistili, že ste podcenili alebo precenili dôležitosť toho, čo sa stalo.	muži ženy	337 465	2,98 2,98	0,98 0,96	0,897	**0,334**
12.Ako často máte pocit, že to čo robíte vo svojom živote, nemá žiadny zmysel.	muži ženy	340 469	3,74 3,61	1,07 1,05	0,094	**0,760**
13. Ako často máte pocit, že si nie ste celkom istí, či sa dokonale ovládate?	**muži ženy**	**340 468**	**3,65 3,52**	**1,18 1,19**	**0,207**	**0,650**

n=810 ** p< 0,01

Dimenzia zmysluplnosti má svoje dva póly (extrémy): kladný a záporný. Respondenti odpovedali na 13 otázok, prostredníctvom päťstupňovej škály. V položkách č. 6, 7, 8, 9, 12,

13 bolo skórovanie obrátené. Výsledky sme vyhodnocovali vzhľadom na univerzitu, pohlavie a status fajčenia (tabuľka č.10).

V SOC škále muži skórovali nepatrne priemerne vyššie než ženy. V dvoch položkách dosiahli obidve pohlavia rovnaké priemerné hodnoty:

„Váš život doteraz nemal jasný zmysel a cieľ“ (3,58);

„Ak sa niekedy niečo stalo, obvykle ste zistili, že ste buď podcenili alebo precenili dôležitosť toho, čo sa stalo“ (2,98).

Štatisticky významné rozdiely sme zistili len v jednej položke: *„Ak každý deň máte robiť obvyklé činnosti je to pre vás zdrojom radosti a uspokojenia“.*

Priemerné hodnoty, získané t-testom, boli vyššie u mužov – 3,29, ako u žien – 3,19. Mužom menej „vyhovujú“ obvyklé (stereotypne sa opakujúce) činnosti na 1% hladine významnosti ($p<0,003$).

Zmysluplnosť (meaningfulness) chápané a prezentované ako motivačné zameranie danej osoby k jej životnému cieľu, sme sa snažili preskúmať aj v jednotlivých odpovediach dotazníka SOC, i napriek tomu, že testovaním významnosti rozdielov priemerov sme nezaznamenali signifikantné výsledky.

Zaujímalo nás, ako vysokoškoláci reagovali na vybrané položky z dotazníka, v ktorých sprostredkovane prezentovali to, o čo im v živote ide, aké subjektívne pocity ich sprevádzali v daných životných situáciách, nakoľko ich sklamali ľudia, ktorým dôverovali, a ako hodnotia konkrétne životné situácie z pozície (ne)zmysluplnosti.

Z vyššieho uvedeného dotazníka SOC – koherencie sme vybrali otázky č.1, č.3, č.10 a č.12. Grafické znázornenie odpovedí mužov a žien prezentujeme v príslušnom grafe č.5.

Graf č.5:

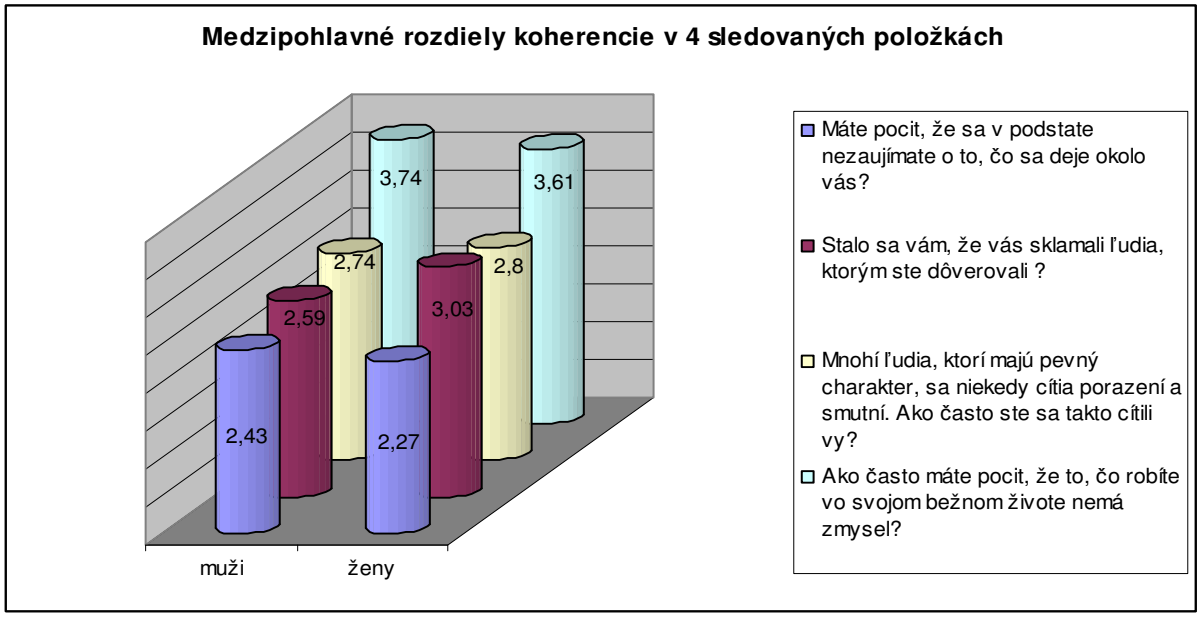

n= 810

Polovica nameraných hodnôt na uvedenom grafe predstavuje vyššie priemerné hodnoty u mužov, druhá polovica vyššie priemerné hodnoty u žien.

S výrokom: *„Máte pocit, že sa v podstate nezaujímate o to, čo sa deje okolo Vás?“*, súhlasili viac muži ako ženy (nevýznamné, p<0,861). Citová zaangažovanosť na tom, čo sa deje, prispieva ku koherencii, rovnako ako uvedomovanie si zmyslu aktivít, života a cieľov. Určitú nezmyselnosť avizovali s tým, čo robia (ot.12) viac muži (priemerná hodnota 3,74) ako ženy (3,61).

Viac melanchólie, smútku a pocitov sklamania z nenaplnených očakávaní, priznali vo výskume ženy (výrok č.3: *„Stalo sa vám, že vás sklamali ľudia, ktorým ste dôverovali, a s ktorými ste počítali“?* a výrok č.10: *„Mnohí ľudia, ktorí majú pevný charakter sa niekedy cítia porazení a smutní. Ako často ste sa takto cítili vy“?*, nevýznamné: p<0,474, p<0,127). Možný vzťah SOC - zmyslu pre integritu v závislosti od statusu fajčenia sme testovali pomocou analýzy rozptylu - ANOVY. Výsledky uvádzame v tabuľke č. 12.

Tabuľka č.12: Koherencia v závislosti od statusu fajčenia (ANOVA, Post hoc tests).

Status		Odp. 1.	Odp. 2.	Odp. 3.	Odp. 4.	Odp. 5.	Odp. 6.	Odp. 7.	Odp. 8.	Odp. 9.	Odp. 10.	Odp. 11.	Odp. 12.	Odp. 13.
1.sk.	A.M	2,28	2,97	2,77	3,79**	2,33	3,51*	3,10*	3,13	3,10	2,76	3,05	3,71	**3,74**
	N	217	216	217	216	215	217	217	217	217	217	216	216	**217**
	S.D	1,18	1,16	1,25	1,04	1,14	1,02	0,97	1,13	1,23	1,09	1,03	1,10	**1,24**
2.sk.	A.M	2,36	3,10	2,84	3,51**	2,44*	3,30*	3,30*	2,95*	2,97	2,82	2,97	3,64	**3,53**
	N	363	364	363	363	359	361	364	365	364	361	358	365	**363**
	S.D	1,12	1,19	1,33	1,06	1,09	1,22	0,94	1,12	1,20	2,56	0,92	1,01	**1,15**
3.sk.	A.M	2,38	3,13	2,93	3,50**	2,16*	3,44	3,27	3,30*	2,99	2,70	2,92	3,66	**3,50**
	N	218	219	218	218	218	219	219	219	218	219	219	219	**219**
	S.D	1,24	1,16	3,05	1,03	1,09	1,08	0,94	2,49	1,30	1,00	0,95	1,09	**1,19**
Spolu	*A.M*	*2,34*	*3,08*	*2,85*	*3,58*	*2,33*	*3,40*	*3,24*	*3,09*	*3,01*	*2,77*	*2,98*	*3,67*	***3,58***
	N	*798*	*799*	*798*	*797*	*792*	*797*	*800*	*801*	*799*	*797*	*793*	*800*	***801***
	S.D	***1,17***	***1,17***	***1,94***	***1,05***	***1,11***	***1,13***	***0,95***	***1,62***	***1,24***	***1,89***	***0,96***	***1,06***	***1,19***

n=801

Vysvetlivky: status fajčenia: 1.sk.= nefajčiari, 2.sk.= ex-fajčiari, 3.sk.= fajčiari; znenie výrokov 1-13 v tab. č. 7.

**=p<0,01 *=p<0,05

Prekvapujúci výsledok sme namerali pri analýze životnej intencionálnosti. U nefajčiarov sme zistili, že ich život doteraz nemal zmysel a cieľ (štatisticky významné rozdiely p<0,003). Menej si to už mysleli opýtaní experimentátori a najmenej deklarovali uvedené stanovisko fajčiari.

S pocitom nespravodlivého zaobchádzania sa najviac konfrontovala skupina experimentátorov (analýzou rozptylu bola nameraná hodnota p<0,013). Priemerné hodnoty skupín sa pohybovali okolo úrovne 2,33.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Štatisticky významné rozdiely boli potvrdené medzi už uvedenou skupinou „ex-fajčiarov“ a fajčiarov. Nefajčiari, ak každodenne majú robiť obvyklé činnosti, tak sa viac nudia a sú nespokojnejší, ako experimentátori. Významné rozdiely boli namerané na 5% hladine priekaznosti. Najlepšie sa pri realizácii každodenných, obvyklých činností cítili fajčiari (priemerne 3,27).

Ambivalenciu pocitov a nejasnosť predstáv (výrok č.1 *„Váš život doteraz nemal jasný zmysel a cieľ“*) sme zaznamenali medzi experimentátorskou a fajčiarskou skupinou.

Signifikantné rozdiely boli potvrdené post hoc testom na 5% hladine priekaznosti ($p<0,013$). Nepredpokladali sme, že sa s uvedeným výrokom budú viac stotožňovať fajčiari ako nefajčiari. Post hoc test potvrdil významné rozdiely na 5% hladine v skupine nefajčiarov, ktorí viac spochybňujú svoje dokonalé sebaovládanie (*„Ako často máte pocit, že si nie ste celkom istí, či sa dokonale ovládate“?)* ako experimentátori (ANOVA $p<0,063$; ale post hoc test nefajčiari: $p<0,040$, ex-fajčiari: $p<0,036$).

Jednoznačnosť vyššej osobnej koherencie a nižšej konzumácie cigariet u vysokoškolákov sa nám nepodarilo štatisticky potvrdiť.

Najvýraznejšie diferencie akademickej osobnej integrity sme zaznamenali u tých, ktorí prítomnosť fajčenia neuvádzali. Nefajčiari sa nudili a nepociťovali potešenie a radosť z vykonávania každodenne sa opakujúcich činností, viac pociťovali nedostatok istoty vo vzťahu k dokonalému sebaovládaniu a ich *„život doposiaľ nemal zmysel a cieľ“*. Experimentátori negatívnejšie percipovali neférové, nespravodlivé zaobchádzanie a fajčiari prežívali najčastejšie zmiešané pocity spolu s nejasnými predstavami.

Predpoklad, že s rastom miery osobnej integrity, klesá miera výskytu a úrovne konzumovania cigariet, nebol v súlade s H3.

7. Diskusia a závery

Cieľom nášho výskumu bolo skúmať osobnostné zvláštnosti univerzitných študentov v závislosti od behaviorálnych charakteristík súvisiacich s fajčením cigariet.

Získané výsledky nám umožňujú konštatovať, že rizikové správanie v oblasti tabakizmu, dosahuje istú mieru konsenzu vo vzťahu k jednotlivým komponentom sýtiacich zmysel života.

Zistili sme, podobne ako iní autori v populácii školskej a adolescentnej mládeže (napr. Waisberg a Porter, 1994, Bergeret 1995, Gecková, Pudelský, 2000, Feranowová-Kenneyová, Hansen a Mc Neal, 2003, Verešová 2004, Orosová a kol. 2004), že prežívaná sebaúcta, duševná pohoda a zmysel pre integritu patria k relevantným moderátorom i mediátorom situačného správania, súvisiaceho s prítomnosťou fajčenia.

V akademickom prostredí uvedené vzťahy nie sú v takom jednoznačnom vzťahu, ako u vekovo mladšej generácie.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálny gradient, limitovaný pozíciou adolescenta na sociálnej škále, vplýva na jeho celkové prežívanie a správanie, osobnú pohodu a self-esteem (Stempelová, 1998, Šolcová, Kebza, 2005). Nižšie postavenie osôb v sociálnej hierarchii a horšie zvládanie problémov (Mirowsky, Ross 1998) môže naštartovať aj nežiadúce disfunkčné (Kordáčová, 2005) a rizikové správanie (Končeková, 2002).

Ako uvedené formulácie korešpondovali s fajčiarskym správaním v sledovanej societe vysokoškolákov?

Predpokladaný *vplyv individuálnych determinánt sebaúcty, pohody a zmyslu pre integritu* nami prezentovaný výskum jednoznačne nepreukázal, hoci Jessor, Donovan, Costa (1991) alebo Johnson, Elliot, Hawkins, Lishner (1987, podľa Šafárová, Polášková, 2003), nízky self-esteem považujú za rizikový faktor sociálno - patologického správania adolescentnej generácie.

Pri posudzovaní úrovne subjektívneho prežívania fajčiarov *(sebaúcty),* ako *emocionálnej dimenzii vzťahu k sebe,* očakávané nízke vedomie ceny a osobnej kompetencie, *neprinieslo priekazné hodnoty* (Post hoc test, sig. 0,754).

Objavili sa však náznaky zníženej sebaúcty fajčiarov v troch položkách (z posudzovaných 10), v ktorých zaznieva pocit nadbytočnosti a pochybnosti fajčiarov o osobnej užitočnosti. Je teda otázne, či prítomnosť fajčenia u vysokoškolákov je prejavom scestného úsilia o sebarealizáciu alebo nevhodným spôsobom prezentovanej formy sebaúcty. Prekvapili nás štatisticky signifikantné výsledné hodnoty nižšej sebaúcty v skupine ex-fajčiarov, najvýraznejšie udávajúcich nespokojnosť so sebou. Rovnako to bola táto skupina, ktorá uvádzala najsilnejšiu potrebu prežívania vyššej osobnej dôležitosti (položka: *„Chcel by som si vážiť viac seba samého“).*

Súhlasíme s Greenwaldom (2000, in Gajdošová, 2003), že pre lepšie porozumenie zložitému fungovaniu self-esteemu, nestačí posudzovať úroveň pozitivity alebo negativity, či výšky sebaúcty, skôr je potrebná hlbšia analýza zdrojov, ktoré ju sýtia.

Sebaúcta a *subjektívna pohoda* sú vo vzájomnom vzťahu, v ktorom self-esteem vystupuje ako základný indikátor pohody.

V životnej pohode sme zaznamenali *interpohlavné, medziuniverzitné i statusové diferencie.* Rozdielnosť riešenia interpersonálnych situácií potvrdzujú aj Frankovský a Birknerová (2008, s. 226).

Ženy významne vystupovali ako nešťastnejšie ($p<0,001$), ťažšie sa koncentrovali a horšie konfrontovali s problémovými situáciami. Opačné stanovisko prezentujú Lee (1991) a Lašek (2004), t.j. vyššia percepcia radosti u žien a nižšia u mužov. Uvedené vyjadrenie viac postihuje mieru prežívaného a percipovaného šťastia.

Nižšiu úroveň pohody v našom výskume u študujúcich žien, je možné interpretovať napr. z aspektu existencie kultúrno – emočných stereotypov, podľa ktorých sa od tradičnej ženskej roly očakáva vyšší stupeň starostlivosti o druhých, čo znásobuje ich stupeň zodpovednosti a zvýšenej náročnosti oproti mužom. Ženy sú viac otvorené percipovať

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

zážitky, čo znásobuje ich emočnú zraniteľnosť a vedie k prežívaniu negatívnejších pocitov a v konečnom dôsledku aj nepohody.

Medziuniverzitné rozdiely potvrdili laikmi i odborníkmi tradovaný názor - „nie je škola ako škola".

Poslucháči netechnického vzdelávania vykazovali menej pohody a prežívanej radosti za posledný rok, ako budúci inžinieri (čo môže byť dôsledkom napr. vyššej náročnosti a odlišnej študijnej zaťaženosti; a tiež vyššieho % zastúpenia žien vo výskumnom súbore z UPJŠ, od ktorých sa všeobecne očakáva, že majú výraznejšiu tendenciu pristupovať k štúdiu kritickejšie a zodpovednejšie).

Spracovanie výsledkov prítomnosti fajčenia a ich vplyvu na percipovanú pohodu ukázalo, že skupina fajčiarov častejšie zažíva nepohodu ako ostatní (potvrdenie predpokladu formulovaného v H3). Deklarovali to až v 7 faktoroch:

- znížená koncentrácia,
- poruchy spánku (hodnoty významné na 5% štatistickej hranici, poukazujú na závažný psychosomatický problém u opytovaných fajčiarov),
- absencia zmysluplnosti,
- absencia šťastia,
- absencia radosti pri vykonávaných činnostiach v poslednom čase,
- nepríjemný pocit tlaku,
- zaujatie rozhodného postoja pri priamom kontakte s problémom.

Tieto zistenia korešpondujú s výsledkami Drotárovej (2005), Prokopčákovej (2000), Geckovej a Pudelského (1999) a nekorelujú s časovo starším tvrdením Andrewsa a Whitheyho (1976) o zanedbateľnom vzťahu pohody k socio-demografickým premenným (vek, rod, spoločenské postavenie, vzdelanie), čo bolo pre mnohých bádateľov (napr. Šolcová, Kebza, 2005), aj pre nás (poznámka autora), súčasne sklamaním i výzvou pre ďalší výskum.

Analýza diferencie prítomnosti fajčenia s faktormi sýtiacimi zmysel života, poukázala v 4 položkách *na nižšiu mieru SOC - koherencie.*

Ako nedostatočne sýtený, nie však štatisticky významný, sa ukázal smerový aspekt životného zmyslu (položka č.1 – pasívne nastavenie), a tiež kognitívny aspekt, súvisiaci s interpretáciou a explanáciou životných udalostí (položky č. 2 a 3 – chybné sociálne hodnotenia, 8 – nedostatočná zrozumiteľnosť).

Otázka zameraná na postihnutie ambivalencie pocitov a jasnosti predstáv (odpoveď č. 8), potvrdila signifikantné rozdiely pri porovnávaní fajčiarov s ex-fajčiarmi na 5% hladine.

Na existujúce diferencie: vyššia koherencia a nižšia úroveň životného stresu, rizikovosti, vrátane symptomatických prejavov nepohody, už skôr, výskumne upozornili aj Jorgensen et al. (1999) na americkej vzorke študentov, Kadlec (1991) vo výskume českej populácie, či Suominen et al. (2001) pri opytovaní fínskych dospelých.

Salutogénny vplyv životného zmyslu a názor, že silnejšie SOC súvisí s lepším fyzickým i psychickým zdravím (Rogers, 1968, Křivohlavý, 2001), chráni pred izoláciou, stratou

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

sociálnych väzieb, nudou, prázdnotou (Scannell, Burton 2002, in Kundi et al 2003, Stempelová, Čmáriková, 2003, Halama, 2003) a rizikovým správaním (Waisberg a Porter 1994, Novotný (1996), sa na našej vzorke vysokoškolákov neprejavil vysoko signifikantne. Možné vysvetlenie čiastočne ponúka logoterapia. E. Frankl (1997), považoval závislosť za prejav frustrácie pôvodnej vôle k zmyslu. Pre človeka, ktorý sa začína správať rizikovo, samotný svet a dianie okolo, naberá nový význam a istú zmyslovú plnosť. Človek prepadá nepravému zmyslu (tzv. pseudozmysel), ktorý mu situačne prináša spokojnosť. Pripúšťame možnosť vplyvu uvedenej premennej na prítomnosť fajčenia v našej výskumnej vzorke, no zároveň upozorňujeme, rovnako ako Fearnowová-Kenneyová, Hansen a Mc Neal (2005), na mediačnú úlohu subjektívnych presvedčení a normatívnych očakávaní, spadajúcich do celkového postoja jedinca k drogám, determinujúcich behaviorálne implikácie (ne)náchylnosti k rizikovému správaniu.

Rozpoznanie príčin rizikového správania akademickej populácie sťažuje ich mnohofaktorová podmienenosť. K obtiažnosti úlohy prispievajú už spomínané osobnostné koreláty, ale aj kultúrne, náboženské i sociálne tradície súčasnej spoločnosti a celý komplex motivačno - premenných faktorov.

Závery pre metodológiu, teóriu a prax

Meritórne a praktické

- V populácii vysokoškolských študentov existujú interpohlavné, statusové a univerzitné diferencie v úrovni sledovanej životnej zmysluplnosti a behaviorálnych charakteristík spojených s fajčením cigariet.
- Frekvencia fajčenia cigariet v akademickom prostredí vykazuje porovnateľné (priemerné) hodnoty s nameranými hodnotami u nás i vo svete; zvyšuje sa však riziko prítomnosti tabakizmu u žien v budúcnosti. Pre preventívnu prax, ale aj edukačný proces, doporučujeme obrátiť pozornosť na utváranie inkonzistentných postojov ku konzumácii tabakových cigariet, na tvorbu zdravého životného štýlu.
- Interpohlavné diferencie vo vzťahu k fajčeniu poukazujú na fakt, že muži skôr fajčia tabakové cigarety pod vplyvom priateľov, party, rovesníkov, známych („sociálna nákazlivosť“). U žien sú to skôr blízke osoby – rodičia, starší súrodenci (faktor tzv. „sociálnej genetiky“).
- Poslucháči technického univerzitného vzdelávania vykazovali vyššiu úroveň subjektívnej pohody, ako ich rovesníci z UPJŠ. Zároveň udávali vyššiu mieru vplyvu špecifických a emocionálnych faktorov, čo v nás môže evokovať predstavu o možnosti existencie ich nižšej schopnosti diferencovať medzi sociálne pozitívnymi a sociálne negatívnymi vplyvmi (platí v prípade pôsobenia reklamy), alebo ich nižšej úrovne vlastnej osobnej invencie na vlastnom formovaní, čo v konečnom dôsledku vyvoláva potrebu zintenzívnenia edukačnej práce v oblasti osvojovania si kľúčových

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

kompetencií, v zameraní sa na hlbšie štruktúry osobnosti, na „vyladenie“ vysokoškoláka - technika, zlepšovaním jeho adaptácie a sociálnej adjustácie.

- Aktuálna úroveň fajčenia (identifikovaný status vysokoškoláka) má svoj dopad na percipovanú sebaúctu. Najnižšiu úroveň spokojnosti vykazovali ex-fajčiari. Prekvapujúco vysoko skórovali v self-esteeme fajčiari. V praxi to teda môže znamenať, že preventívne aktivity zamerané na zvyšovanie sebaúcty vysokoškolákov môžu pôsobiť kontraproduktívne.
- Namerané hodnoty potvrdzujú význam všetkých troch komponentov sýtiacich zmysel života u vysokoškolákov v kontexte ich rizikového správania (kognitívneho – neschopnosť nachádzať účel jednotlivých udalostí, prežívanie ambivalentných pocitov; motivačného – nuda, novosť, objavovanie nepoznaného a afektívneho – spojenie tabakizmu s očakávaním pozitívnych následkov a emócií, napr. jav „narkotickej ilúzie“). V tomto kontexte považujeme psychologické „očkovanie“ ako ovplyvňovanie smerujúce do kognitívnej sféry subjektu (predstavy, vedomosti, postoje, presvedčenia), za vhodnú formu pre prevenciu i samotný edukačný proces.

Metodologické

- Pri nepriamom zisťovaní zmyslu života, doporučujeme v budúcnosti venovať pozornosť i ďalším premenným, napr. tvorivosti (realizovateľnej i potencionálnej), hodnotám, postojom, životným cieľom.
- Kvôli hlbšiemu, autentickejšiemu a exaktnejšiemu poznaniu skúmaných premenných (zmysluplnosť, rizikové správanie), by bolo vhodnejšie v nasledujúcich výskumoch, uprednostniť longitudinálnu formu prieskumu alebo skombinovať kvantitatívny výskum s kvalitatívnym.
- Pri realizácii výskumov zameraných na zistenie kauzálnych vzťahov existenciálneho zmyslu a prítomnosti fajčenia, navrhujeme zmapovať aj ďalšie oblasti rizikového správania vysokoškolskej populácie (alkoholizmus, sexuálne rizikové správanie, závislosť na počítačoch, gambling a pod.).

Záver

Problematika drogových závislostí a existenciálneho zmyslu je v súčasnosti široko skúmaná a publikovaná nielen v medicínskej, psychologickej, pedagogickej, ale aj expertízno-právnej, filozofickej a sociologickej literatúre.

Poznanie zmyslu života a motívov rizikového správania u mládeže v jednotlivých štádiách ich rozvoja, ponúka príležitosť pre podporu ich kvality života a prevenciu budúceho - sociálne nežiadúceho správania.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Doterajšie zistenia v súvislosti s našim výskumným zámerom, vedú k celému radu nezodpovedaných otázok: Prečo sa vysokoškoláci uchyľujú k rôznym formám rizikového správania? Prečo vedome fajčia tabakové cigarety, napriek zdravotným rizikám? Je rizikové správanie cestou adaptácie na situačne pôsobiace faktory alebo je cestou osobnej adjustácie? Je fajčenie odpoveďou na prežívané ťažkosti, ak áno, na ktoré konkrétne emocionálne stavy? Zohráva existenciálna frustrácia úlohu „spúšťača" sociálne nežiadúceho správania? Je daná predispozícia k fajčeniu cigariet? Ak áno, čo je významnejšie? Sú to individuálne zvláštnosti, vývinové faktory, motivačné alebo sociálne činitele? Ktoré z nich zohrávajú relevantnejšiu úlohu v štádiu zahájenia rizikovej fajčiarskej kariéry, a ktoré v štádiu pokračovania?

Výskumníci z oblasti prevencie upozorňujú, že rizikové faktory, a s tým súvisiace rizikové správanie (terorizmus, narkománia, závislosti, nezdravý životný štýl, násilie, šikana agresia) má aj na Slovensku vzostupnú tendenciu. Opakované populačné prieskumy mládeže a dospelých upozorňujú na evidentné znaky šírenia sa drog. Predikujú tendenciu, ktorá znamená, že naša spoločnosť sa zakrátko môže stať spoločnosťou apatických, chorých a konzumne orientovaných jedincov.

PRÍLOHY

Príloha č.1

„TVÁRE" (projekčný, neverbálny test)

Nasledujúcich 7 tvárí znázorňuje pocity. Označte zakrúžkovaním možnosť, ktorá najlepšie vyjadruje, ako ste sa cítili za posledný rok.

1 2 3 4 5 6 7

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Literatúra:

1. ADLER, A. (1978). Superiority and social interest. In HALL, C. S., LINDZEI, G.: *Psychológia osobnosti.* Bratislava: SPN.
2. ANDREWS, F.M., WHITHEY, S.B. (1976). *Social indicators of well-being*: American´s perceptions of life quality, New York, Plenum.
3. ANTONOVSKY, A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale. *Soc. Sci. Med.*, 36, 6, s. 725-733.
4. BALCAR, K. (1995). Logoterapie a existencionálna analýza V. E. Frankla. *Čsl. psychologie*, 39, č.2, s. 127-142.
5. BENOWITZ, N., L. (1998). Nicotine pharmacology and addiction. In BENOWITZ, N.,L.: *Nicotine safety and toxixity*. Oxford University Press, s. 3-11.
6. BIELIKOVÁ, M., PÉTIOVÁ, M. (2005). Mládež, ľudské práva a drogy. *Prevencia,* č.4, s. 13-23.
7. BIELIKOVÁ, M., PÉTIOVÁ, M. (2004). *Mládež, drogy a tolerancia.* Bratislava: ÚIPŠ, Oddelenie analýz a výskumu mládeže, s. 64.
8. BOHNER, G. (2006). Postoje. In Hewstone, M., & Stroebe, W. (Ed.), *Sociální psychologie* s. 281-328. Praha: Portál.
9. BRADSHAW, J. (1990). *Home comming: Reclaiming a Championing Your Inner Child.* New York etc. Bantam Books.
10. BRICHCÍN, M. (2003). *Vule a sebakontrola. Teorie, metody, experimenty*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
11. BURKHART,G., OLSZEWSKI,D., MARTEL,C. *(2005). Drug Use Amongst Vulnerable Young People. Druhs in Focus 10.* Lisbon: EMCDDA.
12. CSÉMY,L., SOVINOVÁ,H. et al. (2007). ESPAD 03. Prehled hlavních výsledku z let 1995, 1999 a 2003. Praha: Psychiatrické centrum Praha.
13. CSIKSZENTMIHALYI, M. (1996). *O štestí a smyslu života.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
14. FEARNOW-KENNEY,M., HANSEN,W.B., McNEAL,R.B. (2003). *Comparision of Postulated Mediators of School-Based Substance Use Prevention in Adolescence.* Stiahnuté14.5.2004 http://www.tanglewood.net/du/pdf/OCR/Mediating%/Paper.pdf.
15. FEARNOW-KENNEY,M., HANSEN,W.B., McNEAL,R.B. (2005). *Mediators and Drug.* Prevention. Stiahnuté 25. 5. 2004, z http://www.tanglewood.Net/projects /teachertraining.pdf.
16. FRANKL, V., E. (1995). *Lékařská péče o duši.* Brno: Cesta.
17. FRANKL, V., E. (1996). *Vule ke smyslu.* Brno: Cesta.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

18. FRANKOVSKÝ, M., BIRKNEROVÁ, Z. (2008). *Sociálna inteligencia v kontexte manažérskych kompetencií.* In Aktuálne manažérske trendy v teórii a praxi. EDIS: Žilina, FRaI, s. 222-227.
19. GAJDOŠOVÁ, B. (2003). Vnímanie a prežívanie situácií významných pre sebadôveru človeka. In J. Dzuka (Ed.) *Psychologické dimenzie kvality života.* Prešov: Prešovská univerzita, s.217-225. [online] 12. 1. 2004.
20. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub/FF/Dzuka3/index.htm>.
21. GALLÁ, M., AERTSEN, P., DAATLAND, Ch. (2005). *Jak ve škole vytvorit zdravejší prostredí.* Príručka o efektívnej školskej drogovej prevencii. SANANIM: Národné monitorovacie centrum pre drogy a drogové závislosti.
22. GECKOVÁ, A., PUDELSKÝ, M. (1999). Vplyv fajčenia, konzumovania alkoholu, užívania drog a nedostatku fyzickej aktivity na zdravie adolescentov. *Československá. psychologie*, roč.43, s. 132-147.
23. GECKOVÁ, A.,PUDELSKÝ, M., TUINSTRA, J. (2000). Kontakty s rovesníkmi, sociálna sieť a sociálna podpora z pohľadu adolescentov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa,* roč.35, č.2, s. 121-136.
24. GOOLDBERG, D., WILLIAMS, P. (1988). *A User´s guide to the General Health Qustionnaire.* Great Britain.
25. HALAMA, P. (1999). Test noodynamiky a niektoré jeho psychometrické kvality. *Československá psychologie,* roč.43, č.2, s. 133-141.
26. HALAMA, P. (2000). *Existenciálno-kognitívne konštrukty a ich vzťah k stratégiám zvládania u adolescentov.* In RUISELOVÁ, Z.: Adjustačné problémy, charakteristiky zvládania a osobnosť adolescentov. Zb. Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava, s. 65-72.
27. HALAMA, P. (2002). Vývin a konštrukcia škály životnej zmysluplnosti. *Československá psychologie*, 46, č. 1, s. 268.
28. HALAMA, P. (2005). *Možnosti logoterapie v terapii drogovo závislých.* Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie: Existenciálne problémy a psychoterapia v 21.storočí. Stiahnuté 11. 2. 2006, z http: //katpsych.truni.sk/exisrprob/ prispevky/halama.htm, 26.8.2005>.
29. HALAMA, P. (2003). Meaning and hope – two factors of positive psychological functioning in late adulthood. *Studia psychologica*, 45, 2, s. 103-110.
30. HANSEN, W.B. (1999). School-based substance abuse prevention: a review of the state of the art in cirriculum 1980-1999. In *Health Education Research*, Oxford University Press (UK), Vol.7, No.3., pp. 403-430.
31. HANSEN, W.B. (2004). *A fundamental Principle of Prevention*: *Picking the Right Tool for the Job.* Stiahnuté 22. 6. 2006, z http://www.tanglewood.com.
32. JOHNSTON, L. D., DRIESSEN, F., KOKKEVI, A. (1994). *Surveying studen´s drug misuse: A six country pilot study.* Strasbourg, Council of Europe Press.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

33. KANDEL, D. B., YAMAGUCHI, K., CHEEN, K. (1992). Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: Futher evidence for the gateway theory: J. *Stud. Alcohol*, Vol.53, No. s. 447-457.
34. KONDÁŠ, O. (1999). Spätný pohľad na drogovú závislosť a jej prevenciu u mládeže. *AD* (*Protialkoholický obzor*), roč.34, č.3, s. 155-160.
35. KONČEKOVÁ, Ľ. (2002). *Skúsenosti žiakov prešovských učňovských škôl s marihuanou a inými nelegálnymi drogami.* Zborník z vedeckej konferencie UPJŠ v Košiciach: Psychológia v škole, Košice, s. 403-409.
36. KOVÁČ, D. (1996). *Ohrozenie človeka ako osobnosti na konci 20. storočia. Čo tu zmôže psychológia?* In Súčasný človek, jeho psychické problémy a možnosti riešenia. Trnava: Trnavská univerzita.
37. KOVÁČ, D. (1997). Ctnosti – faktorové vlastnosti – systémové regulátory. In M. Stríženec (Ed): *Duchovný rozmer osobnosti: Interdisciplinárny prístup.* Bratislava: ÚEP SAV, s. 92-100.
38. KŘIVOHLAVÝ, J. (2001). *Psychologie zdraví.* Praha: Portál.
39. KŘIVOHLAVÝ, J. (2006). *Psychologie smysluplnosti existence.* Praha: Grada.
40. KŘIVOHLAVÝ, J., PETŘÍKOVÁ, F. (2001). Faith meaningfulness and quality of live. *Studia psychologica,* roč.43, č.3, s. 211-214.
41. LANGLE, A., ORGLEROVÁ, Ch., KUNDI, M. (2001). *Existenciální škála ESK.* Praha: Testcentrum.
42. LAŠEK, J. (2004). Subjektívna životná spokojnosť u 3 vekových skupín respondentov. *Čs. psychologie,* roč. 48, č.3, s. 215-225.
43. LUKASOVÁ, E. (1997). *Logoterapie ve vychově.* Praha: Portál.
44. MASLOW, A., H. (2000). *Ku psychológii bytia.* Modra: Persona.
45. MIROWSKI, J., ROSS, C.E. (1998). Education, personal control, lifestyle and health. *Research on Aging,* Vol.20, No.4, s. 415-449.
46. MUCHA, M. (2000). *Symboly jednání.* Praha: Karolínum, Univerzita Karlova.
47. NÁKONEČNÝ, M. (1998). *Psychologie osobnosti.* Praha: Academia.
48. NÁKONECNÝ, M. (1998). *Základy psychologie.* Praha: Academia.
49. NÁKONECNÝ, M. (1997). *Motivace lidského chování.* Praha: Academia.
50. NEŠPOR, K. (2000). *Návykové chování a závislost.* Praha: Portál.
51. NOCIAR, A. (2001). *Alkohol, tabak a drogy u študentov vysokých škôl na Slovensku – 1999.* Bratislava: ASKLEPIOS.
52. NOCIAR, A. (2004). Porovnanie výsledkov prieskumu ESPAD v r. 1995 –1999 – 2003: druhá časť. *Prevencia,* roč. 3, č. 1.
53. NOVOTNÝ, I. (1996). *Program Škola bez alkoholu, drog a cigariet.* Bratislava: Smena, ÚZV.
54. OKRUHLICA, M. (2007). Výročná správa o stave drogovej problematiky na Slovensku za r. 2007. Národná správa pre EMCDDA, 2008. Stiahnuté 20. 9. 2008, z http://www.infodrogy/indexAction.cfm?module=Libraryaction=GetFileDocumentID=

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

661.
55. OROSOVÁ, O., THOLT, P., GÁBRIŠ, Ľ. (2000). Drogové závislosti a hierarchia hodnôt. *AD – Protialkoholický obzor,* 35, 1.
56. OROSOVÁ, O. (2003). *Prevencia – pomoc - rovesníci „preventívne nie nepoškodí...“ Inovatívne metódy v prevencii drogových závislostí.* Košice: UPJŠ.
57. OROSOVÁ,O. ,MADARASOVÁ-GECKOVÁ, A. et al. (2004). *Status a frekvencia fajčenia žiakov ZŠ a SŠ, motívy iniciácie fajčenia.* In Zborník z medzinárodnej a vedeckej konferencie: Medzi modernou a postmodernou, Košice, s. 478-482.
58. PAVÚK, A. (1994). K problematike konzumácie alkoholických nápojov u vysokoškolákov. AD (*Protialkoholický obzor)*, 29, s. 15-25.
59. PAVÚK, A., KOŠČO, J. (1997). Analýza fajčiarskych návykov u študentov PF UPSŠ od r. 1982-1995. AD - *Protialkoholický obzor,* roč. 32, 2, s. 117-125.
60. PETRAITIS, J., FLAY, B.R., MILLER, T., Q. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: Organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin,* 117, 1, s. 67-86.
61. PIKO, B., FITZPATRICK, K., M. (2001). Does class matter? SES and psychosocial helath among Hungarian adolescents. *Social science and Medicine*, 53, s. 817-830.
62. PROKOPČÁKOVÁ, A. (2000). *Symptómy maladjustácie u adolescentov a drogy.* In Ruiselová, Z.: Adjustačné problémy, charakteristiky zvládania a osobnosť adolescentov. Ústav experimentálnej psychológie, SAV: Bratislava, s. 173-178.
63. RAČKOVÁ, M. (2002). Psychologické a sociálno-psychologické charakteristiky prodrogového správania. *Prevencia* – Informačný bulletin zameraný na prevenciu sociálno-patologických javov v rezorte školstva, roč. I. 3, s. 28-32.
64. ROSENBERG, M. (1965). *Society and the adolescent self-image.* Prenceton: New Yersey.
65. SMÉKAL, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti.* Brno: Barrister a Principal.
66. SMÉKAL, V. (2004). *Osobnost jako smysl života.* Prednáška na Fakulte sociálnych štúdií v Prahe.
67. ŠAFÁROVÁ, M., POLÁŠKOVÁ, E. (2003). *Vrstevníci a jejich vliv na rizikové chováni v adolescencii.* Centrum výzkumu a vývoje osobnosti a etnicity, FSS MU Brno. Stiahnuté 27. 2. 2004, z http://www.centrum.fss.muni.cz/.
68. ŠOLCOVÁ, I., KEBZA, V. (2005). Prediktory osobní pohody u reprezentativního souboru české populace. *Čs. psychologie*, roč. XLIX, s. 1-9.
69. STEL, J. (1998). *Príručka prevencie. Alkohol, drogy a tabak.* Pracovná skupina pre oblasť prevencie pri Groupe Pompidou – Rada Európy.
70. SUOMINEN, S., HELENIUS, H., BLOMBERG, H., et al. (2001). Sense of coherence as a predictor subjective state of helath – Results of 4 years of follow-up of adults. *Journal of psychosomatic research,* 50, s. 77-86.
71. VAŠAŠOVÁ, Z. (2007). *Motivácia k práci a jej faktory.* In Človek v pracovnom prostredí. 2. časť, FHV UMB: Banská Bystrica, s. 47- 48.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

72. VEREŠOVÁ, M. (2004). *Mediátory užívania drog - most od predisponovanej osobnosti k prodrogovému vs. protidrogovému správaniu.* In Sociálne procesy a osobnosť. Stará Lesná: ÚEP SAV, s. 505-511.
73. WAISBERG, J.L., PORTER, J.E. (1994). Purpose in life and outcome of treatment for alcohol dependence. *British Journal of Clinical psychology*, 33, s. 49-63.
74. WHO (2000). Európsky akčný plán o alkohole 2000-2005. Kodaň: WHO, Regionálna úradovňa pre Európu.
75. TOBLER, N.S. (1992). Drug prevention programs can work: research findings. *Journal Addictive diseases,* vol.11, s. 1-28.
76. YALOM, I., D. (2001). *Máma a smysl života.* Praha: Portál.
77. YALOM, I., D. (2002). *Láska a její kat.* Praha: Portál
78. ZELINA, M. (1998). *Možnosti a formy multiinštitucionálnej spolupráce v primárnej prevencii drogových závislostí.* Bratislava: Iuventa. In Quo vadis výchova...?, zborník z teoreticko-metodického seminára, s. 21-31.
79. ZELINA, M. 2005. Preventívny program Zmena. *Prevencia* – Informačný bulletin zameraný na prevenciu sociálno-patologických javov v rezorte školstva, roč. IV., 3, s. 76-79.

Existential Meaning and Behavioural Characteristic Associated with Smoking among University Students.

Abstract:

The aim of the study is to upgrade a current knowledge by the issue of meaningful of life in context of smoking as a part of risky behaviour.
Finding of existential meaning and its positive living could serve not only as a good predictor of mental health, personal integrity or emotional comfort but also as an instrument which eliminate deficient mental integration or risky behaviour as a reprisal and escape from existential difficulties. Study presents partial results concerning sense of existential measured by analysing personal correlates (self-esteem, mental health, sense for integrity).

Key words: meaningful of life, risky behaviour, protective and risky factors, self-esteem, mental health, coherence

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.85-102
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Stredný vek. Obdobie stagnácie, bilancie životných výsledkov alebo ďalšieho napredovania?

Sonda do životných cieľov ľudí v strednom veku.

Bibiana Filípková

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava

---

Abstrakt:

Práca sa zameriava na životné ciele ľudí vo veku 50 – 60 rokov, teda v strednom veku. Venuje sa životným cieľom a charakteristike obdobia stredného veku z pohľadu viacerých autorov a rôznych psychologických smerov. Cieľom výskumu bolo prostredníctvom kvalitatívnej analýzy pološtruktúrovaného interview zistiť, či majú ľudia v strednom veku stále snahu vytyčovať si nové životné ciele, a aké konkrétne nové ciele si v tomto veku vytyčujú. Ukázalo sa, že stredný vek nemusí byť obdobím stagnácie a prípravy na dôchodok. Muži i ženy zo sledovanej skupiny bratislavčanov sú vo veľkej miere spokojní so svojím doterajším životom a kladú si stále nové ciele. Tie sa týkajú predovšetkým rodinného života, ale tiež pracovného uplatnenia (najmä ženy), voľnočasových aktivít (viac muži) i ďalších oblastí.

Kľúčové slová: Životné ciele. Stredný vek. Zmysel života.

Úvod:

Životné ciele sa v priebehu ľudského života menia a vyplývajú z charakteristických období, jednotlivých etáp ľudského života. Podľa M. Bratskej (2001) činnosť človeka

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

determinujú ciele, ktoré majú podobu predvídaného výsledku činnosti. Motív činnosti úzko súvisí s obsahovou a dynamickou zložkou cieľa. V priebehu života si človek aktívne prisvojuje zámerné ciele, ktoré preberá od rôznych skupín v sociálnom systéme, alebo si sám spontánne vytyčuje také ciele, ktorých naplnením realizuje sám seba. Plán činnosti môže predstavovať systém vytýčených cieľov alebo projekt realizácie cieľa. Za základnú vlastnosť ľudského života sa považuje zameranosť na cieľ.

Viera v možnosť kontroly nad realizáciou osobne významných životných cieľov umožňuje mať optimistický pohľad na život a optimistické nazeranie do budúcnosti (Brandtstädter, Wentura, Rothermund, 1999).

Životné plánovanie má za následok premýšľanie jednotlivca o možnom zmysle, význame a obsahu budúcnosti, o smerovaní, cieľoch a účele života. Životný plán môže predstavovať aj súbor plánov týkajúcich sa budúcich cieľov a takisto súbor stratégií potrebných na ich realizáciu. Tieto ciele a stratégie ovplyvňujú naše budúce životné rozhodnutia a kroky. Životný plán obsahuje hierarchicky organizované časti (pre splnenie dôležitého životného cieľa je potrebné v prvom rade realizovať mnoho menších, čiastkových cieľov) a umožňuje uvedomovať si významnosť životných cieľov (Smith, 1999). Podľa I. Štúra (2004) sú vždy potrebné bližšie aj vzdialenejšie ciele. Všeobsiahly cieľ nášho života je žiť, a to znamená rozvíjať sa, zlepšovať, prehlbovať znalosti, diferencovať sa a súčasne zjednocovať a zaokrúhľovať. My si určíme, ako naplníme svoj život, čím sa staneme, ako budeme žiť.

Podľa teórie Ch. Bühlerovej (Bühlerová, Brindová, Hornerová, 1968) má človek vrodený pud vytvárania cieľov (goal setting drive). Dlhodobé životné ciele si človek vytvára v súlade so štyrmi bazálnymi životnými tendenciami:

- tendenciou k uspokojeniu potrieb,
- tendenciou k tvorivej expanzii,
- tendenciou k sebaobmedzujúcej adaptácii,
- tendenciou k udržiavaniu vnútorného poriadku.

Všetky tieto tendencie sú vrodené, ale v rôznych obdobiach života prevládajú rôzne z nich (napr. v strednom veku tvorivá expanzia a pod.). Konečným cieľom a zmyslom ľudského života je naplnenie seba (self – fulfillment). Zameranosť na cieľ, intencionalita sa považuje za základnú vlastnosť ľudského života.

V našom prieskume sme sa inšpirovali Ch. Bühlerovou (1968) a predovšetkým jej štvrtou fázou v rámci tzv. päťfázovej teórie sebaurčenia (self – determination):

- V prvej fáze (od narodenia do 15. roku) sa u jednotlivca vytvárajú rôzne druhy správania, ktoré je prípravou na vytváranie dlhodobých cieľov. Ide o prvé pokusy nájsť smer, cieľ a zmysel života.
- Druhá fáza (15 až 25 rokov) je charakterizovaná pokusným vytváraním životných cieľov. Človek prvýkrát cíti zodpovednosť za priebeh svojho života.
- V tretej fáze (25 až 45 rokov) sa životné ciele vytvárajú špecifickým a definitívnym spôsobom.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

- Vo štvrtej fáze (45 až 50 / 60 až 65 rokov) človek hodnotí, bilancuje svoje životné výsledky, čo je sprevádzané pocitom sebanaplnenia a rezignácie až zúfalstva v prípade, ak sa životné ciele jednotlivca nezrealizovali.
- Piata fáza (65 a viac rokov) by mala byť fázou odpočinku alebo pokračujúceho zápasu s pocitom neúspechu.

Optimálny vývin cieľovej zameranosti v určitej fáze uľahčuje prechod do vyššej fázy, kým problémy vo vývine alebo neurotické zablokovanie ďalšieho procesu (napr. nedôvera vo vlastné sily) ho sťažujú. Predpokladom sebanaplnenia jednotlivca je nielen vytvorenie zmysluplných životných cieľov, ale aj ich usporiadanie do hierarchie, určenie hlavných motivačných línií v nasmerovaní života (Bühlerová, 1965).

V období stredného veku toho človek podľa V. Příhodu (1974) veľa nového nezažíva, už nezvykne veľa investovať do štúdia ani do domácnosti, žije prevažne z toho, čo si zhromaždil za svoj doterajší život. Celý spôsob života má iný sloh: človek je všetkým okolo seba dostatočne nasýtený, takže jeho trvalá citová nálada tvoriaca životný pocit javí zabezpečenie, istotu, kľud a sebavedomie svojrázneho stupňa a prejavu. Človek stredného veku už nesie dôsledky prostredia a štruktúry, akú pomáhal tvoriť svojou schopnosťou či neschopnosťou, predčasnosťou či zanedbávaním maritálneho pomeru, snaživosťou či ľahostajnosťou k sociálnemu postaveniu, chybami vlastnej minulosti i nekontrolovanými náhodami. Za základnú potrebu sa považuje snaha pre niečo žiť, niečo robiť oddelene od materiálneho záujmu. Skúsenosti, zrelé jednanie s ľuďmi, odbornosť, umiernenosť, všetky tieto vlastnosti tvoria z ľudí stredného veku silné a zároveň taktné osobnosti. V tomto životnom období sa však oslabuje motivácia: človek už všetko mal a všetko má, materiálne potreby sú zväčša uspokojené. Problematikou vyššieho veku, predovšetkým staroby, sa podrobne zaoberal D. Bromley (1974). Pri náčrte životného cyklu človeka rozlíšil šestnásť fáz. Trinástu etapu charakterizoval ako vek pred odchodom do dôchodku (55 až 65 rokov), kedy je badateľnejší úpadok fyzických a duševných funkcií; sú to vrcholné roky v niektorých druhoch spoločenského postavenia a autority, alebo roky čiastočného uvoľnenia od funkcií v povolaní a v spoločenskom živote.

Úbytok úloh a poslaní v strednom veku, ako aj uvedomovanie si rýchleho plynutia času, často brzdí hľadanie a realizáciu nových cieľov. S vyšším vekom prichádzajúce zmeny v sociálnych či fyzických zdrojoch sa často až kriticky dotknú realizácie životných cieľov a osobných plánov človeka (Brandtstädter, Wentura, Rothermund, 1999).

V súvislosti s problematikou stredného veku poukazuje M. Hrdlička (Hrdlička, Kuric, Blatný, 2006) na tzv. krízu stredného veku. Podľa autorov je kríza stredného veku krízou nastúpenej životnej dráhy, úzkostným pocitom, že sa priblížil bod obratu- bod, za ktorým už nebude reálne vykonať žiadnu významnú životnú zmenu, pretože na ňu bude človek príliš starý, alebo nebude mať dostatok síl. Avšak na základe výpovedí našich respondentov môžeme konštatovať, že stredný vek sa naopak vyznačuje neustálou snahou o napredovanie, realizáciu životných cieľov v pracovnej oblasti, osobnom živote (starostlivosť

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

o vnúčatá, harmonické rodinné vzťahy, partnerská opora), ako aj snahou o udržiavanie telesnej a psychickej kondície (štúdium cudzích jazykov, cestovanie, športové aktivity, dôkladnejšia sebareflexia).

Čiastočne inak už vidia stredný vek súčasní autori. Podľa H. Benescha (2001) sa stredný vek vyznačuje konsolidáciou životného štýlu, prvými revíziami a ohliadnutiami, privykaním na pozvoľne sa ustaľujúci stereotyp a zaháňanie následnej omrzenosti. V tom tkvie rozpor medzi konsolidáciou a rutinou: na jednej strane sa snažíme svoj život trvalo zabezpečiť, čím sa však na druhej strane stáva stereotypným a nudným. Povolanie, partnerský vzťah i činnosť vo voľnom čase po nejakej dobe zovšednie, ak sa nepodarí do nich vniesť nové podnety. Pre mnohých sa javí predstava zmysluplnej zmeny ako nerealizovateľná. Preto sa snažia začať znovu (odchod zo zamestnania alebo z manželstva), čo nakoniec zase (a omnoho rýchlejšie) vyústi do nového stereotypu.

P. Říčan (2004) hovorí o veku 50 až 60 rokov ako o tzv. funkčnom veku, do ktorého by sa mala zahrňovať i duševná výkonnosť a sviežosť, práceschopnosť, osobnostný rast a v neskoršej starobe i schopnosť postarať sa sám o seba.

Človek po dosiahnutí veku 50 rokov môže ešte stále duševne rásť. Ústupový boj s telesným a duševným úpadkom, ktorý každý z nás po päťdesiatke vedie či povedie, je nová veľká skúsenosť a skúška, v ktorej sa dá obstáť a prepracovať sa k odolnosti, trpezlivosti a zmyslu pre humor, ktoré mladší vek nepozná. Často je badateľná potreba otvorenej budúcnosti, nakoľko zatvorená budúcnosť by pre mnohých znamenala zúfalstvo (Říčan, 2004).

Realizáciou cieľov v rôznych oblastiach života, dávame nášmu životu zmysel. Zmysel života je fenomén utváraný v sociokultúrnom rámci jednotlivca, ktorého vytváranie a predovšetkým nachádzanie je jedným z dôležitých aspektov ľudského života. Človeku je vlastné sebauskutočňovanie a snaha dosiahnuť to, čo si vytýčil za svoj cieľ. Táto snaha je vlastná človeku v priebehu životnej cesty a v rôznych obdobiach jeho života. Kladieme si však otázku, či si aj ľudia pokročilejšieho veku, konkrétne vo veku od 50 do 60 rokov, stanovujú stále nové ciele, ktoré sa snažia uskutočniť alebo im naopak táto snaha o realizáciu nových cieľov chýba.

Zmysel života v chápaní I. Štúra (2004) je samozrejme neznámy, ale môžeme sa ho pokúsiť hľadať a možno, že práve v tom je už aj sám jeho zmysel. Môže to byť celoživotné štúdium a vzdelávanie sa ako veľmi krásny a ušľachtilý cieľ, môže to byť nekonečná a nekončiaca práca, ktorá nám naplní život a zachráni nás pred namáhavým filozofovaním, ale môže to byť aj vyhľadávanie radosti a potešenia a napokon to môže byť aj všetko toto dohromady. Ba dokonca aj odmietnutie akejkoľvek činnosti je odpoveďou na túto životnú otázku, hoci aj výrazne negatívnou a pasívnou. Čas rozhodne nemôžeme zastaviť, spomaliť ani urýchliť, môžeme ho len naplniť. Miesto, spôsob, aj kvalitu svojho života si človek v konečnom dôsledku zvolí sám. Je to opojné a zodpovedné.

Pri rozoberaní otázok týkajúcich sa zmyslu života sme sa inšpirovali predovšetkým chápaním zmysluplnosti z pohľadu V. E. Frankla. Základná myšlienka, na ktorej V. Frankl

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

(1996) založil a prepracoval svoju psychoterapeutickú koncepciu znie: Človek je bytosť hľadajúca zmysel (logos) a poskytnúť človeku pomoc v jeho hľadaní zmyslu je jedna z úloh psychoterapie. Život je potenciálne zmysluplný za akýchkoľvek podmienok.

Podľa V. Frankla (1996) zmysel nie je možné do situácií umelo vložiť, je tam už prítomný, len ho treba objaviť. Je iba sebarealizáciou človeka, ale jeho skutočným stretnutím so životom a druhými ľuďmi. Životný zmysel nie je abstraktný, ale taký konkrétny ako situácia sama. Človek musí byť otvorený situáciám, do ktorých sa dostáva a odkrývať ten zmysel, ktorý zodpovedá jeho účasti na nich. Pokiaľ by zmysel, ktorý čaká na svoje naplnenie bol v skutočnosti iba sebavyjadrením, projekciou vlastného priania, ihneď by stratil svoju povahu požiadavku a výzvy. Nemohol by človeka osloviť, či povolať, zmysel našej existencie nevynachádzame, ale objavujeme. Znamená to, že zmysel života nemôžeme človeku predpísať. Môžeme mu ho pomôcť hľadať, no nájsť si ho musí sám. Podobne ako nemôžeme niekomu nariadiť, aby sa smial, ale môžeme ho rozosmiať niečím humorným, musíme aj existenciálne frustrovanému človeku ukázať bohatstvo a cenu sveta hodnôt a vôľa po zmysle vyklíči sama (Frankl, 1996).

Z pohľadu D. Kováča (2001) pod zmysel života spadá schopnosť poznávať seba, porozumieť iným, hľadanie optimálnych riešení a vyhľadávanie cieľov. Nachádzaný a rozvíjaný zmysel života je vrcholovým regulátorom jednotlivých komponentov kvality života a súčasne aj najúčinnejším prameňom stálej spokojnosti človeka so svojím životom a zdrojom pretrvávajúcej pohody. P. Hartl (2000, s. 556) definuje spokojnosť ako „príjemný pocit z dobrých vzťahov a dobre vykonanej činnosti.“ S čím môžeme súhlasiť, nakoľko naši respondenti prežívajúci pocit spokojnosti s doterajšími životnými výsledkami najčastejšie uvádzali výsledky a životné ciele dosiahnuté predovšetkým v osobnom živote, v kruhu rodiny, po boku partnera, ako aj v profesionálnom živote a sebavzdelávaní.

P. Schmuck a K. M. Sheldon (2001) sa zaoberali spokojnosťou a osobnou pohodou, ktorá úzko súvisí s realizáciou životných cieľov. Životné ciele definujú ako špecifické motivačné ciele, ku ktorým človek smeruje a ktorými riadi svoj život. Autori uviedli dva najdôležitejšie vplyvy cieľov na životnú spokojnosť a pohodu (well-being): 1. dlhodobejšie ciele súvisia s osobnou pohodou tesnejšie ako krátkodobé ciele, 2. pre osobnú pohodu je významný súlad so sebou (self- concordance), ktorý vyjadruje súlad človeka s jeho implicitnými hodnotami a záujmami. Americká psychologička C. Ryffová (1989) sa vo svojom ponímaní životnej spokojnosti a osobnej pohody inšpirovala rôznymi teoretickými prístupmi, okrem iného aj teóriou štadiálneho vývoja osobnosti E. Eriksona, teóriou základných životných tendencií Ch. Bühlerovej, individuácie C. G. Junga, koncepciami zrelosti G. Allporta a sebaaktualizáciou humanistických psychológov. Aby zdôraznila záujem o psychologické aspekty osobnej pohody, označila svoj koncept ako duševná (psychologická) pohoda- psychological well-being. Podľa autorky dosahuje človek osobnú pohodu vtedy, pokiaľ sa mu darí optimálne napĺňať šesť oblastí duševného života. Dimenziami duševnej pohody podľa C. Ryffovej (1989) sú:

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

- Sebaprijatie (self- acceptance) – prijatie rôznych aspektov seba, dobrých aj zlých vlastností, pozitívny postoj k sebe, akceptácia vlastnej minulosti.
- Pozitívne vzťahy s druhými- schopnosť empatie, vrelé vzťahy s ľuďmi v našom okolí, schopnosť prežívať lásku je vnímaná ako centrálny komponent mentálneho zdravia.
- Autonómia- schopnosť odolať sociálnym tlakom a zachovať si vlastný názor a vystupovanie, nezávislosť na hodnotení a očakávaní druhých.
- Kontrola prostredia (enviromental mastery)- individuálna schopnosť vybrať si alebo vytvoriť prostredie vyhovujúce psychickej kondícii človeka je definované ako jedna z charakteristík mentálneho zdravia.
- Zmysel života (purpose in life)- smerovanie k dosahovaniu vytýčených cieľov, pocit, že minulý, ako aj prítomný život má zmysel.
- Osobný rozvoj (personal growth)- osobnostný rast, rozvíjanie vlastného potenciálu bez pripúšťania si pocitov stagnácie.

1. Cieľ výskumu a výskumné otázky

Cieľom nášho výskumu je nazrieť do problematiky zmyslu života a životných cieľov ľudí vo veku 50 –60 rokov, teda v období stredného veku. Zaujíma nás, či si ľudia v strednom veku ešte kladú nové ciele a majú snahu ich realizovať. Zameriame sa taktiež na skúmanie hierarchií nových cieľov a ich kategorizáciu z celkového pohľadu našich respondentov. Pokúsime sa tiež zisťovať spokojnosť s naplnením životných cieľov a naopak nespokojnosť prežívanú v prípade, ak sa respondentom ich životné ciele nepodarilo realizovať. Predpokladáme, že vzhľadom na rýchlo sa meniaci životný štýl a aktívnejší spôsob života zistíme v porovnaní s minulosťou (ako ju odrážajú práce Ch. Bühlerovej a V. Příhodu) zmeny týkajúce sa priorít životných cieľov mnohých ľudí v strednom veku, ktorí žijú v meste. Na tieto ciele sa pozrieme aj z hľadiska možných rodových rozdielov.

Výskumom chceme zodpovedať nasledujúce otázky:

1. Aká je spokojnosť ľudí vo veku 50-60 rokov s dosiahnutými životnými výsledkami a s cieľmi, ktoré sa im počas života podarilo zrealizovať?
2. Vytyčujú si ľudia stredného veku stále nové životné ciele?
3. V prípade, že si ľudia v strednom veku vytyčujú nové ciele, o aké konkrétne ciele ide?
4. Aký je rozdiel v cieľoch mužov a žien stredného veku?

2. Charakteristika výskumnej vzorky

Výskumu, ktorý sa uskutočnil v Bratislave, sa zúčastnilo 40 ľudí vo veku od 50 do 60 rokov. Išlo o 20 mužov a 20 žien. Z toho 20 respondentov so stredoškolským a 20

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

s vysokoškolským vzdelaním. Výskum sa realizoval v období od decembra 2005 do februára 2006. Hlavným kritériom výberu výskumnej vzorky bol vek medzi 50 a 60 rokov, ako aj ústretovosť, ochota spolupracovať a prispieť svojimi názormi k danej téme. Takáto skupina samozrejme nie je reprezentatívna vzhľadom na celú populáciu ľudí stredného veku (ani na subpopuláciu Bratislavčanov). Kvalitatívna analýza výpovedí respondentov však môže priniesť reprezentatívne výsledky v zmysle, o ktorom hovorí D. Silverman (2005): nevieme, koľko ľudí sa správa zisteným spôsobom, ale odhalíme reálne možnosti správania – v našom prípade kladenia si životných cieľov ľudí stredného veku.

3. Použité metódy

Ako výskumnú metódu sme si zvolili nami vytvorené pološtruktúrované interview. Získané údaje sme vyhodnocovali prevažne kvalitatívne. Interview obsahovalo nasledujúce otázky vyplývajúce z cieľa výskumu. Pri ich tvorbe sme sa inšpirovali tzv. päťfázovou teóriou sebaurčenia Ch. Bühlerovej (1968). Otázky boli respondentom aj náležito vysvetlené, ak sa vyskytli nejasnosti:

1. Ako by ste charakterizovali doterajšie výsledky Vášho života?
2. Porovnajte tieto výsledky so životnými cieľmi, ktoré ste si vytýčili.
3. Aké pocity vo Vás vyvoláva toto porovnanie ?
4. Vyjadrite mieru Vašej spokojnosti – nespokojnosti s dosiahnutými životnými výsledkami na 7 bodovej škále (zakrúžkujte jednu možnosť): jednoznačne spokojný - spokojný - skôr spokojný - zmierený – skôr nespokojný – nespokojný – jednoznačne nespokojný.
5. Vytýčili ste si do ďalších rokov niektoré celkom nové ciele, ktoré by vychádzali z Vašich súčasných potrieb, hodnôt, vzťahov, presvedčení a podobne?

Na otázky mali respondenti možnosť odpovedať voľne. Výnimkou je otázka týkajúca sa miery spokojnosti - nespokojnosti s dosiahnutými životnými výsledkami, ktorá má štruktúrovaný charakter a ktorú sme vyhodnocovali kvantitatívne.

4. Výsledky výskumu

4.1. Spokojnosť s doterajším životom

Na prvú otázku odpovedalo všetkých 40 respondentov. Spokojnosť s doterajšími životnými výsledkami vyjadrilo až 35 respondentov (87,5%, z toho 19 mužov a 16 žien), čiastočnú spokojnosť vyjadrili iba 5 respondenti (12,5%, z toho 3 muži a 2 ženy). Respondenti charakterizovali svoje životné výsledky v dvoch oblastiach: výsledky dosiahnuté

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

v profesionálnom živote a výsledky, ktoré sa im podarilo dosiahnuť v osobnom živote. Najdôležitejší je pre nich život v kruhu rodiny, vzájomné porozumenie, harmónia, deti, vnúčatá, ako aj partner, ktorý je zároveň v ťažších chvíľach ich oporou.

Spomínaný pocit spokojnosti vyjadrila vo svojej odpovedi aj p. Juliana (50 rokov): *„Počas svojho doterajšieho života som po pracovnej stránke dosiahla pomerne vysoké výsledky. V súkromnom živote som spokojná. Mám kľudný život v kruhu rodiny“.* Podobný názor má aj p. Soňa (50 rokov): *„Doterajšie výsledky môjho života charakterizuje spokojnosť a naplnenie životných cieľov v profesionálnom, no najmä v osobnom živote. Mám šťastné manželstvo, založené na láske, vzájomnej opore a porozumení, deti, ktoré sa snažíme vychovávať v harmónii“.* O profesionálnom a osobnom živote hovorí aj p. Ľudmila (50 rokov): *„V profesionálnom živote sa cítim (nie iba mojou zásluhou) nezávislá. V osobnom živote som obklopená ľuďmi na podobnej úrovni, mám ich rada a som závislá na ich blízkosti a pozitivite“.* Spokojný život si bez blízkych ľudí nevie predstaviť p. Kornel (51 rokov): *„Som spokojný. Žijem medzi ľuďmi, ktorých mám rád. Myslím, že to je z výsledkov ten najpodstatnejší“*, p. Gabriel (54 rokov): *„Som veľmi spokojný. Mám dobrú manželku, zdravé a dobré deti. Mám prácu, aj keď musím chodiť do zahraničia, kvôli čomu som bohužiaľ oveľa menej s rodinou. Zdravie mi slúži, takže sa nemám na čo sťažovať“.*

Čiastočnú spokojnosť s doterajšími životnými výsledkami vyjadrilo 5 našich respondentov (3 muži a 2 ženy). V prípadoch žien bol pocit nespokojnosti chápaný ako dôsledok ťažkostí v partnerskom živote. Uvádzame odpoveď, ktorú nám poskytla p. Andrea (54 rokov): *„Našla som si vyhovujúce zamestnanie, s ktorým som veľmi spokojná. Ale pri výbere partnera som nikdy nemala šťastie“.* Podobnú odpoveď uviedla aj p. Agáta (50 rokov): *„V podstate som spokojná až na to, že som si zle vybrala muža, ktorý mal byť na celý život. Sklamal ma svojím nezáujmom o mňa a o deti“.* V prípade p. Emila (55 rokov) bolo príčinou prežívaného pocitu nespokojnosti zamestnanie: *„Som spokojný s tým, čo som doteraz dosiahol v osobnom živote. Mám zdravé tri deti, aj mne zdravie slúži, ale na druhej strane, so zamestnaním nie som veľmi spokojný“.* Pocit čiastočnej spokojnosti vyjadril aj p. Ján (50 rokov): *„Nie je to zlé, ale mohlo by to byť lepšie“* a p. Karol (52 rokov): *„V zamestnaní sa mi darí, ale čo sa týka osobného života, niekedy mám pocit, že sú všetky moje výsledky týkajúce sa tejto oblasti zlé“.*

Aj na druhú otázku odpovedali všetci respondenti. Dvadsať (50%, z toho 11 mužov a 9 žien) z nich uviedlo, že doterajšie výsledky ich života sú porovnateľné so životnými cieľmi, ktoré si vytýčili. Pre 13 respondentov (32,5%, z toho 5 mužov a 8 žien) sú výsledky čiastočne porovnateľné a 7 respondentov (17,5%, z toho 2 muži a 5 žien) uviedlo, že ich doterajšie životné výsledky nie sú v súlade s vytýčenými životnými cieľmi.

Respondenti, pre ktorých sú doterajšie životné výsledky v súlade s cieľmi, ktoré si v priebehu života vytýčili, pociťujú spokojnosť so všetkým, čo v živote dosiahli predovšetkým v osobnom živote, ako aj v zamestnaní, či v oblasti materiálneho zabezpečenia. K porovnaniu svojich životných výsledkov sa vyjadrila aj p. Gabriela (54 rokov): *„Výsledky môjho života sú v súlade s mojimi životnými cieľmi, ktoré som si predsavzala zrealizovať“.* Veľkú radosť

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

a spokojnosť vyjadrila aj p. Zuzana (52 rokov): *„Takto som si to nepredstavovala ani v najkrajších snoch. Je to super“.* Pán Jozef (60 rokov): *„Zamestnanie, vzdelanie, rodina, byt sú ciele, ktoré som si vytýčil a aj som ich dosiahol“.* Stručne nám odpovedal p. Kamil (50 rokov): *„Doterajšie výsledky sú totožné s mojimi cieľmi“.* Výsledky dosiahnuté v pracovnej oblasti opisuje p. Ivan (58 rokov): *„Výsledky môjho pracovného života sú v podstate lepšie, ako som si možno niekedy vytýčil. Preto som s naplnením mojich životných cieľov spokojný“.*

Trinástim z našich respondentov sa nepodarilo realizovať všetky ciele, ktoré si v priebehu života vytýčili. Uvádzame odpoveď p. Oľgy (53 rokov): *„Som spokojná so životnými cieľmi, ktoré som si stanovila, hoci mi nevyšlo všetko podľa mojich predstáv“.* Nespokojnosť s výberom partnera vyjadrila p. Eva (51 rokov): *„Až na výber partnera, ku ktorému by som teraz pristupovala inak ako pred 25 rokmi, sa mi ostatné ciele napĺňajú“.* O svojej nesplnenej túžbe študovať hovorí p. Gabriel (54 rokov): *„Splnilo sa mi takmer všetko, chcel som ísť ešte ďalej študovať, ale bohužiaľ nebol na to čas a teraz sa tiež nedá, keď zarábam v zahraničí. Ale to je oproti tomu, čo mám, len taká malá drobnosť“.*

Pre sedem respondentov nie sú životné výsledky v súlade so stanovenými cieľmi. Ide prevažne o respondentov, ktorí si životné ciele explicitne nevytyčujú. Nespokojnosť pri porovnaní s vytýčenými cieľmi cítila p. Marta (50 rokov): *„Nie som spokojná. Chcela som mať ohľaduplného manžela, čo sa mi nepodarilo. Chcela som byť pedagogička a študovať vysokú školu, čo sa mi tiež nepodarilo“.* Medzi spomínaných respondentov patrí aj p. Katarína (50 rokov): *„Nikdy som neplánovala, nevytyčovala, čo by som chcela. Brala som a beriem život tak, ako prichádza. Mnohé veci, ktoré si želáme, buď prídu alebo nie“.* Podobný názor má aj p. Jaroslav (50 rokov): *„Nie som ten človek, ktorý si vytyčuje nejaké konkrétne ciele, takže nie je veľmi s čím porovnávať. Skôr beriem život tak, ako príde“.* Pán Dušan (53 rokov): *„V minulosti som si nič nevytyčoval. Plánoval som krátkodobo. Podľa toho, čo bolo treba riešiť“.*

Našich respondentov sme sa pýtali aj na ich subjektívny pocit z porovnania dosiahnutých výsledkov s pôvodne vytýčenými životnými cieľmi. Odpovede na danú otázku bolo možné rozdeliť do štyroch kategórií: respondenti vyjadrili pocit spokojnosti, ktorú v nich vyvoláva toto porovnanie, pocit čiastočnej spokojnosti, nespokojnosti, resp. nevyjadrili žiadne pocity. Spokojnosť vyjadrilo 23 respondentov (57,5%, z toho 12 mužov a 11 žien), čiastočnú spokojnosť 7 respondentov (17,5%, z toho 3 muži a 4 ženy), nespokojnosť 3 respondenti (7,5%, z toho 1 muž a 2 ženy) a žiadne pocity 7 respondentov (17,5%, z toho 6 mužov a 1 žena).

Pocit spokojnosti z porovnania dosiahnutých výsledkov s pôvodne vytýčenými životnými cieľmi vyjadrila p. Soňa (50 rokov): *„Som spokojná a pociťujem životnú vyrovnanosť“.* Ďalší respondenti okrem spomínanej spokojnosti pociťovali aj radosť a boli na seba hrdí, nakoľko sa im vlastnými silami a vďaka snahe podarilo zrealizovať ciele, ktoré si vytýčili. Pani Juliana (50 rokov): *„Nemám žiadne zlé pocity z porovnania, som spokojná, lebo celý život som sa usilovala napredovať, tak ako to len možnosti dovoľovali. Som energická*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

a nedám sa ľahko odradiť od niečoho, čo chcem dosiahnuť". Pán Gabriel (54 rokov): *„Som spokojný, pretože čo som chcel, sa mi aj splnilo".*

Čiastočnú spokojnosť z porovnania vyjadrilo sedem respondentov, ktorí mali zmiešané pocity a ktorým sa nepodarilo zrealizovať všetky plány podľa ich predstáv. Napr. p. Bibiána (55 rokov): *„Na jednej strane pociťujem radosť, pretože som dosiahla ciele týkajúce sa rodiny, detí a zaujímavého zamestnania a na strane druhej trpké sklamanie v partnerskom živote".* Podobné pocity má aj p. Július (54 rokov): *„Môžem povedať, že som pomerne spokojný. Ale ešte sa mi nepodarilo zrealizovať všetky ciele, ktoré som si v živote vytýčil".*

Traja respondenti prežívajú pri porovnaní dosiahnutých výsledkov s pôvodne vytýčenými životnými cieľmi pocit nespokojnosti. Dôvodom je predovšetkým skutočnosť, že sa im nepodarilo dosiahnuť dôležité ciele a plány, ktoré si predsavzali uskutočniť, ako aj zdravotný stav, či nevyhovujúci partnerský zväzok. Stručne sa vyjadrila aj p. Želmíra (60 rokov): *„Nie som spokojná. Nemám byť prečo",* p. Marta (50 rokov): *„Pocity? Som nespokojná. Sklamal ma partner a celkovo som predpokladala, že sa mi ciele podarí zrealizovať aj lepšie".* Pán Dušan (53 rokov) povedal: *„Pociťujem nespokojnosť. Mám zdravotné problémy, v osobnom živote sa mi veľmi nedarí".*

Sedem respondentov sa nevedelo k otázke vyjadriť, resp. v nich porovnanie nevyvolávalo žiadne pocity. Napr. p. Helena (53 rokov): *„Je to iba teória, pretože vrátiť sa späť o niekoľko rokov a urobiť zmenu vo svojom živote sa už nedá",* p. Milan (51 rokov): *„Žiadne. Viem, čo by som určite zmenil a robil inak, keby sa to dalo vrátiť späť",* p. Karol (52 rokov): *„Neviem, aké pocity by malo toto porovnanie vo mne vyvolávať. Ťažko povedať".*

V rámci interview sme respondentov poprosili, aby vyznačili mieru svojej spokojnosti – nespokojnosti s dosiahnutými životnými výsledkami na 7-bodovej škále. Výsledky uvádzame na grafe 1.

Z celkového počtu 40 respondentov je so svojimi životnými výsledkami jednoznačne spokojných 7 respondentov (17,5%, z toho 3 muži a 4 ženy), spokojných je 18 respondentov (45%, z toho 11 mužov a 7 žien), skôr spokojných 9 respondentov (22,5%, z toho 3 muži a 6 žien), zmierených 5 respondentov (12,5%, z toho 1 muž a 4 ženy), skôr nespokojný je 1 respondent ženského pohlavia (2,5%). Za nespokojného alebo jednoznačne nespokojného sa neoznačil ani jeden respondent.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Graf 1 Miera spokojnosti - nespokojnosti s dosiahnutými životnými výsledkami

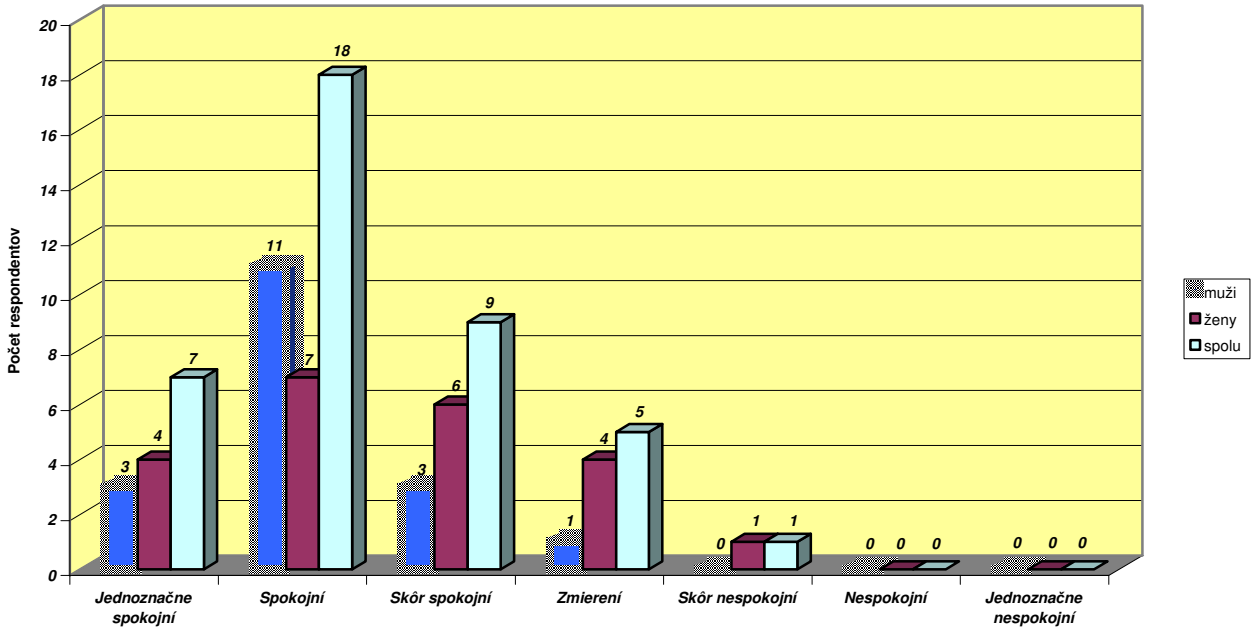

5. Nové ciele vo veku 50 – 60 rokov

Na otázku „Vytýčili ste si do ďalších rokov niektoré celkom nové ciele, ktoré by vychádzali z Vašich súčasných potrieb, hodnôt, vzťahov, presvedčení a podobne?“ odpovedalo 31 respondentov (77,5%, z toho 16 žien a 15 mužov) kladne; niektorí uviedli viac ako jednu odpoveď. Deväť respondentov (22,5%, z toho 6 mužov a 3 ženy) uviedlo, že si už nové ciele nevytyčuje. Celkovo sme identifikovali 75 nových cieľov. Pokúsili sme sa o ich obsahovú analýzu. Ľudia vo veku 50-60 rokov uvádzajú ciele týkajúce sa prevažne rodinných vzťahov, či pracovného uplatnenia, ako aj životné ciele vyžadujúce neustálu aktivitu, sebazdokonaľovanie, neutíchajúci záujem, snahu, ale aj „dobrodružné“ prevažne voľno- časové ciele ako je napríklad cestovanie a spoznávanie nových krajín.

Na základe najfrekventovanejších, obsahovo podobných odpovedí respondentov nám tak vyvstalo šesť kategórií a oblastí, do ktorých môžeme jednotlivé ciele uvádzané našimi respondentmi zaradiť (pozri tabuľka 1). Respondenti uvádzali najčastejšie ciele týkajúce sa pozitívnych rodinných vzťahov (vzťahy s deťmi a vnúčatami, partnerom) a vzťahov s najbližšími ľuďmi v okolí. Uvádzame teda ciele v oblasti partnerského života (22,5%), ciele týkajúce sa rodiny a blízkych osôb (22,5%), pracovno-profesionálne a interpersonálne ciele (45%), voľno- časové ciele (40%) , životné ciele v oblasti materiálneho zabezpečenia (37,5%), relatívne menej boli zastúpené študijno-vzdelávacie a intrapersonálne životné ciele (20%). Zaujímali nás takisto rozdiely medzi mužmi a ženami v strednom veku, a to konkrétne v

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

oblasti cieľov týkajúcich sa partnerského života, rodiny a blízkych osôb, pracovno-profesionálnych a interpersonálnych životných cieľov, voľno- časových životných cieľov a životných cieľov z oblasti materiálneho zabezpečenia.

Tabuľka 1 Nové životné ciele 50-60 ročných respondentov

Kategórie životných cieľov	Muži	Ženy	Spolu	% respondentov
1 Ciele v oblasti partnerského života	5	4	9	22,5%
2 Ciele týkajúce sa rodiny a blízkych osôb	4	5	9	22,5%
3 Pracovno-profesionálne a interpersonálne ciele	6	12	18	45%
4 Voľno- časové ciele	11	5	16	40%
5 Životné ciele v oblasti materiálneho zabezpečenia	9	6	15	37,5%
6 Študijno-vzdelávacie a intrapersonálne ciele	3	5	8	20%

1. Ciele v oblasti partnerského života

Životné ciele patriace do tejto kategórie uviedlo 9 našich respondentov, z toho 5 mužov a 4 ženy. Ich cieľom bolo predovšetkým pomáhať svojim deťom a vnúčatám, dosiahnuť, aby bola rodina šťastná a spokojná. Ciele patriace do tejto kategórie si vytyčuje aj p. Valéria (59 rokov): *„Áno, neustále si stanovujem nové ciele. Jedným z nich a myslím, že pre mňa najdôležitejším cieľom je udržať rodinnú pohodu, spokojnosť a tráviť čo najviac času spolu s manželom a s deťmi“*. Cieľ týkajúci sa rodinných vzťahov a partnera má p. Agáta (51 rokov): *„Mojím cieľom je zlepšovať vzťahy v rodine. Privítala by som aj chápajúceho partnera, ktorý by mi pomáhal a bol by mi oporou“*. Pán Richard (59 rokov): *„Samozrejme, že mám veľa plánov do budúcnosti. Základom však pre mňa je rodina, predovšetkým manželka, s ktorou si rozumieme a vieme sa navzájom podporiť a spoločne podnikať rôzne aktivity a usmerňovať vnúčatá.“*

2. Ciele týkajúce sa rodiny a blízkych osôb

Ciele zaradené do tejto kategórie uviedlo 9 respondentov, z toho 4 muži a 5 žien. Pomáhať rodine, predovšetkým svojím vnúčatám a deťom je cieľ aj p. Jozefa (60 rokov): *„Aj napriek svojmu veku si vytváram nové ciele, jedným z nich je aj podanie pomocnej ruky kedykoľvek ju moji rodinní príslušníci budú potrebovať, hlavne deti a vnúčatá“*, podobný cieľ

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

má aj p. Eva (50 rokov): *„Doteraz bolo mojím cieľom vychovať deti, pomôcť im pri štúdiu a mojím novým cieľom je stáť pri nich, naďalej im pomáhať aj pri ich zaradení sa do života a osamostatňovaní. Spokojná rodina je pre mňa dôležitá. "* Pani Gabriela (54 rokov): *„Rodina pre mňa znamená veľa. S dcérou máme napríklad kamarátsky, veľmi pozitívny vzťah a kedykoľvek potrebuje poradiť, neodmietnem."*

3. Pracovno-profesionálne a interpersonálne životné ciele

Životné ciele, ktoré môžeme zaradiť do tejto kategórie uviedlo 18 respondentov, z toho 6 mužov a 12 žien. Najčastejšie spomínali snahu zdokonaľovať sa v zamestnaní a kvalitne odvádzať svoju prácu. Pani Bibiána (55 rokov): *„Mojím cieľom je odvádzať kvalitnú prácu v zamestnaní, ktoré ma baví, a byť v ňom úspešná".* P. Ľudmila (50 rokov): *„Mojím cieľom je zlepšiť kvalitu svojej firmy".* Cieľom p. Marty (50 rokov) je po sklamaní v predchádzajúcom zamestnaní nájsť si nové pracovné uplatnenie: *„Svoju prácu som vykonávala veľmi rada, bohužiaľ som o ňu prišla, čo ma mrzí. Preto je mojím novým prioritným cieľom nájsť si nové zamestnanie".* Veľmi veľkú snahu vytyčovať si nové ciele v tejto kategórii má aj p. Andrea (54 rokov): *„Chcem aj naďalej ísť za novými cieľmi a nezaspať na vavrínoch. Jedným z mojich cieľov je byť úspešná v zamestnaní tak ako doteraz a stále sa snažiť zdokonaľovať".* Interpersonálne životné ciele uviedli iba 2 respondenti, obe ženy. Ich cieľom je predovšetkým snaha udržiavať dobré, priateľské vzťahy so svojimi blízkymi, ako aj s ľuďmi zo širšieho okolia. Pani Soňa (50 rokov): *„Chcela by som sa naučiť byť viac tolerantná k ľuďom v mojom okolí, pretože mám tendenciu vnucovať druhým svoje názory a presvedčenia. Väčšia pokora by mi myslím si tiež nezaškodila".* Svoj cieľ stručne charakterizovala aj pani Ľudmila (50 rokov): *„Mojím cieľom je udržiavať dobré vzťahy so svojimi blízkymi".*

4. Voľno-časové životné ciele

Životné ciele patriace do tejto kategórie uviedlo taktiež 16 respondentov. Konkrétne išlo o 11 mužov a 5 žien. Patrí k nim prevažne napĺňanie záľub ako je cestovanie, záujem o prírodu, vo voľnom čase športovanie či venovanie sa záhradke. Napr. p. Gabriela (54 rokov): *„Mojou veľkou záľubou je cestovanie. Môj cieľ v najbližšom čase je poznávací zájazd do Londýna".* Najbližší cieľ p. Ireny (60 rokov) sa týka starostlivosti o záhradu: *„Rada sa venujem mojej záhrade, v ktorej si vždy oddýchnem. Mojim cieľom je aj s pomocou mojej rodiny vysadiť niekoľko nových ovocných stromov".* Podobný cieľ má aj p. Mária (60 rokov): *„Mám rada prechádzky v prírode spolu so svojimi deťmi, manželom i vnúčatami. Na jar je mojím cieľom znova sa po dlhej zime venovať záhrade, kde sa odreagujem a odpútam od starostí".* Pomerne veľa nových cieľov si vytýčila aj p. Zuzana (52 rokov): *„Samozrejme, že*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

mám ešte veľa plánov a cieľov. Musela by som žiť do 150 rokov, aby som všetko, čo si predstavujem, stihla. Vo voľnom čase chodím rada na chatu spolu so svojou rodinou, keď sa oteplí, chcem sa venovať záhradke. Mojím cieľom je jej jarné skultúrnenie, ako aj cestovanie a množstvo iných plánov". Svojim záľubám sa vo voľnom čase venuje aj p. Milan (51 rokov): *„Nakoľko som pracovne veľmi vyťažený, mám voľného času málo. Ale ak mám možnosť, rád chodím do prírody a často korčuľujem. Cez víkendy cestujem na chatu a keďže ju vlastním len krátky čas, je mojím prioritným cieľom jej rekonštrukcia".*

5. Životné ciele v oblasti materiálneho zabezpečenia

Životné ciele patriace do tejto kategórie uviedlo 15 respondentov, z toho 9 mužov a 6 žien. Ciele sa týkali väčšinou zabezpečenia priestoru na bývanie – nehnuteľnosti, čo úzko súvisí predovšetkým s ich rodinným životom. Stavba domu bola životným cieľom p. Heleny (53 rokov): *„Želala som si vybudovať dom, čo sa mi aj s pomocou rodiny podarilo, ale ešte nie je celkom dokončený, preto je v súčasnosti mojím prvoradým cieľom jeho dokončenie. Dúfam, že sa nám to v najbližšej dobe podarí".* Uvádzame odpoveď p. Ivana (58 rokov): *„Mojím cieľom, ktorý bol jeden z prvoradých, bolo práve materiálne zabezpečenie seba aj svojich detí. A musím povedať, že aj vďaka mojej profesii a finančnému ohodnoteniu sa mi podarilo tento môj veľký cieľ splniť. Mám dom a všetko čo k životu potrebujem".* Iný cieľ si predsavzal zrealizovať p. Juraj (50 rokov): *„Áno, mám ciele. Jedným z nich je aj kúpa nového auta. "*

6. Študijno-vzdelávacie a intrapersonálne životné ciele

Životné ciele patriace do tejto kategórie uvádzalo 8 respondentov, z toho 5 žien a 3 muži. Udávali predovšetkým snahu zdokonaľovať sa, pracovať na sebe, a to nielen po fyzickej, ale aj po psychickej stránke. Cieľ z tejto kategórie si vytýčila aj p. Barbora (51 rokov): *„Určite je mojím cieľom práca na sebe a svojich slabých stránkach. Prioritou je získanie vnútornej spokojnosti a harmónie",* pani Oľga (53 rokov): *„Snažím sa aj naďalej udržiavať v akej – takej fyzickej a psychickej kondícii".* Študijno-vzdelávacie ciele uviedli 2 respondenti. Išlo o jedného muža a jednu ženu. V oboch prípadoch ide o ciele týkajúce sa štúdia cudzích jazykov. Zdokonalenie sa v tejto oblasti by privítala pani Agáta (50 rokov): *„Ovládam dve cudzie reči, ale mojím cieľom je naučiť sa ich zvládať na vyššej úrovni".* Podobný cieľ má aj pán Ján (50 rokov): *„Do budúcnosti by som sa chcel venovať štúdiu cudzích jazykov poctivejšie ako doteraz. "*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

6. Diskusia

Na základe zhodnotenia výsledkov pološtruktúrovaného interview konštatujeme, že spokojnosť s doterajšími výsledkami svojho života vyjadrila prevažná väčšina našich respondentov. Polovica respondentov uviedla, že ich doterajšie životné výsledky sú porovnateľné s cieľmi, ktoré si v priebehu života vytýčili. Spomínaný pocit spokojnosti, z časti aj hrdosti prevládal u respondentov, ktorých úlohou bolo vyjadriť pocity, ktoré v nich vyvoláva porovnanie doterajších životných výsledkov s pôvodne vytýčenými cieľmi. Po zhodnotení celkovej miery spokojnosti - nespokojnosti s dosiahnutými životnými výsledkami sa ukázalo, že u respondentov prevláda spokojnosť až jednoznačná spokojnosť. Naopak nespokojnosť až jednoznačnú nespokojnosť neuviedol ani jeden náš respondent.

Z výsledkov obsahovej analýzy pološtruktúrovaného interview môžeme usúdiť, že prevažná väčšina respondentov v strednom veku má snahu vytyčovať si stále nové ciele. Z celkového počtu 40 respondentov si 31 (77,5%) aj v tomto veku vytyčuje celkom nové ciele. Najčastejšie uvádzané nové ciele patria do kategórie partnersko-manželsko-rodičovských životných cieľov a cieľov týkajúcich sa blízkych osôb (napr. rodinná harmónia, spokojnosť, pomoc blízkym), do kategórie pracovno-profesionálnych a interpersonálnych životných cieľov (napr. snaha zdokonaliť sa v zamestnaní, hľadanie nového pracovného miesta) a kategórie voľno-časových životných cieľov (napr. cestovanie, šport, starostlivosť o záhradu).

Partnersko-manželsko-rodičovské životné ciele a ciele týkajúce sa blízkych osôb uviedol rovnaký počet respondentov mužského, ako aj ženského pohlavia. Snahou ľudí vo veku 50-60 rokov je predovšetkým udržiavať kvalitné a pomáhajúce rodinné vzťahy, ako aj starostlivosť o vnúčatá, či v prípade potreby podanie pomocnej ruky vlastným deťom. Podľa P. Říčana (2004) patria vnúčatá ku šťastným päťdesiatym rokom. Zlatá doba babičiek a deduškov nastáva najčastejšie po prekročení veku päťdesiat či päťdesiatpäť rokov. Tu sa napĺňa potreba otvorenej budúcnosti. Zatvorená budúcnosť by podľa P. Říčana (tamtiež) znamenala zúfalstvo, a práve preto človek túži mať dôkaz o pokračovaní toho, čo je z nás zrodené.

Dôležitosť pripisujú respondenti aj cieľom patriacim do kategórie pracovno-profesionálnych a interpersonálnych životných cieľov. Takéto ciele mali tendenciu realizovať v miernej prevahe respondenti ženského pohlavia. Môže to byť spôsobené prebytkom voľného času, vyplývajúceho z faktu, že väčšina ich potomkov je dospelá a relatívne samostatná a v neposlednom rade aj zvýšenou snahou o sebarealizáciu, na ktorú mali v dobe starostlivosti o deti menej času. Prevažná väčšina respondentov bola spokojná so svojím zamestnaním a pracovnou náplňou. Prevládala vôľa a snaha odvádzať kvalitné pracovné výkony a neustále sa v zamestnaní zdokonaľovať, poprípade dokonca skvalitňovať svoje podnikateľské aktivity a dohliadať na prevádzku firmy v súkromnom sektore. Respondenti, ktorí boli v čase výskumu nezamestnaní, prejavili odhodlanie nájsť si v čo najkratšom čase nové pracovné uplatnenie.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Nové ciele patriace do kategórie voľno-časových životných cieľov volili respondenti taktiež pomerne často, čo je aj dôkazom neutíchajúceho záujmu, snahy a aktívneho spôsobu života. Takéto ciele volili prevažne respondenti mužského pohlavia, ktorí prejavovali relatívne veľký záujem o aktívnu relaxáciu. Preferovali športové aktivity (bicyklovanie, korčuľovanie, ai.). To môže súvisieť s faktom, že muži realizovali svoje pracovno-profesionálne ciele vo väčšej miere v predchádzajúcom životnom období. Ženy si za svoj cieľ určili cestovanie, prechádzky v prírode, ako aj starostlivosť o záhradku. Srdcovou záležitosťou našich respondentov bez rozdielu pohlavia je „chalupárčenie".

Dalo sa predpokladať, že primárnym cieľom respondentov mužského pohlavia bude profesionálny rast, dosahovanie kvalitných výkonov v pracovnej oblasti, zatiaľ čo cieľom respondentov ženského pohlavia bude naopak neutíchajúci záujem a starostlivosť o rodinu. Zistili sme však, že záujem o udržanie tepla rodinného krbu majú rovnako muži aj ženy, ale v kategórii pracovno-profesionálnych životných cieľov prekvapivo vedú rovnako aktívne a často energické ženy.

Stredný vek teda nie je iba obdobím postupnej prípravy na obdobie dôchodku, nadchádzajúceho sénia a pasívneho odpočinku. Rýchlejšie životné tempo, ako aj neustále propagovanie zdravého životného štýlu zároveň spôsobujú, že mnohí ľudia v tomto veku zostávajú neustále plne aktívni (duševne aj fyzicky), ako aj pracovne vyťažení. V profesionálnom živote majú snahu zdokonaľovať sa a v každom prípade odvádzať kvalitný pracovný výkon a na druhej strane maximálne využiť svoj voľný čas, ako stvorený pre uvoľnenie a oddych. Viacerí dokonca relaxujú aktívne (šport, zveľaďovanie záhrady).

Literatúra:

1. BENESCH, H. (2001). *Encyklopedický atlas. Psychologie.* Praha : Lidové noviny.
2. BRANDTSTÄDTER, J., WENTURA, D., ROTHERMUND, K. (1999). Intentional Self – Development Through Adulthood and Later Life: Tenacious Pursuit and Flexible Adjustment of Goals. In: Brandtstädter, J., Lerner, M. (Eds.): *Action & Self – Development. Theory and Research Through the Life Span.* California : Sage, p. 373-400.
3. BRATSKÁ, M. (2001). *Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život.* Vydanie prvé. Bratislava : Trade Leas.
4. BROMLEY, Denis, B. (1974). *Psychológia ľudského starnutia.* Bratislava : Smena.
5. BŰHLER, CH. 1965. Psychological and psychiatric considerations of a questionnaire study of goals. *Acta Psychiatrica Scandinavica, V*ol. 41, No. 3, p. 400-410.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

6. BŰHLER, CH. (1968). The course of human life as a psychological problem. *Human development*, Vol. 11, No. 3, p. 184–200.
7. BŰHLER, CH., HORNER, A., BRIND, A. (1968). Old age as a phase of human life. *Human development, V*ol. 11, No. 1, p. 53-63.
8. FRANKL, V, E. (1996). *Lékařská péče o duši.* Brno : Cesta.
9. HARTL P., HARTLOVÁ, H. (2000). *Psychologický slovník.* Praha : Portál.
10. HRDLIČKA, M., KURIC, J., BLATNÝ, M. (2006). *Krize středního věku- úskalí a šance.* Praha : Portál.
11. KOVÁČ, D. (2001). *Kvalita života- naliehavá výzva pre vedu nového storočia.* Československá psychologie, roč. 45, č.1, s. 34-44.
12. PŘÍHODA, V. (1974). *Ontogeneze lidské psychiky IV.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství.
13. RYFF, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well- being. *Journal of Personality and Social Psychology, V*ol. 57, No. 6, p. 1069-1081.
14. ŘÍČAN, P. (2004). *Cesta životem.* Praha : Portál.
15. SILVERMAN, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum.* Bratislava: Ikar.
16. SMITH, J. (1999). Life Planning: Anticipating Future Life Goals and Managing Personal Development. In: Brandtstädter, J., Lerner, M. (Eds.): *Action & Self – Development. Theory and Research Through the Life Span.* California : Sage, p. 223-255.
17. SCHMUCK, P., SHELDON, K. M. (2001). *Life goals and well-being. Towards a positive psychology of human striving.* Seattle, Toronto, Bern, Gotingen : Hogrefe and Huber Publishers.
18. ŠTÚR, I. (2004). Zmysel života. *Revue medicíny v praxi: odborný zdravotnícky časopis.* roč. 2, č.5, s.1.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Middle Age. Period of Stagnation, Balance of Live Results or Further Progress? The Probe into the Life Goals of People in Middle Age.

Abstract:

This work focuses on the life goals of people aged 50 to 60 years, in the middle-age. Work is about the characteristic period of middle age from the perspective of several authors and different psychological orientations. The aim of the research through a qualitative analysis of semi- structured interview is to determine if the people in middle age have still effort demarcate a new goals in life and what specific new goals they prefer in this age. It was found that middle age is not a period of stagnation and prepare for retirement. Men and women from the study group of Bratislava are largely satisfied with their life so far, and still impose a new goals. These are relate mainly to family life but also the working application (especially women), leisure time activities (more men) and other areas.

Keywords: Life goals. Middle Age. The meaning of life.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.103-124
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Preferované zdroje informací o vysokoškolských studijních oborech

Lucie Kudová

Lucie Vítková

Katedra sociologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Abstrakt:

Podle výsledků dotazníkového šetření, provedeného mezi studenty prvního ročníku bakalářského studia na Filozofické fakultě UHK v zimním semestru akademického roku 2008/2009, respondenti preferují zdroje informací o studijních oborech, které umožňují podat podrobné informace o studiu, a také zdroje, které umožňují osobní kontakt mezi uchazečem a zástupci fakulty či přímo zvažovaného oboru. Nejlépe byly hodnoceny internetové stránky fakulty, dále dny otevřených dveří, osobní prezentace zástupců fakulty na středních školách a veletrh Gaudeamus. Studenty nejlépe hodnocené zdroje informací (především internetové stránky fakulty a Dny otevřených dveří) jsou zároveň i zdroji pro fakultu relativně nejméně finančně nákladnými. Předmětem šetření také bylo srovnání, jak kvalitní a podrobné informace poskytují jednotlivé filozofické fakulty na svých internetových stránkách zájemcům o studium a jakou volí strategii přijímacích zkoušek.

Klíčová slova: uchazeči o studium, filozofické fakulty, studijní obory, zdroje informací o studijních oborech, přijímací zkoušky, internetové stránky pro uchazeče o studium

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Úvod

S trochou nadsázky je možno situaci volby studia na vysoké škole připodobnit k tržní situaci. Vysoké školy a jejich fakulty nabízí stále více studijních oborů, avšak potenciálních uchazečů (absolventů středních škol) je naopak stále méně (např. v roce 2008 střední školy v ČR opouštěli studenti narození okolo roku 1990, kdy se ročně narodilo zhruba 130 tis. dětí, o deset let dříve se narodilo zhruba 150 tis. dětí a o deset let později tedy v roce 2000 pouze okolo 90 tis. dětí). (Český statistický úřad 2009) Pokles poptávky po místech na vysokých školách tak bude v nadcházejících letech velmi výrazný. V takové situaci se samozřejmě ti, co studijní místa nabízí, tedy jednotlivé vysoké školy a jejich fakulty, ale v řadě případů i samy katedry, musí chovat „tržně" a své studijní obory propagovat. Proto je nezbytné komunikovat nejen s potenciálními uchazeči o studium, ale i s dalšími cílovými skupinami, za účelem vytváření dobrého jména školy a jednotlivých studijních oborů (Světlík 2006, Soukalová 2008).

Tento příspěvek vznikl následně po uskutečněném výzkumném šetření, které bylo autorkám článku zadáno děkanem Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (dále FF UHK), a jehož cílem bylo zjistit, které formy propagace studijních oborů fakulty studenti preferují, jaké informace v nich hledají a jak hodnotí formy propagace, se kterými se setkali. V návaznosti na výsledky dotazníkového šetření byla zkoumaná problematika rozšířena o dimenzi finanční náročnosti propagace studijních oborů, dále byl sledován obsah komunikace filozofických fakult s potenciálními uchazeči o studium prostřednictvím fakultních internetových stránek.

Výchozími daty pro tuto empirickou stať byly výsledky dotazníkového šetření a v návaznosti na to doplňující statistická a ekonomická data studijního oddělení a děkanátu FF UHK, týkající se financování propagace studijních oborů nabízených fakultou, a informace dostupné na webových stránkách všech deseti filozofických fakult na veřejných vysokých školách v České republice.

1. Teoretická východiska a dosavadní stav empirického bádání

Pro naše empirické šetření bylo inspirativní vycházet z teorií marketingového řízení školy (Světlík 2006). Školy všech stupňů, tj. i školy vysoké, čelí v dnešní době velké konkurenci ostatních škol. Spolu s demografickým vývojem je to příčinou růstu soutěže škol. Školy se tak ocitají v tržním prostředí, jedná se o trh vzdělávacích služeb. Studenti se tak stávají zákazníky, o které se škola musí ucházet. Škola musí obstát nejen v konkurenci jiných škol obdobného zaměření, ale také v konkurenci všech dalších možných voleb studenta, které jsou alternativní k rozhodnutí o studiu (např. cestovat, pracovat jako au pair, nastoupit do zaměstnání).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Škola se musí snažit prostřednictvím marketingové komunikace navázat oboustranný kontakt s potenciálními studenty - zákazníky. Foret (1994) klade důraz na marketingovou komunikaci jako soustavnou činnost, současně upozorňuje na moment správného načasování a umístění nabídky na trhu. Obecně platí, že na předčasnou nabídku nebývá trh (potenciální uchazeči o studium) připraven, na opožděnou může být zase obsazen.

Hlavní cíle marketingové komunikace orientované vně školy jsou podle Světlíka (2006):

- informovat o cílech, aktivitách a nabídce školy, o jejích úspěších, budovat image školy,
- přesvědčovat, povzbudit k podání přihlášky,
- připomínat veřejnosti existenci školy po celý rok, tj. i mimo období podávání přihlášek.

Škola má snahu ucházet se o ty nejkvalitnější, talentované studenty, proto je potřeba, aby si mohla vybírat z dostatečného počtu hlásících se uchazečů. Úkolem vedení školy je zvolit vhodnou strategii a taktiku náboru. Podle Světlíka (2006) je vhodné kombinovat různé komunikační prostředky: reklamu, brožury a informační letáky, public relations, návštěvy zástupců školy ve školách nižšího stupně, Dny otevřených dveří a účast na veletrzích vzdělávání. Současně je nezbytné porovnat finanční náklady s efektivitou výdajů, aktivity správně načasovat, vybrat vhodná média a konkrétní školy nižšího stupně, které budou navštíveny. Neměly by být podceňovány především formy osobní komunikace, které mají, i přes značné časové a personální nároky, řadu výhod oproti zprostředkovaným komunikačním formám. Zejména jde o možnost zpětné vazby, okamžitého vysvětlení případného nedorozumění, zaujmout a upoutat pozornost. Hlavním cílem public relations (např. veřejná vystoupení zástupců školy, Dny otevřených dveří, různé tištěné materiály apod.) je vytváření příznivých představ o škole, posilování její důvěryhodnosti. Důležitou roli sehrává i reklama v masmédiích (noviny, časopisy, rozhlas, internet). Vzhledem k vysokým nákladům spojeným s reklamou, musí být tyto výdaje pečlivě zvažovány.

Jestliže škola chce oslovit dostatečné množství potenciálních uchazečů o studium, musí dlouhodobě budovat pozitivní image. Eger (2001, 2002) image školy charakterizuje jako vnímání prezentace školy veřejností. Image se skládá z objektivních i subjektivních, správných i nesprávných představ, postojů a zkušeností jednotlivce nebo skupiny lidí o určité škole. Image prochází vývojem, je měřitelná a přes určitou stabilitu je z dlouhodobějšího hlediska ovlivnitelná. Také marketingová komunikace s potenciálními uchazeči o studium prostřednictvím vhodně zvolených komunikačních kanálů může ovlivnit image školy. Prezentace školy na veřejnosti nesmí být nahodilá, velmi záleží na zpracování a prezentování obsahu sdělení i jeho formě.

Bez znalosti zákazníků, jejich potřeb a přání, není marketingová komunikace účinná. Škola v dnešní době může získávat potřebné informace o svých skutečných či potenciálních zákaznících prostřednictvím marketingového výzkumu. Na význam marketingových

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

výzkumů upozorňuje řada odborníků (Davies, Ellison 1997, Marhounová 2000, Foret, Stávková 2003).

Empiricky bylo obdobné téma šetřeno v českém prostředí jen výjimečně. Nabízí se možnost srovnání např. s výsledky několika výzkumů, které byly realizovány Fakultou multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. O výzkumných výsledcích se můžeme dočíst v příspěvku "Efektivní komunikace s vnějšími cílovými skupinami jako významný faktor zvyšování kvality vysoké školy" Radomily Soukalové v časopise Aula, který vydává Centrum pro studium vysokého školství (Soukalová 2008). Např. v roce 2007 to bylo šetření uchazečů (účastníků přijímacího řízení) o studium na Fakultě multimediálních komunikací s cílem identifikovat primární zdroje, ze kterých potenciální uchazeči čerpali informace potřebné k jejich rozhodnutí podat přihlášku na vybraný obor Marketingové komunikace. Výsledky ukázaly, že nejvíce uchazečů zjišťovalo informace z internetu, dále na základě referencí, z Učitelských novin a na veletrhu Gaudeamus. O rok později na fakultě šetřili spokojenost s grafickou stránkou a informativní hodnotou webových stránek. Soukalová dochází v článku k závěru, že kvalitní komunikace fakulty s vnějšími cílovými skupinami významně ovlivňuje nejen image školy, ale je i ukazatelem kvality vysoké školy. Některé z cílů našeho šetření se shodují s tematickým zaměřením výše zmíněných výzkumů realizovaných Fakultou multimediálních komunikací.

Samotné Centrum pro studium vysokého školství za dobu své existence, tj. od roku 1991, provedlo desítky terénních sociologických šetření. Žádné šetření však nesledovalo takto konkrétně zaměřené téma na uchazeči preferované zdroje informací o vysokoškolských studijních oborech. Obecněji byl výzkumně sledován v roce 2004 dopad demografického vývoje na vysoké školství v ČR a v roce 2005 demografický vývoj studentů vysokých škol. (Pabian, Provázková 2008)

2. Cíle výzkumu a výzkumná metodika

Hlavním cílem bylo pomocí dotazníkového šetření identifikovat informační zdroje, prostřednictvím kterých by v dalších letech mohla fakulta oslovovat studenty středních škol s nabídkou svých studijních oborů. Byly hledány odpovědi na tyto otázky:

- Kde studenti prvních ročníků bakalářského studia hledali informace o studovaném oboru, našli zde dostatek potřebných informací, popř. jaké informace postrádali?
- S kým se studenti o výběru vysokoškolského studijního oboru radili?
- Které informační zdroje by studenti sami doporučili pro zveřejňování nabídky studijních oborů?
- Liší se struktura využitých a doporučovaných informačních zdrojů podle typu předchozího studia?

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

V návaznosti na výsledky dotazníkového šetření bylo zkoumání rozšířeno o další cíle:

- Posoudit efektivitu preferovaných informačních zdrojů z hlediska finančních nákladů.
- Zmapovat obsah komunikace filozofických fakult veřejných vysokých škol v České republice s potenciálními uchazeči o studium prostřednictvím fakultních internetových stránek.

Ve stati jsou používány termíny preferované, využité a doporučované zdroje informací o studijních oborech. Význam termínů využité a doporučované zdroje se přímo kryje s jejich užitím v dotazníku. Využité zdroje jsou zdroje, ze kterých respondenti čerpali informace při výběru studijního oboru. Doporučované zdroje jsou zdroje, které respondenti označili v dotazníku v odpovědích na otázku: „Prostřednictvím kterých informačních zdrojů by podle vás bylo nejlepší informovat studenty středních škol o oborech na FF UHK?“ Termín preferované zdroje je širší a zahrnuje jak zdroje, které respondenti využili a byli s nimi spokojeni, tak i zdroje, které by respondenti vedení školy doporučili pro budoucí propagaci studijních oborů.

Přestože cílem šetření bylo zjistit, jakými cestami má fakulta uchazeče oslovovat, cílovou skupinou byli zvoleni studenti prvního ročníku, tedy vlastně ti úspěšní uchazeči v přijímacím řízení, ke kterým se nabídka studijních oborů na FF UHK dostala a které zaujala. Volba cílové skupiny vycházela z praktických možností a z důvodu rychlé realizace průzkumu. Také by bylo zajímavé názory této cílové skupiny porovnat s názory studentů končících střední školu (Soukalová 2008). Záměrem bylo provést vyčerpávající šetření mezi všemi studenty prvního ročníku FF UHK. Dotazníky byly distribuovány pověřenými vyučujícími jednotlivých oborů a vyplňovány jednorázově během výuky.

Šetření bylo realizováno v zimním semestru akademického roku 2008/2009. V druhém týdnu semestru proběhla pilotáž prostřednictvím řízených skupinových diskusí s cílem získat podklady pro formulování otázek do dotazníku. Proběhly dvě skupinové diskuse studentů prvního ročníku oboru sociologie, vždy v délce trvání 45 minut. Průběh skupinových diskusí byl následující. Sedmi skupinkám studentů (zhruba 4-6ti členným) bylo předloženo sedm otázek k diskusi v rámci malé skupiny s pokynem zaznamenat na papír všechny zajímavé podněty. Poté každá skupina prezentovala odpovědi na jednu otázku, následovala diskuse se studenty z ostatních skupinek, doplnění, případně doplňující otázky nebo výzva k hlasování např. na otázku „Kolik studentů se zúčastnilo veletrhu Gaudeamus?“. Anonymní písemné záznamy jednotlivých diskusních skupinek byly sebrány a vyhodnoceny, spolu se zápisem z diskuse v rámci celé seminární skupiny, který prováděly autorky.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Otázky pro skupinovou diskusi:

1. Kdy jste začínali rozmýšlet, jaký obor budete studovat na vysoké škole?
2. Kde jste hledali informace o nabízených oborech?
3. Radili jste se o svém budoucím studiu s někým? S kým?
4. Podal Vám někdo informace, kde máte hledat nabídku vysokých škol a studijních oborů?
5. Kde jste získali informace o možnosti studia sociologie na UHK?
6. Byly informace o studiu našeho oboru dostatečné? Postrádali jste něco?
7. Kde jinde byste uvítali informace o možnostech studia na FF UHK? / Jak byste rozšířili „reklamní kampaň" oborů otvíraných na FF UHK?

Omezená forma předvýzkumu byla realizována v říjnu 2008 opět se studenty prvního ročníku oboru sociologie. S vybranými studenty byl dotazník ještě dále podrobněji konzultován, na základě toho byly provedeny drobné úpravy dotazníku (doplněny dílčí varianty odpovědí, zohledněny byly také některé poznámky k dosažení větší grafické přehlednosti). Předvýzkum však neotestoval způsob distribuce dotazníku pověřenými vyučujícími.

Sběr dat byl zprostředkován vedením fakulty a jednotlivých kateder. Na poradě vedoucích kateder děkan informoval vedoucí, aby pověřili vyučující, kteří učí studenty prvních ročníků oborů, které jejich katedra zajišťuje, a ti aby v rámci výuky povinných předmětů provedli sběr dat. Koneční distributoři dotazníků měli informace a i motivaci pro tento úkol zprostředkovanou, což mohlo jejich zájem na kvalitním sběru dat snížit. To považujeme za jedno z vysvětlení relativně nižší návratnosti v kontextu toho, že studenti ve škole jsou typem „bezbranné populace".

Odpovědi zaznamenané v papírových dotaznících byly převedeny do elektronické podoby a statisticky zpracovány v programu SPSS.

3. Výzkumný vzorek

Průzkumu se účastnilo 121 respondentů – studentů prvních ročníků všech bakalářských oborů FF UHK, což je necelých 60 % zapsaných studentů do prvních ročníků. A to přestože byl zvolen způsob sběru dat, který měl zajistit co nejvyšší návratnost (během výuky povinných předmětů jednotlivých oborů).[1] Nejvíce respondentů bylo z oborů sociologie obecná a empirická a politologie, nejvyšší návratnost byla mezi studenty oborů prezentace historických věd a počítačová podpora v archivnictví. Mezi dotázanými studenty mírně

[1] Vyšší návratnost by mohla být podpořena opakovanou distribucí při výuce, aby byli zachyceni i studenti a studentky, kteří při prvním kole sběru dat na výuce chyběli. Podíl účastníků průzkumu na celkovém počtu studentů však může být mírně zkreslen i studenty, kteří se ke studiu zapsali, avšak reálně již nestudují. Tuto domněnku by bylo možné ověřit po ukončení prvního ročníku studia.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

převažovaly ženy. Necelá polovina respondentů absolvovala gymnázium, 30 % respondentů studovalo v minulém roce jinou střední školu. 15 % respondentů v minulém roce studovalo vysokou školu a přes 7 % studovalo jinou než střední nebo vysokou školu.

Tabulka 1: Struktura respondentů podle pohlaví

Pohlaví	Abs. četnosti	Rel. četnosti v %
Muž	55	45,5
Žena	65	53,7
Neodpověděl/a	1	0,8
Celkem	121	100,0

Tabulka 2: Struktura respondentů podle studijního oboru

Studijní obor	Abs. četnosti	Rel. četnosti v %	Počet zapsaných studentů	Návratnost v rámci oboru v %
Archeologie	17	14,0	31	54,8
Archivnictví - historie	10	8,3	19	52,6
Filozofie a společenské vědy	13	10,7	21	61,9
Počítačová podpora v archeologii	9	7,4	21	42,9
Počítačová podpora v archivnictví	7	5,8	9	77,8
Politologie	27	22,3	45	60,0
Prezentace historických věd	9	7,4	11	81,8
Sociologie obecná a empirická	29	24,0	62	46,8
Celkem	121	100,0	210	57,6

Tabulka 3: Struktura respondentů podle předchozího studia

Předchozí studium	Abs. četnosti	Rel. četnosti v %
Gymnázium	54	44,6
Jiná střední škola	36	29,8
Vysoká škola	18	14,9
Jiné studium	9	7,4
Pracoval/a	2	1,7
Vysoká škola + pracoval/a	2	1,7
Celkem	121	100,0

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

4. Výsledky

4.1. Poradci při výběru studia

Respondentům s výběrem studijního oboru nejčastěji pomáhali kamarádi, známí (60 % respondentů) a rodina (44 % respondentů). Každý třetí využil rady studijního/výchovného poradce na SŠ, každý pátý se radil s třídním učitelem a 15 % s dalším učitelem.

Tabulka 4: Poradci při výběru studijního oboru

Kdo radil při výběru studijního oboru[2]	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu odpovědí v %	Rel. četnosti z počtu respon. v %
Výchovný či studijní poradce	39	17,6	32,2
Třídní učitel	24	10,8	19,8
Učitelé jednotlivých předmětů	18	8,1	14,9
Školní či jiný psycholog	2	0,9	1,7
Oddělení poradenství Úřadu práce	1	0,5	0,8
Rodinní příslušníci	53	23,9	43,8
Kamarádi, známí	73	32,9	60,3
Někdo jiný	12	5,4	9,9
Celkem odpovědí	222	100,0	-
Celkem respondentů	121	-	-

4.2. Hodnocení využitých zdrojů informací o studijních oborech

Nejvyužívanějším zdrojem informací o studijních oborech jsou *internetové stránky fakulty*, kterých využilo 85 % respondentů. Z nich naprostá většina (80 %) s nimi vyjádřila spokojenost, ale zároveň to je zdroj, ke kterému bylo nejvíce negativních připomínek uvedených v odpovědích na otevřenou otázku (celkem 13). Ty se týkaly hlavně málo podrobných informací o přijímacím řízení, o skladbě výukových předmětů, o obsahové náplni jednotlivých předmětů, o studovaných jazycích a požadavcích na úroveň znalosti jazyků, o budoucím pracovním uplatnění. Některým respondentům na stránkách chyběly také praktické informace např. o termínu zahájení akademického roku. Objevil se také

[2] Respondenti v dotazníku měli označit všechny osoby, jejichž rady při volbě studijního oboru využili. Většina respondentů označila více odpovědí. Proto uvádíme vysvětlení dvojích relativních četností použitých v tabulce:
„Rel. četnosti z počtu odpovědí v %“ = podíl daného zdroje informací na celkovém počtu zvolených odpovědí.
„Rel. četnosti z počtu respon. v %“ = podíl respondentů, kteří zvolili daný zdroj informací.
Někdo jiný: 7x respondenti uvedli, že nikdo, 2x respondenti uvedli sami sebe, 1x studijní oddělení, 1x zástupce fakulty při Dni otevřených dveří, 1x zástupkyni ředitele školy.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

nesouhlas s tím, že externí návštěvník stránek se nedostane k celé řadě důležitých informací, které nejsou volně přístupné, ale pouze pod heslem. Jednomu respondentovi se stránky zdály nepřehledné. Některé z těchto připomínek byly podnětem pro další doplňující zjišťování. Potvrdilo se tak očekávání, že internet je médiem, které hraje v procesu získávání informací o studijních oborech dnes už nezastupitelnou a jednu z rozhodujících úloh a zároveň jsou na něj kladeny vysoké nároky vzhledem k rozsahu a přehlednosti informací.

Nefakultní internetové stránky byly studenty využívány v daleko menší míře a byla jim vesměs vytýkána stručnost (nebo absence) informací o jednotlivých oborech.

Na dalších místech v pořadí zdrojů, které byly respondenty využity, ovšem už s mnohem menším podílem respondentů, se umístily letáky distribuované na SŠ (využilo 33 % respondentů), internetové stránky www.scio.cz (32 %), Den otevřených dveří (29 %) či veletrh Gaudeamus (22 %). S *letáky* byla spokojena pouze polovina těch, co se s nimi setkali. Někteří respondenti viděli nedostatky v malém rozsahu informací, v přílišné obecnosti a podbízivosti sdělovaného. Na školy některých respondentů letáky nebyly distribuovány.

Téměř každý třetí respondent navštívil *Den otevřených dveří* a většina (80 %) jich byla s množstvím a kvalitou informací na něm získaných spíše spokojena. Ti, kteří uvedli, že byli spíše nespokojeni, však neuvedli žádnou připomínku.

Hodně připomínek bylo také mezi nespokojenými s veletrhem *Gaudeamus*, který studenti považují za velmi vhodnou formu získání informací o studiu, avšak prezentaci FF UHK na rozdíl od Pedagogické fakulty UHK tam nenašli, což je možné brát jako výzvu ke zlepšení pro další roky. Tento zdroj je studenty preferován nejen z důvodu, že je pro ně výhodné v rámci veletrhu získat informace o více školách, ale i z toho důvodu, že je „interaktivní“, studenti se mohou ptát. Během pilotáže mezi studenty sociologie bylo zjištěno, že studenti u jiných vysokých škol oceňovali i přítomnost studentů daných oborů, se kterými mohli diskutovat o jejich osobních zkušenostech s průběhem a podmínkami studia. Naopak jako nevýhodu uvedli příliš velkou koncentraci lidí na této akci, vytváření front.

Nejméně využívané a i nejhůře hodnocené byly *rádia a tisk*, avšak kromě Učitelských novin, Mladé fronty DNES a Lidových novin. Rozhlasu a dalším tiskovinám byla studenty vytýkána stručnost podané informace.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabulka 5: Preferované zdroje informací o studijních oborech podle respondentů, kteří je využili, kteří je doporučili pro další propagaci fakulty a podíl spokojených uživatelů

Zdroje informací[3]	Respondenty využité				Respondenty doporučované		
	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu odpovědí v %	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Podíl spokojených v %1)	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu odpovědí v %	Rel. čet. z počtu respon. v %
Letáky distribuované na SŠ	40	9,5	33,1	52,5	64	8,8	52,9
Prezentace zást. fakulty na SŠ	17	4,0	14,0	41,2	78	10,7	64,5
Veletrh škol Gaudeamus	27	6,4	22,3	55,6	52	7,1	43,0
Dny otevřených dveří	35	8,3	28,9	80,0	74	10,2	61,2
Internetové stránky fakulty	103	24,5	85,1	81,6	89	12,2	73,6
www.vysokeskoly.com (.cz)	29	6,9	24,0	62,1	59	8,1	48,8
www.vejska.cz	11	2,6	9,1	36,4	10	1,4	8,3
www.maturita.cz	9	2,1	7,4	44,4	13	1,8	10,7
www.scio.cz	39	9,3	32,2	66,7	44	6,0	36,4
www.kampomaturite.cz	14	3,3	11,6	57,1	33	4,5	27,3
Jiný web (studentskemestecko.cz)	1	0,2	0,8	100,0	1	0,1	0,8
Lidové noviny	19	4,5	15,7	63,2	43	5,9	35,5
Mladá fronta DNES	25	6,0	20,7	60,0	60	8,2	49,6
Hospodářské noviny	7	1,7	5,8	14,3	13	1,8	10,7
Právo	7	1,7	5,8	14,3	6	0,8	5,0
Hradecký deník	9	2,1	7,4	22,2	21	2,9	17,4
Jiný tisk	10	2,4	8,3	80,0	15	2,1	12,4
Rádio OK	8	1,9	6,6	12,5	18	2,5	14,9
Český rozhlas Hradec Králové	6	1,4	5,0	16,7	17	2,3	14,0
Jiné rádio	4	1,0	3,3	50,0	18	2,5	14,9
Celkem odpovědí	420	100,0	x		728	100,0	x
Celkem respondentů	121	x	100,0		121	x	100,0

[3] Respondenti měli v dotazníku označit všechny zdroje informací, které využili a všechny zdroje informací, o kterých se domnívají, že by prostřednictvím nich měla fakulta informovat studenty středních škol. Většina respondentů označila více odpovědí, proto uvádíme vysvětlení dvojích relativních četností použitých v tabulce:
„Rel. četnosti z počtu odpovědí v %“ = podíl daného zdroje informací na celkovém počtu zvolených odpovědí
„Rel. četnosti z počtu respon. v %“ = podíl respondentů, kteří zvolili daný zdroj informací.
[1)] Podíl spokojených z těch, kteří daný zdroj využili.
Jiný tisk: 9x Učitelské noviny, 1x Student in
Jiné rádio: Fajn Radio, Frekvence 1, Radio Life

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

4.3. Doporučované zdroje

Respondenti byli prostřednictvím otázky v dotazníku také požádáni, aby uvedli zdroje informací, které by vedení školy doporučili jako zdroje vhodné pro informování studentů SŠ. Nejčastěji (téměř tři čtvrtiny respondentů) uváděli internetové stránky fakulty, které mají výhodu nejširší dostupnosti a prostoru pro podrobné informace. Na dalších místech se umístily zdroje, které umožňují osobní kontakt i zpětnou komunikaci uchazeče: Dny otevřených dveří a prezentace zástupců fakulty na SŠ (oba kanály doporučilo přes 60 % respondentů). Letáky a internetové stránky www.vysokeskoly.com (.cz) uváděla přibližně polovina respondentů. Necelá polovina respondentů uvedla veletrh Gaudeamus. Z ostatních zdrojů jsou ještě doporučovány Mladá fronta DNES (polovina respondentů) a Lidové noviny (třetina respondentů). Mezi zdroji, které nebyly uvedeny v nabídce odpovědí, se vyskytly odpovědi navrhující Učitelské noviny (9x), regionální tisk (2x). Mezi rozhlasovými stanicemi byly nad rámec uvedených stanic jmenovány Evropa 2 (8x) a Rádio Černá hora (5x). Respondenti celkově doporučovali více zdrojů (v průměru každý 6) než kolik uvedli, že jich sami využili (v průměru každý 3,5).

Graf 1: Preferované zdroje informací o studijních oborech[4] podle počtu respondentů, kteří je využili a kteří je doporučili pro další propagaci fakulty

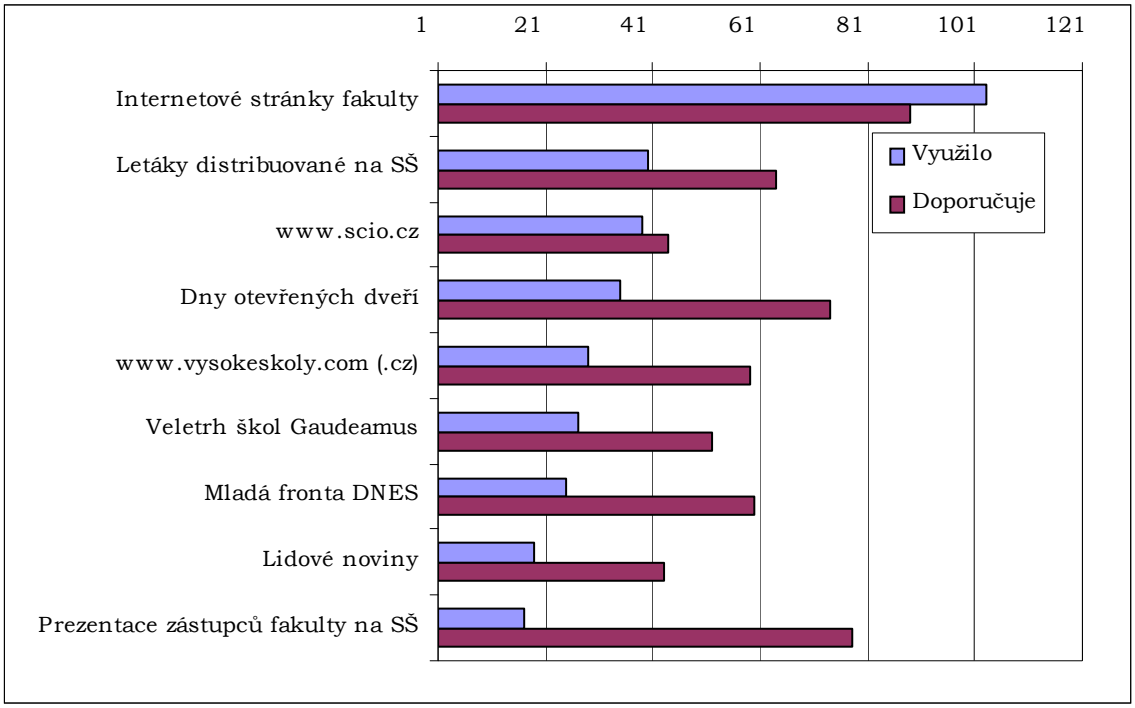

[4] Uvedeny pouze zdroje, které využilo více než 15 respondentů.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Graf 2: Využité zdroje informací o studijních oborech[5] podle podílu spokojených uživatelů

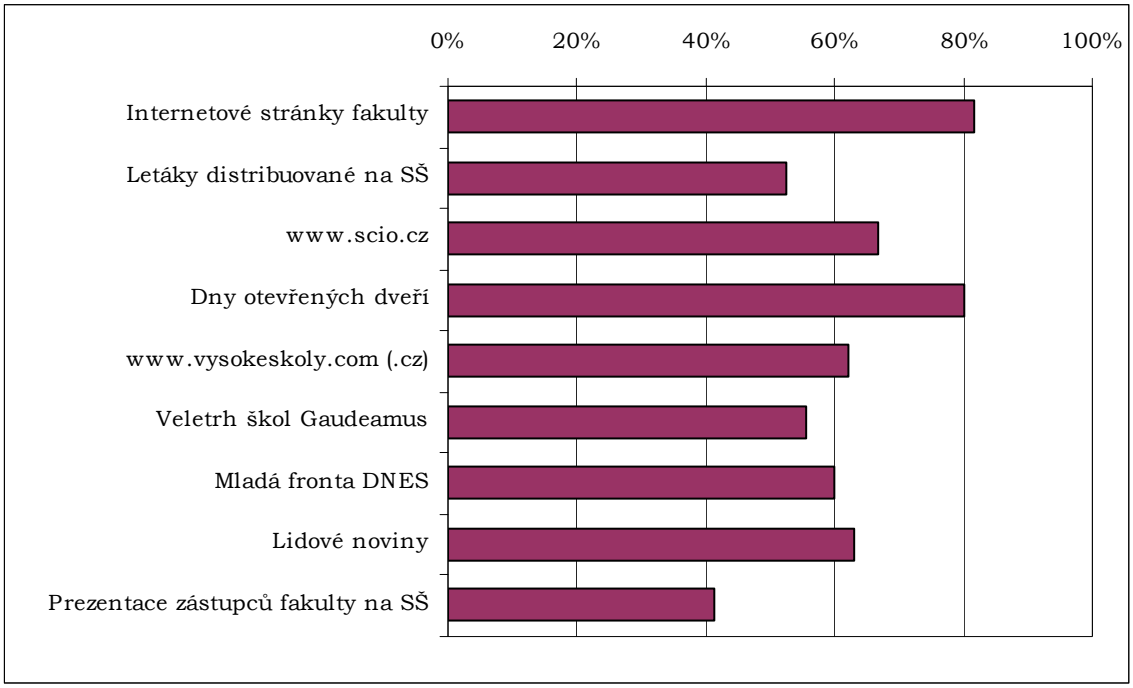

4.4. Preferované zdroje informací o studijních oborech podle typu předchozího studia

Cílem této dílčí analýzy bylo zjištění, zda studenti podle typu předchozího studia[6] preferují rozdílné zdroje informací, což by bylo možno využít při prezentaci školy vzhledem k jednotlivých typům potenciálních uchazečů o studium. V našem souboru žádné statisticky významné ochylky mezi jednotlivými skupinami studentů podle předchozího studia zjištěny nebyly[7]. Rozložení hlavních zdrojů informací o studijních oborech[8] se mezi jednotlivými typy předchozího studia studentů FF UHK významně neliší. U skupiny "Jiné

[5] Uvedeny pouze zdroje, které využilo více než 15 respondentů.

[6] Rozlišeny byly tři kategorie předchozího studia: studenti, kteří nastoupili na FF UHK z gymnázia, dále z jiné střední školy a třetí skupinu tvořili studenti, kteří před nástupem na FF UHK studovali jiný typ studia (pomaturitní kurzy, jinou VŠ) či pracovali v kombinaci se studiem (kategorie „Jiné studium/Pracoval/a).

[7] Přestože již sledování relativních četností v jednotlivých kategoriích předchozího studia nepředpokládá souvislost mezi využitými, resp. doporučovanými zdroji informací o studijních oborech a mezi typem předchozího studia, v obou případech (využité i doporučované zdroje) bylo použito testování statistické souvislosti pomocí testu chí kvadrát, jenž potvrdilo, že mezi sledovanými znaky svouvislost nebyla prokázána. Hodnota testového kritéria 8,6 pro využité zdroje informací a 12,9 pro doporučované zdoje informací je při 14 stupních volnosti mnohem nižší než je kritická hodnota 21,64 i na (velmi „benevolentní") hladině významnosti $\alpha = 0,1$.

[8] Pro přehlednější sledování a také pro účely statistického testování byly sloučeny kategorie webových stránek s výjimkou fakultních stránek, dále sloučeny katagorie tisk a rozhlas.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabulka 6: Využité zdroje informací o studijních oborech podle typu předchozího studia

	Gymnázium		Jiná střední škola		Jiné studium /Pracoval/a		Celkem	
Využité zdroje informací	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %
Letáky distribuované na SŠ	21	39	12	33	7	23	40	33
Prezentace zást. fakulty na SŠ	7	13	7	19	3	10	17	14
Veletrh škol Gaudeamus	10	19	10	28	7	23	27	22
Dny otevřených dveří	15	28	13	36	7	23	35	29
Internetové stránky fakulty	47	87	28	78	28	90	103	85
Jiný web	46	85	27	75	29	94	102	84
Denní tisk	34	63	18	50	25	81	77	64
Rozhlas	7	13	7	19	5	16	19	16
Celkem odpovědí	187	346	122	339	111	358	420	347
Celkem respondentů	54	100	36	100	31	100	121	100

Tabulka 7: Doporučované zdroje informací o studijních oborech podle typu předchozího studia

	Gymnázium		Jiná střední škola		Jiné studium /Pracoval/a		Celkem	
Dopručované zroje informací o oboru	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %
Letáky distribuované na	26	48	20	56	18	58	64	53
Prezentace zást. fakulty na SŠ	42	78	22	61	14	45	78	64
Veletrh škol Gaudeamus	23	43	15	42	14	45	52	43
Dny otevřených dveří	36	67	21	58	17	55	74	61
Internetové stránky fakulty	41	78	22	61	26	84	89	74
Jiný web	76	141	34	94	50	161	160	132
Denní tisk	76	141	36	100	46	148	158	131
Rozhlas	18	33	20	56	15	48	53	44
Celkem odpovědí	338	626	190	528	200	645	728	602
Celkem respondentů	54	100	36	100	31	100	121	100

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

studium/Pracoval/a" je v případě využitých i doporučovaných zdrojů pozorováno o něco nižší zastoupení těch zdrojů informací, které se realizují přímo na střední škole (letáky, osobní prezentace), ale i Dnů otevřených dveří, a to ve prospěch ostatních, masmediálních a tedy veřejně přístupnějších zdrojů (web, tisk, rozhlas). Je možno se domnívat, že data tak naznačují tendenci, že tito studenti díky tomu, že nenastupují přímo po maturitě, již mají první fázi orientace v nabídce vysokoškolského studia za sebou a hledají proto spíše konkrétní informace např. na webových stránkách. Statistickým testováním však tyto odlišnosti nebyly prokázány jako významné. Mezi skupinou studentů z gymnázií a z jiných středních škol pak nebyly ani ve využitých ani v doporučovaných zdrojích rozdíly zjištěny.

4.5. Informační zdroje z hlediska finančních nákladů

Nedílnou dimenzí uvažování o tom, který informační zdroj je pro propagaci studijních oborů fakulty vhodný, je zvažování jeho finanční nákladnosti. Její vyjádření ale naráží na mnoho kvalitativních i technických problémů. V našem příspěvku je proto toto téma řešeno pouze v hrubých rysech. Jednou z obtíží je to, že každý informační zdroj je vhodný pro určitou fázi oslovování uchazečů a plní proto různou funkci (od funkce „být viděn" po funkci podrobného informování o skladbě studijních předmětů či dokonce seznámení s atmosférou školy). Proto by bylo nejdříve nutné zkoumat proces rozhodování uchazečů podrobněji, tj. v jakou fázi získávání informací jsou rozhodující jaké informace a pak porovnávat zdroje, které mají kvalitativně podobnou funkci. Volba studia na vysoké škole je jedním z rozhodujících momentů dalšího profesního směřování mladých lidí, a proto zřejmě, přes podobnost v hrubých rysech, má oproti rozhodování o využití služeb/koupi výrobku svá specifika, jejichž analýza nebyla předmětem našeho šetření. Data zjištěná z našeho dotazníkového šetření však umožnila porovnávat náklady na využité informační zdroje s tím, kolik procent studentů je využilo, jak s nimi byli spokojeni a zda by je jako vhodný zdroj pro tyto účely doporučili. Technické obtíže se váží k získávání dat o ceně, formě, rozsahu, délce atd. působení daného informačního zdroje a o určitou jejich standardizaci (např. na počet osob cílové skupiny, ke kterému se tímto kanálem informace má schopnost dostat), ta by umožnila lepší srovnání.

Když jsme sledovaly ekonomickou náročnost zdrojů, které studenti nejvíce využívali, nejlépe hodnotili a pro tyto účely do budoucna doporučili, zjistily jsme, že většina z těchto informačních zdrojů je ekonomicky relativně nenáročná, neboť s sebou nese náklady pro fakultu takříkajíc režijní. Platí to o internetových stránkách, Dnech otevřených dveří a tzv. spanilých jízdách (prezentace zástupců fakulty na středních školách). Tyto zdroje jsou personálně zajišťovány zaměstnanci fakulty zpravidla v rámci jejich běžné pracovní náplně. Pro tyto zdroje je charakteristické, že jsou informačně nosné až v jakési následné fázi, kdy potenciální uchazeč se o fakultě a jejích oborech z nějakého zdroje dozvěděl a nyní jsou mu

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tabulka 8: Přehled využitých zdrojů informací o studijních oborech a jejich náklady pro FF UHK v letech 2007 – 2008, vybrané zdroje

Zdroje informací	Respondenty využité			Respondenty doporučené		Fakultou využité			
	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Podíl spokojených v %	Abs. četnosti	Rel. četnosti z počtu respon. v %	Náklady v Kč[9]	Časový rozsah	Forma, prostorový rozsah	Rok
Letáky distribuované na SŠ	40	33,1	52,5	64	52,9	26 000		5 000ks a 6 000ks, distribuováno do škol i na úřady	2007, 2008
Prezentace zástupců fakulty na SŠ	17	14,0	41,2	78	64,5	nevyčísleno	3 prezentace	x	2007
Veletrh škol Gaudeamus	27	22,3	55,6	52	43,0	x	x	x	x
Dny otevřených dveří	35	28,9	80,0	74	61,2	nevyčísleno	3 dny v obou letech	x	2007, 2008
Internetové stránky fakulty	103	85,1	81,6	89	73,6	nevyčísleno	rok, rok	x	2007, 2008
www.vysokeskoly.com (.cz)	29	24,0	62,1	59	48,8	67 100	rok, rok	rekl. banner 170 x 170 pixelů	2007, 2008
www.kampomaturite.cz	14	11,6	57,1	33	27,3				
www.respekt.cz	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	1 800	týden	rekl. banner (v obd. podávání přihlášek do 2. kola přijím. řízení)	2007
www.neziskovky.cz	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	3 600	měsíc	rekl. banner (v obd. podávání přihlášek do 2. kola přijím. řízení)	2007
www.vzdelavani.cz	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	1 400	rok, rok	zobrazování loga FF UHK	2007, 2008
Respekt	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	nezj.	30 200	5 vydání	inzerát 1/8 strany (pro obor politologie)	2007

[9] Finanční náklady jsou vyčísleny pouze u těch informačních zdrojů, které jsou zajištěny externím dodavatelem a jejichž financování je evidováno děkanátem FF UHK. Nejsou vyčísleny náklady na ty zdroje, jejichž provoz je zajišťován interními kapacitami fakulty či univerzity. Z toho důvodu také neuvádíme celkovou částku vynaloženou na účely propagace studijních oborů fakulty.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

poskytovány mnohem podrobnější informace. A právě první fáze, kdy je nutno uchazeče informovat o existenci studijních oborů fakulty (nebo fakulty jako takové), je, zdá se podle našich dat, finančně mnohem náročnější a přitom její efekt je těžko měřitelný. Náklady pro inzerování v tištěných periodikách, internetových stránkách týkajících se vysokého školství nebo tisk a distribuce letáků jsou v účetnictví fakulty (na rozdíl od tří výše jmenovaných zdrojů) vyčísleny zvlášť. Tyto zdroje zároveň byly studenty v našem dotazníkovém šetření méně kladně hodnoceny, avšak zřejmě v procesu „kampaně" hrají poněkud jinou roli, než kterou studenti pravděpodobně hodnotili.

FF UHK investovala během kalendářních let 2007, 2008 do reklam publikovaných na internetových stránkách zhruba 70 tis. Kč (jedná se pouze o reklamu hrazenou z rozpočtu fakulty). Dále je existence studijních oborů FF UHK v menší míře předmětem propagace celé univerzity, což je hrazeno z rozpočtu celouniverzitního, ale tato data nebyla objektem našeho šetření.

4.6. Komunikace filozofických fakult s potenciálními uchazeči o studium prostřednictvím internetových stránek

Na základě četných inspirací z výsledků realizovaného šetření jsme se rozhodly orientačně porovnat způsoby komunikace filozofických fakult s potenciálními uchazeči o studium jednotlivých nabízených oborů prostřednictvím svých internetových stránek. Šetření ukázalo, že fakulty mají možnost komunikovat se zájemci o studium různým způsobem a je důležité, aby se k uchazečům dostalo co nejvíce potřebných informací. Jak potvrdil uskutečněný průzkum, nejvíce studentů vyhledává konkrétní informace o oborech právě na internetových stránkách fakult. Na jedné straně 80 % respondentů vyjádřilo spokojenost s informacemi na webových stránkách, na druhé straně řada oslovených měla také konkrétní připomínky, co na stránkách nenašli. Často zmiňovanými připomínkami byl nedostatek informací o skladbě výukových předmětů, či o nabídce cizích jazyků. Proto nás zajímalo, jak podrobné informace jednotlivé fakulty poskytují na svých stránkách zájemcům o studium. Snažily jsme se poctivě nahlédnout do webových stránek všech deseti filozofických fakult. Někde jsme hledané informace nalezly spíše na celouniverzitních stránkách, některé informace byly až na stránkách katedrálních.

Údaje byly srovnávány u těchto filozofických fakult:

1) FF Univerzita Karlova v Praze (FF UK Praha)
2) FF Masarykova univerzita v Brně (FF MU Brno)
3) FF Univerzita Palackého v Olomouci (FF UP Olomouc)
4) FF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (FF JU České Budějovice)
5) FF Západočeská univerzita v Plzni (FF ZČU Plzeň)

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

6) FF Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (FF UJEP Ústí nad Labem)
7) FF Ostravská univerzita v Ostravě (FF OU Ostrava)
8) Filozoficko-Přírodovědecká fakulta Slezská univerzity v Opavě (FPF SU Opava)
9) FF Univerzita Hradec Králové (FF UHK)
10) FF Univerzita Pardubice (FF UPa)

Jako ukazatele pro srovnání byly vybrány:
A) dohledatelnost konkrétních učebních plánů se skladbou předmětů, popř. možností nahlédnout přímo do sylabů těchto předmětů – tyto údaje jsme sledovaly na internetových stránkách jednotlivých fakult (popř. univerzit, či kateder)
B) způsob konání přijímacích zkoušek – přijetí bez přijímací zkoušky, přijímací zkoušky vlastní - pořádané příslušnými katedrami, přijímání podle výsledků Národních srovnávacích zkoušek SCIO (Obecné studijní předpoklady)
C) zveřejňování přijímacích testů z minulých let (popř. ukázkových testů)
D) konání přípravných kurzů
E) pořádání Dnů otevřených dveří

ad A) Učební plány, skladba předmětů, sylaby

FF UK Praha učební plány zpřístupňuje, sylaby jednotlivých předmětů je možné dohledat v informačním systému SIS (je společný pro celou Univerzitu Karlovu). Stejně jako na FF UK Praha je možné dohledat učební plány včetně sylabů ještě na FF MU Brno, FF ZCU Plzeň, FF UJEP Ústí nad Labem, FF OU Ostrava, FF UHK, FF UPa. Učební plány s nabídkou předmětů se nám podařilo najít, ale sylaby ne na FF UP Olomouc, FF JU České Budějovice, FPF SU Opava. Není tedy problém seznámit se dopředu se skladbou předmětů v učebních plánech vybraného oboru. Tam, kde jsme nenalezly sylaby, připouštíme naši neobratnost při vyhledávání. Stejně na tom však mohou být i zájemci o studium.

ad B) Způsob konání přijímací zkoušky

Co se týká šíře informací, které jednotlivé fakulty poskytují uchazečům, o způsobu konání přijímací zkoušky, neshledaly jsme zásadní nedostatky. Všechny sledované fakulty na svých internetových stránkách zveřejňují informace o druhu konané přijímací zkoušky na jednotlivé studijní obory. Jistě není bez zajímavosti porovnávat jednotlivé fakulty podle toho, jaký druh zkoušky zvolily. Samozřejmě, že v rámci každé fakulty se mohou navíc lišit přijímací zkoušky na různé obory. Převažuje písemná podoba testů. Na fakultách mohou nastat tři základní případy a současně tyto základní případy mohou být ještě vzájemně kombinovány.
a) Přijímá se na základě složené přijímací zkoušky, kterou organizovala přímo daná katedra.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

b) Uchazeči jsou přijímáni na základě výsledků z vybraných testů tzv. Národních srovnávacích zkoušek (NSZ), nebo se k těmto výsledkům v dalším průběhu přijímacího řízení přihlíží.
c) Uchazeč je přijat bez přijímacích zkoušek na základě prospěchu na střední škole, popř. navíc dokládá svůj zájem o obor.
d) V rámci jedné fakulty mohou probíhat u různých oborů odlišné typy přijímacích zkoušek, viz a) – c).

ad a) Pouze vlastní přijímací zkoušky má FF UK Praha, nezohledňuje prospěch na střední škole, ani nepřihlíží k výsledkům Národních srovnávacích zkoušek SCIO. FF MU Brno také spoléhá na vlastní přijímací zkoušky, které jsou složeny z oborového testu a testu studijních předpokladů. Pouze vlastní přijímací testy používá dále FF ZČU, FF OU Ostrava (specialitou této školy je, že písemný test probíhá formou přes počítač) a FF UPa Pardubice.

ad b) Žádná ze sledovaných fakult na všechny své obory nepřijímá uchazeče pouze na základě výsledků testů Národních srovnávacích zkoušek.

ad c) FF UJEP Ústí nad Labem u některých oborů promíjí přijímací řízení, u některých je třeba navíc absolvovat motivační pohovor.

ad d) Kombinaci všech tří typů přijímání uchazečů najdeme na FF UK Olomouc, na které jsou uchazeči na některé obory přijímáni na základě přijímací zkoušky organizované oborovou katedrou, na jiné obory jsou vybíráni buď pouze na základě výsledků z vybraných testů Národních srovnávacích zkoušek, nebo se k jejich výsledkům v dalším průběhu přijímacího řízení přihlíží a konečně u oborů s menším počtem zájemců může být od přijímací zkoušky upuštěno v případě splnění tzv. doplňujících kritérií (např. umístění v prestižních předmětových soutěžích, známek z profilových předmětů, státní jazykové zkoušky apod.).

Na FF JU České Budějovice jsou studenti přijímáni buď bez přijímací zkoušky na základě prospěchu na střední škole a doloženého zájmu o obor, nebo na základě výsledku Národních srovnávacích zkoušek (testu obecných studijních předpokladů) pořádaných společností SCIO. Na navazující magisterské obory se koná ústní přijímací zkouška. Obdobně je tomu také na FF SU Opava, kde na některé obory jsou uchazeči přijímáni bez přijímacích zkoušek, na jiné je pouze ústní zkouška, některé obory využívají Národní srovnávací zkoušky. Na FF UHK se vyskytují dva způsoby konání přijímací zkoušky. Některé studijní obory vybírají uchazeče na základě výsledků testu Obecných studijních předpokladů v rámci vykonaných Národních srovnávacích zkoušek, jiné obory mají vlastní přijímací zkoušky.

Opakovaně jsme se setkaly během diskusí s našimi studenty prvního ročníku s názorem, že oceňují především konání vlastních oborových zkoušek, kde musí prokázat

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

znalosti z vybraného oboru a popř. také svou motivaci. V souvislosti s aktuální diskusí ohledně připravovaných státních maturit bude v příštích letech zajímavé sledovat, jak na případné státní maturity zareagují ve svém přijímacím řízení vysoké školy.

ad C) Zveřejňování přijímacích testů z minulých let

Tam, kde na fakultách využívají v přijímacím řízení výsledků testů Národních srovnávacích zkoušek pořádaných společností SCIO (např. FF JU České Budějovice, FF SU Opava), se ukázky testů na webových stránkách nevyskytují a bývá odkaz na stránky SCIO.

Fakulty, kde se konají pouze vlastní přijímací zkoušky, nebo alespoň u některých jejich oborů, přijímací testy vesměs zveřejňují. Odlišnosti jsou pouze v šíři zveřejnění (někde jsou pouze ukázkové otázky). Tak se tedy můžeme seznámit s testy FF UK Praha, FF UP Olomouc, FF ZČU Plzeň (ale pouze stručné ukázky několika otázek, ne v plném rozsahu), FF OU Ostrava, FF UHK. FF UPa. FF MU Brno poskytla ukázky testů studijních předpokladů, ale ne oborové testy, které se u zkoušek také vyskytují.

Většinou jsou minulé testy zveřejňovány přímo na stránkách jednotlivých kateder (častější případ), nebo na celofakultních stránkách. Jednotlivé fakulty se liší také tím, zda-li poskytují přímo celé loňské testy, nebo testy staršího data, či, jak již výše zmíněno, pouze ukázkové otázky omezeného rozsahu. Protože ukázky testů jsou pro uchazeče důležitým vodítkem, kam především nasměrovat svou studijní přípravu, jsou jimi tyto informace velmi ceněny.

ad D) Konání přípravných kurzů

Mezi námi sledovanými fakultami jsou ty, na jejichž stránkách jsme nabídku přípravných kurzů nenašly (FF UK Praha, FF JU České Budějovice, FF ZČU Plzeň, FF UJEP Ústí nad Labem, FF OU Ostrava). Např. katedra psychologie FF UK Praha na svých webových stránkách zdůvodňuje nepořádání přípravného kurzu k přijímacímu řízení tím, že nechce znevýhodňovat uchazeče, pro které by byl kurz v Praze nedostupný. Připouštíme však možnost, že v době našeho vyhledávání na internetových stránkách už byla informace o kurzech stažena z důvodu již ukončených kurzů.

Mezi fakulty, kde se na některých jejich pracovištích přípravné kurzy naopak konaly, patří FF MU Brno, FF UP Olomouc, FF UHK, FF UPa. Na FF SU Opava některé studijní obory pro uchazeče o studium připravily v průběhu první poloviny roku 2009 konzultace.

Uchazeči o některé obory studované na filozofických fakultách mohou navštěvovat přípravné kurzy pořádané různými soukromými agenturami. Není zde však záruka propojenosti s konkrétními tematickými okruhy k přijímacím zkouškám na konkrétní fakulty.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

ad E) Pořádání Dnů otevřených dveří

Téměř každý třetí respondent našeho šetření navštívil Den otevřených dveří pořádaný FF UHK a většina (z 80 %) s kvalitou informací byla spíše spokojena. Od ostatních, spíše nespokojených (počtem pouze 6 respondentů), jsme se ale žádné konkrétní připomínky a náměty nedozvěděly. Dny otevřených dveří pořádají všechny sledované filozofické fakulty. Téměř všechny v lednu, pouze FF UP Olomouc již s předstihem v listopadu. Termín jejich konání je nasměrován na dobu ještě s dostatečným předstihem před podáváním přihlášek na vysoké školy koncem února. Den otevřených dveří se koná na téměř všech fakultách opravdu pouze jeden. Výjimky jsou dvě, a to FF OU Ostrava, která měla Dny otevřených dveří dva (9. a 10. 1. 2009) a FF UHK dokonce zrealizovala tři Dny otevřených dveří a navíc s časovým rozestupem (9. 1., 23. 1., 6. 2.).

Fakultní internetové stránky jsou dnes pro uchazeče tím nejpodrobnějším zdrojem potřebných informací a také snadno dostupným. Jednotlivé fakulty se samozřejmě liší ve svých strategiích přijímacích zkoušek a v míře poskytovaných informací. Je důležité, aby internetové stránky byly přehledné, informace na nich snadno vyhledatelné a tady jsou dle našeho úsudku mezi fakultami značné rozdíly. V míře poskytovaných informací jsme však u sledovaných fakult nezjistily žádné zásadní nedostatky, pouze odlišnosti.

Závěr

Podle výsledků dotazníkového šetření, provedeného mezi studenty prvního ročníku bakalářského studia na FF UHK, jsou nejpreferovanějšími zdroji informací o studijních oborech zdroje, které umožňují podat podrobné informace o studiu (internetové stránky) a zdroje, které umožňují osobní kontakt, komunikaci mezi uchazečem a zástupci fakulty.

Zjištění, že nejvíce preferovanými zdroji jsou ty, které jsou informačně obsáhlé, tedy především internetové stránky fakulty, dokládají i nízké preference zdrojů, které podrobné informace zprostředkovat nemohou (inzeráty v tisku, rozhlase či nefakultních internetových stránkách). Zjištěnou nízkou preferenci těchto zdrojů lze interpretovat i tak, že uchazeči o studium hledají nejen seriózní informace, ale i seriózní formu, a proto negativně hodnotí příliš podbízivé formy propagace. Nicméně i tyto zdroje zřejmě hrají nezastupitelnou úlohu např. v případě, pokud je dodatečně vypsáno další kolo přijímacího řízení a je nutno tuto informaci rozšířit mezi potenciální uchazeče.

Podobně kladné hodnocení jako internetové stránky fakulty získaly i Dny otevřených dveří, které spolu s osobními prezentacemi zástupců fakulty na středních školách (tzv. spanilými jízdami) a s veletrhem Gaudeamus, umožňují osobní kontakt se zástupci fakulty či přímo zvažovaného oboru. Naši respondenti vyzdvihovali osobní kontakt s lidmi i

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

celkovým prostředím školy, možnost klást dotazy zástupcům studijních oborů a také již studujícím studentům.

Preference jednotlivých zdrojů informací o studijních oborech se významně neliší mezi skupinami studentů přicházejících na vysokou školu z rozdílných typů středních škol. Velmi podobné výsledky využitých i doporučovaných zdrojů byly zjištěny u studentů přicházejích z gymnázií a u studentů přicházejících z jiných středních škol. U skupiny studentů, kde jejich studiu na naší fakultě předcházelo jiné studium/práce (pomaturitní kurzy, studium na VŠ, či pracovali nebo kombinovali studium a práci), byla pozorována o něco nižší preference těch zdrojů informací, které se realizují přímo na střední škole (letáky, osobní prezentace), ale i Dnů otevřených dveří, a to na úkor ostatních (masmediálních) zdrojů (web, tisk, rozhlas). Je možno se domnívat, že data tak naznačují tendenci, že tito studenti, díky své předchozí pomaturitní zkušenosti, hledají jinde a jiné informace o studijních oborech. Zjištěné rozdíly podle typu předchozího studia/práce však nebyly potvrzeny jako statisticky významné.

Studenty nejlépe hodnocené zdroje informací (především internetové stránky fakulty a Dny otevřených dveří) jsou zároveň i zdroji pro fakultu relativně nejméně finančně nákladnými, neboť jsou zajišťovány pracovníky, kteří tuto práci vykonávají v rámci své pracovní náplně. Pro hodnocení finanční nákladnosti dalších zdrojů by bylo třeba proces získávání informací a rozhodování o volbě studia zkoumat podrobněji.

Předmětem našeho šetření také bylo, jak kvalitní informace internetové stránky filozofických fakult českých veřejných vysokých škol nabízejí. Na stránkách všech deseti šetřených filozofických fakult byly zveřejněny informace o přijímacím řízení, stejně tak i studijní plány jednotlivých studijních oborů (ne všude však se sylaby jednotlivých předmětů). Internetové stránky jsou také zdrojem informací o tom, zda fakulta pořádá Den otevřených dveří. Této možnosti využívají všechny sledované fakulty, ale pouze dvě (FF UO v Ostravě a FF UHK) pořádají více než jeden den. Jednotlivé fakulty a jejich studijní obory se liší ve způsobu přijímacího řízení. Ty fakulty, které realizují vlastní písemné přijímací zkoušky se liší dále v tom, zda zveřejňují pouze ukázky testů nebo celé testy a zda ty jsou z loňského roku nebo z let předchozích.

Lze předpokládat, že obdobná témata jsou zkoumána i na slovenských vysokých školách. Svým příspěvkem bychom rády daly podnět k porovnání zjištěných skutečností a k případné další diskusi.

Literatura:

1. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2009): Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2008. [online] Praha: Český statistický úřad [Citováno dne 13. 9. 2009] Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4007-09

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

2. DAVIES, B., ELLISON, L. (1997): Strategic Marketing for Schools. How to Harmonise Marketing and Strategic Development for an Effective Schools. Routledge Falmer.
3. EGER, L. a kol. (2001): Komunikace školy s veřejností. Plzeň: ZČU.
4. EGER, L. a kol. (2002): Strategie rozvoje školy. Plzeň: CECHTUMA s.r.o.
5. FORET, M. (1994): Komunikace s veřejností. Brno: Masarykova univerzita.
6. FORET, M., STÁVKOVÁ, J. (2003): Marketingový výzkum. Jak poznávat své zákazníky. Praha: Grada Publishing.
7. MARHOUNOVÁ, M. (2000): „Marketingové komunikace VŠ." In Marketing vysokých škol. Sborník příspěvků z mezinárodní konference Projekt Tempus Phare. Praha: FS ČVUT a CSVŠ.
8. PABIAN, P., PROVÁZKOVÁ, K. (2008): „Přehled sociologických šetření CSVŠ 1991 – 2008." Aula, Vol. 16, No. 3, p. 1–24.
9. SOUKALOVÁ, R. (2008): „Efektivní komunikace s vnějšími cílovými skupinami jako významný faktor zvyšování kvality vysoké školy". Aula, Vol. 16, No. 3, p. 43–53.
10. SVĚTLÍK, J. (2006): Marketingové řízení školy. Praha: ASPI.

Preferred Information Sources about Study Programmes of The Faculty of Arts University of Hradec Králové

Abstract:

Based on questionnaire survey within the first class bachelor degree programmes of The Faculty of Arts University of Hradec Králové the students prefer the information sources about particular study branch with detailed information of study programmes as well as the sources providing interpersonal contact between an applicant for a study and faculty representives or just a study program. The most rated information sources were the faculty website, visiting days, faculty representatives presentions at high schools, Gaudeamus fair. The best rated sources by students (website, and visiting days) were also agreed to be less cost demanding for the faculty. The aim of this study also consisted in examination of the information quality and details used by applicants for studies on different faculties, respectively what strategies were used by applicants in terms of entry examinations.

Key words: applicants for study, faculties of arts, study branches, information sources about study branches, admission exams, web sites for applicants

Sociálne a politické analýzy
2009, 3, 2, s.125-167
http://sapa.fvs.upjs.sk
ISSN 1337 5555

Analýza spokojnosti s komunikáciou v oblasti verejnej správy I.

Peter Kamenec
Prešovská univerzita, Fakulta manažmentu

Abstrakt

Komunikácia je rozhodujúcou súčasťou každého sociálneho, správneho alebo technického systému. Má taktiež opodstatnenie vo verejnej správe, ktorej efektívnosť je spravidla podmienená úrovňou komunikácie. Komunikácia by mala byť systematická, cieľavedomá, mala by mať strategické ciele a mala by plniť dôležitú úlohu nástroja kontroly - mala by byť manažovaná. Pojmy úroveň a efektívnosť komunikácie nesúvisia len s technickými zariadeniami a médiami, prostredníctvom ktorých subjekty vo verejnej správe komunikujú, ale je to tiež presný odraz kompetencie ľudí, ktorí vstupujú do systému verejnej správy - na jednej strane jeho predstavitelia a zamestnanci a občania na druhej strane.

Kľúčové slová: verejná správa, aktívny občan, partnerstvo, slovná komunikácia, formy a typy komunikácie, komunikačné preferencie občanov, sociologický výskum, návrh systémových opatrení, manažment komunikácie

Úvod

Komunikácia je rozhodujúcou zložkou každého sociálneho, administratívneho alebo technického systému. Platí to aj pre verejnú správu, ktorej efektívnosť je v rozhodujúcej miere podmienená úrovňou komunikácie. Pojem vyspelosti a efektívnosti komunikácie sa

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

netýka len technických prostriedkov a médií, ktorými subjekty vo verejnej správe komunikujú, ale je aj bezprostredným zrkadlom kompetencie ľudí, vstupujúcich do systému verejnej správy – jej predstaviteľov a pracovníkov na jednej strane a občanov na druhej strane.

V odbornej diskusii je komunikácia vo verejnej správe jednou z najfrekventovanejších tém súčasnej teórie verejnej správy, najmä aplikovaného výskumu. Mimoriadna pozornosť sa venuje informatizácii verejnej správy, pod čím sa rozumie široké uplatnenie modernej výpočtovej techniky, a to jednak v správe verejných vecí, ale aj v komunikácii verejnej správy s občanom. Projekty, zamerané na vybudovanie tzv. *e-government* („elektronickej vlády", či „elektronického spravovania verejných záležitostí") sa tešia veľkej pozornosti politikov doma i v zahraničí a opierajú sa jednak o špecializované inštitucionálne pracoviská, jednak o značné prostriedky rezervované v domácom rozpočte i štrukturálnych fondoch EÚ. Všeobecné problémy komunikácie a najmä otázky súčinnosti oboch metód komunikácie – „klasickej" a „modernej" (elektronickej) stoja mimo zorný uhol politiky, vedy i samotnej verejnej správy.

Pritom je viac ako isté, že vybavenosť domácností výpočtovou technikou na Slovensku je pomerne nízka a počet občanov, ktorí budú napr. podávať daňové priznania a poukazovať dane cez internet, bude predstavovať najmä na vidieku len menšinu. V týchto súvislostiach je nutné uviesť, že nie všetku agendu, ktorá si vyžaduje komunikáciu VS s občanom, je možné realizovať pomocou modernej výpočtovej techniky; je celý rad problémov, ktoré možno úspešnejšie riešiť iba v osobnom styku. Osobný styk predstaviteľa VS s občanom bude aj v čase vyspelého využitia výpočtovej techniky dôležitý nástroj budovania vzťahu, opierajúceho sa o vzájomnú dôveru.

V súčasnej spoločnosti pri zefektívňovaní jej riadenia treba brať do úvahy, keď sa do popredia dostáva moderná technika a nové metódy riadenia a správy spoločnosti pomocou automatizovaných systémov riadenia, skúmať aj otázky, súvisiace s klasickými formami komunikácie verejnej správy s občanom a tak prispieť k tomu, aby tento dôležitý prostriedok správy verejných vecí a budovania vzájomných vzťahov sa nedostal mimo náš zorný uhol, aby nedochádzalo k jeho degradácii a naopak, aby sa klasické komunikačné formy prispôsobili novo vzniknutej situácii a jej nárokom a využili sa tak nové možnosti, ktoré poskytujú informačno-komunikačné technológie aj v tejto oblasti.

Maximálne využitie možností, ktoré poskytuje novovzniknutá situácia v oblasti prostriedkov, ale aj foriem komunikácie vo verejnej správe, bude realizovateľné len vtedy, ak si predstavitelia verejnej správy i občania budú vedomí významu vzájomného dorozumievania a porozumenia, a ak obe zložky tohto komunikačného reťazca budú na vzájomný styk pripravené. Úlohy späté s uvedenou činnosťou predpokladajú nielen teoretickú analýzu existujúceho stavu, ale aj praktickú prípravu v rámci všeobecného, ako aj špecializovaného vzdelania. Osobitnú oblasť tvorí potreba ďalšieho vzdelávania ako aj systematického zdokonaľovania komunikačných schopností zamestnancov verejnej správy úradníkov, predstaviteľov samosprávy. Súčasne je nutné pôsobiť aj na občanov, aby boli schopní vyjadriť svoje potreby a spoločné záujmy, pričom by sa aktívne zúčastňovali správy vecí verejných,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

aby tak v konkrétnej realite naplnili svoje ľudské práva. Na základe uvedených skutočností boli stanovené v našej práci v teoretickej časti nasledovné hlavné ciele:

1. vymedziť manažment komunikácie, ako novú systematickú činnosť pracovníkov a funkcionárov verejnej správy,
2. analyzovať dizkurz o pojme manažmentu komunikácie a vymedziť obsah pojmu manažment komunikácie,
3. analyzovať a vymedziť jednotlivé oblasti manažmentu komunikácie, navrhnúť systematický postup zavádzania manažmentu komunikácie do praxe vo verejnej správe.

Hlavným cieľom empirickej štúdie bude zistenie charakteru komunikácie vo sfére verejnej správy. Miera spokojnosti bude sledovaná na štyroch úrovniach:

- Miera spokojnosti s informovanosťou o veciach zo života obce a regiónu;
- Miera účinnosti nástrojov komunikácie;
- Miera spokojnosti s využívaním vybraných foriem komunikácie;
- Komunikačné bariéry;

Prostredie a spôsoby komunikácie sa s vývojom spoločnosti menia. Nové technické možnosti, ich uplatnenie v bežnej praxi vytvárajú nové formy komunikácie verejnej správy a občana. V pravidelných intervaloch je potrebné realizovať analýzu účinnosti foriem komunikácie. Je pravdepodobné, že v budúcnosti na základe technického rozvoja sa bude potrebná analýza účinnosti zvyšovať a interval jej realizácie skracovať.

1. Formy a druhy komunikácie verejnej správy a občana

Rozmanité komunikačné situácie, ako aj okolnosti, ktoré podmieňujú komunikáciu verejnej správy s občanom robia túto kapitolu tematicky veľmi obsažnou, preto uvádzame prezentáciu grafického prehľadu. Pokiaľ profesionálne funguje obojsmerná komunikácia medzi verejnou správou, samosprávou a občanmi, život v obci, meste nespôsobuje väčšie komplikácie. Občania získavajú žiadúce informácie o obci, meste, strategických plánoch a zámeroch rozvoja, môžu sa aktívne zapájať a spolupodieľať sa na rozhodovacích procesoch.

Na klasifikáciu komunikácie a komunikačných procesov v spoločnosti sa podľa Szarkovej (2001) obvykle používajú tieto kritériá:

(Prehľad komunikácie vo verejnej správe uvádzame na obrázku 1).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 1 Mapa komunikácie vo verejnej správe

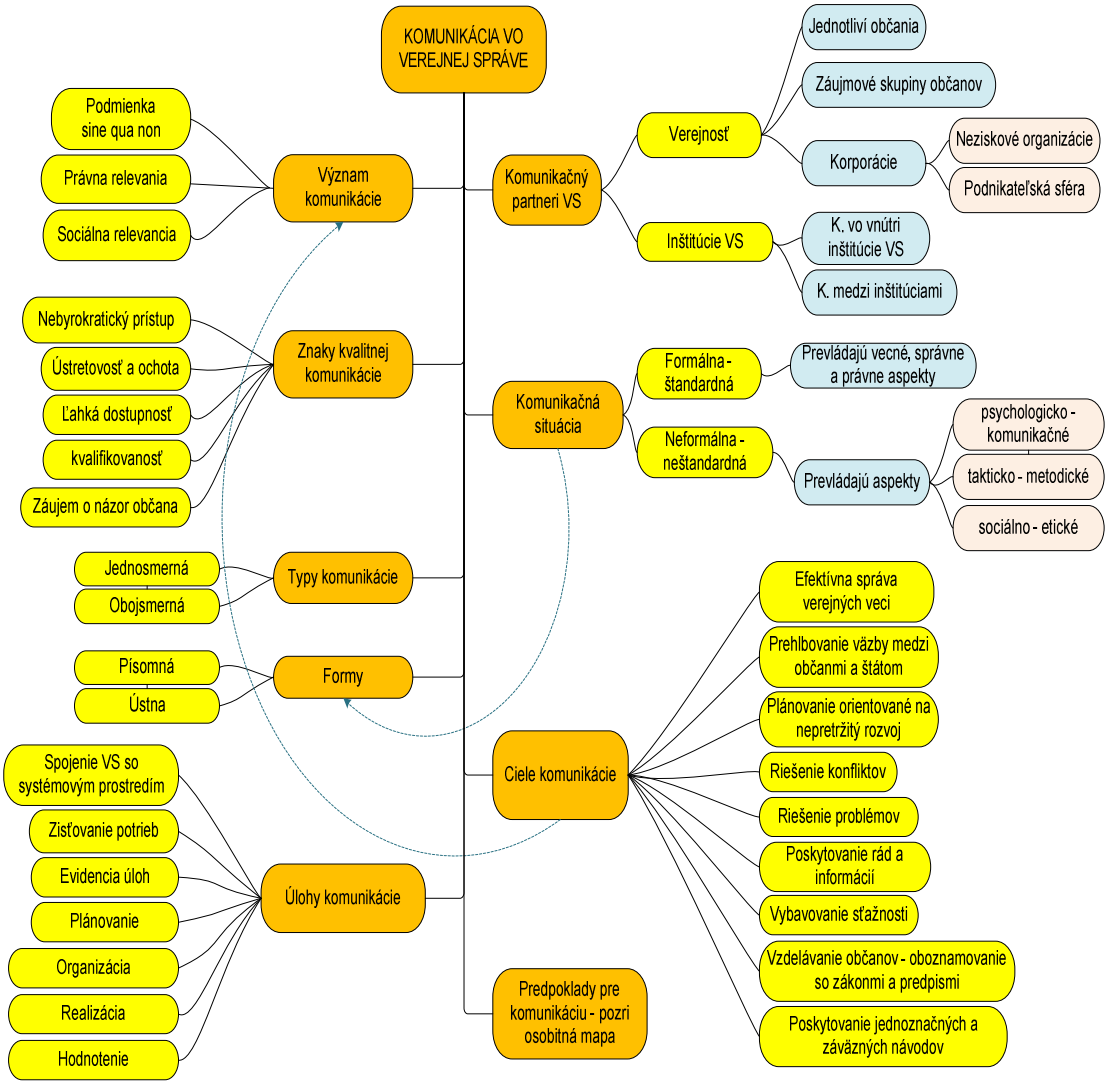

Prameň: Vlastný zdroj

- či komunikácia prebieha zoči-voči (face to face), čo znamená, že komunikátor a komunikant vyjadrujú svoje myšlienky, pocity, názory a postoje v konkrétnej neopakovateľnej komunikačnej situácii, pričom používajú prirodzené médiá ako komunikčné druhy pre verbálnu a nonverbálnu komunikáciu,
- či komunikácia prebieha sprostredkovane, teda pomocou technických komunikačných prostriedkov,
- či komunikácia a komunikačný proces prebiehajú v spoločnosti a využívajú celý systém komunikačných vzorcov, vyplývajúcich jednak zo spoločenských

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

a kultúrnych noriem a jednak z občianskej kultúry a vžitých komunikačných stereotypov,

Obr. 2 Mapa druhov a foriem komunikácie vo verejnej správe

Prameň: Vlastný zdroj

- či komunikácia obsahuje špecifické zložky marketingovej komunikácie (reklama, PR, promotion a pod.).

Pozoruhodné je Szarkovej konštatovanie, že tieto okolnosti sa podieľajú na „koncipovaní občianskeho jednania, ktoré možno považovať za špecifickú formu komunikovania v systéme“ (Szarková, 2006). Teda občianske jednanie a komunikácia, ktorá je s týmto jed-

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

naním spojená, nie je nejakou vedľajšou odnožou komunikačných zručností jedinca, ale základným predpokladom identity občana, ktorá sa pretavuje do občianskeho správania. V súvislosti s komunikačným systémom zdá sa nám dôležité zdôrazniť kategóriu otvorenosti komunikácie, ktorú presadzuje Nárožný (2002, s. 36-37). Pri charakteristike základných foriem komunikácie s verejnosťou označil otvorenú komunikáciu s verejnosťou za podmienku transparentného výkonu samosprávnych funkcií, ktorá posilňuje dôveru občanov vo verejné inštitúcie. Odpoveď na otázku, čo sú charakteristické črty takejto otvorenej, obojsmernej komunikácie „radnice" s obyvateľmi mesta, dáva pravidlo „siedmich K dobrej komunikácie" (Beňuška, 2002,). Sú to:

a) kredibilita (dôveryhodnosť inštitúcie)
b) kontext (rešpektovanie spoločenského prostredia)
c) kontent (zmysluplnosť posolstva)
d) klarita (zrozumiteľnosť podania)
e) kontinuita (opakovanie posolstva s obmenami)
f) kanály (rešpektované prijímateľmi)
g) kapacita (zohľadnenie absorpčných schopností publika).

(Prehľad druhov a foriem komunikácie vo verejnej správe uvádzame na mape obr. 3).

Reforma verejnej správy mení nielen organizačno-technické podmienky komunikačných procesov v oblasti verejnej správy, ale predovšetkým prináša nové kategórie informácií, nové komunikované obsahy, ktoré sú navyše zložitejšie a neraz i politicky chúlostivejšie, než bola agenda verejnej správy pred reformou.

Reforma verejnej správy priniesla so sebou rozšírenie kompetencií samosprávy o také citlivé oblasti, ako je napr. školstvo, zdravotníctvo, regionálny rozvoj a ďalšie, ktoré majú priamy dopad na kvalitu života občana v mestách a obciach. Tento fakt významne ovplyvnil aj frekvenciu a spôsoby komunikácie reprezentantov samosprávy s verejnosťou a s médiami. Zvýšené požiadavky na objem a konkrétnosť poskytovaných informácií si vyžadujú nové formy komunikácie a posilnenie profesionálnych komunikačných zručností nielen primátorov a starostov, ale aj komunálnych poslancov a zamestnancov obecných/mestských úradov. Samotní predstavitelia samosprávy si postupne uvedomujú skutočnosť, že je nevyhnutné neustále podporovať kontinuálny proces komunikácie s občanmi svojej obce, aby zvyšovali úroveň ich participácie na spravovaní vecí verejných, a tak urobili transparentným celý systém hospodárenia a výkon služieb (Slimáková, 2002).

Realizácia zmien v praktickom živote prináša množstvo problémov. V. Nižňanský (1998) informoval o prieskume názorov obyvateľov na decentralizáciu verejnej správy (Obecné noviny, 1997, č. 27), ktorý v marci roku 1997 uskutočnila agentúra FOCUS na objednávku ZMOS. Podľa V. Nižňanského výsledky prieskumu poukázali najmä na nedostatočnú informovanosť obyvateľov o princípoch samosprávnosti, o ich zákonných možnostiach vstupovať do diania v obci, ako aj o spôsobe fungovania samosprávy v obci. Angažovanosť

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

občanov vo veciach verejných sa zväčša končí voľbami a väčšina z nich nerozlišuje medzi fungovaním socialistických národných výborov a miestnou samosprávou. Rovnako sa opäť ukázala veľmi malá komunikácia medzi občanmi a nimi zvolenými zástupcami v miestnych zastupiteľstvách.

Výsledkom prieskumu bolo aj zistenie, že dôvera obyvateľov v orgány štátnej správy je vyššia ako dôvera v miestnu samosprávu. Uvedené závery sú samozrejme ovplyvnené tým, že prieskum sa vykonal v obciach do 3 000 obyvateľov, no napriek tomu v zásade možno konštatovať, že odráža mieru poznania občanov Slovenska svojich nových kompetencií. V týchto súvislostiach je zaujímavé zistenie, že občania síce volajú po kontrole činnosti samosprávy, ale sami sa v nej nechcú angažovať. Preferujú názor, že kontrolu má vykonávať niekto iný, ale s povinnosťou informovať občanov. Zaostávanie v rozvoji komunikácie na jednotlivých úrovniach verejnej správy dokumentujú priamo aj nepriamo výsledky štatistických prieskumov, ktoré opäť publikoval V. Nižňanský (2005, s. 388). Napr. v prieskume, ktorý uskutočnila agentúra FOCUS v júni 2005, sa ukázalo, že najväčšiu dôveru požívajú starostovia/primátori obcí a miest (58,9%), na rozdiel od predsedov samosprávnych krajov – županov, ktorým dôveruje len 23,3% občanov. Táto skutočnosť sa prejavila aj na rekordne nízkej voličskej účasti vo voľbách do samosprávnych krajov. Tieto prieskum zároveň poukázali na presun dôvery občanov z centrálnych orgánov štátnej správy (vláda, parlament) na miestne orgány.

Informovanosť, ktorá je produktom komunikácie, hrá dôležitú úlohu pri zabezpečovaní kontroly v samospráve. Podľa výskumov Americká agentúra pre medzinárodný rozvoj (USAID, 2001), ktoré uskutočnila na Slovensku seminár o lokálnej demokracii v rokoch 1997-2001, deficit informácií a informovanosti je doslovne „neuralgickým bodom“ (Nižňanský, 2005, s. 389). V tomto období bolo len 30 % takých občanov, ktorí mali o aktivitách a rozhodnutiach miestnych zastupiteľstiev dostatok informácií. Približne 40 % opýtaných sa cítilo byť nedostatočne informovanými a pomerne významná časť občanov (viac ako štvrtina) sa o samosprávne aktivity a rozhodnutia miestneho zastupiteľstva vôbec nezaujímala.

Výskum USAID ukázal, že informovanosť a aktivita občanov, prejavujúca sa ako participácia na samospráve, sú spojené nádoby: spomedzi tých, ktorí sa považujú za dostatočne informovaných, sa regrutuje aj najväčší podiel aktívnych občanov, t. j. takých, ktorí sa pokúsili riešiť nejaký lokálny problém (až 50 %). Vzťah medzi informovanosťou a zvýšenou aktivitou platí tiež naopak. Medzi tými, čo sa o lokálnu problematiku nezaujímajú, je nadpriemerne viac takých, čo sa nikdy nepokúšali o riešenie nejakého komunálneho problému

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 3 Mapa predpokladov pre komunikáciu vo verejnej správe

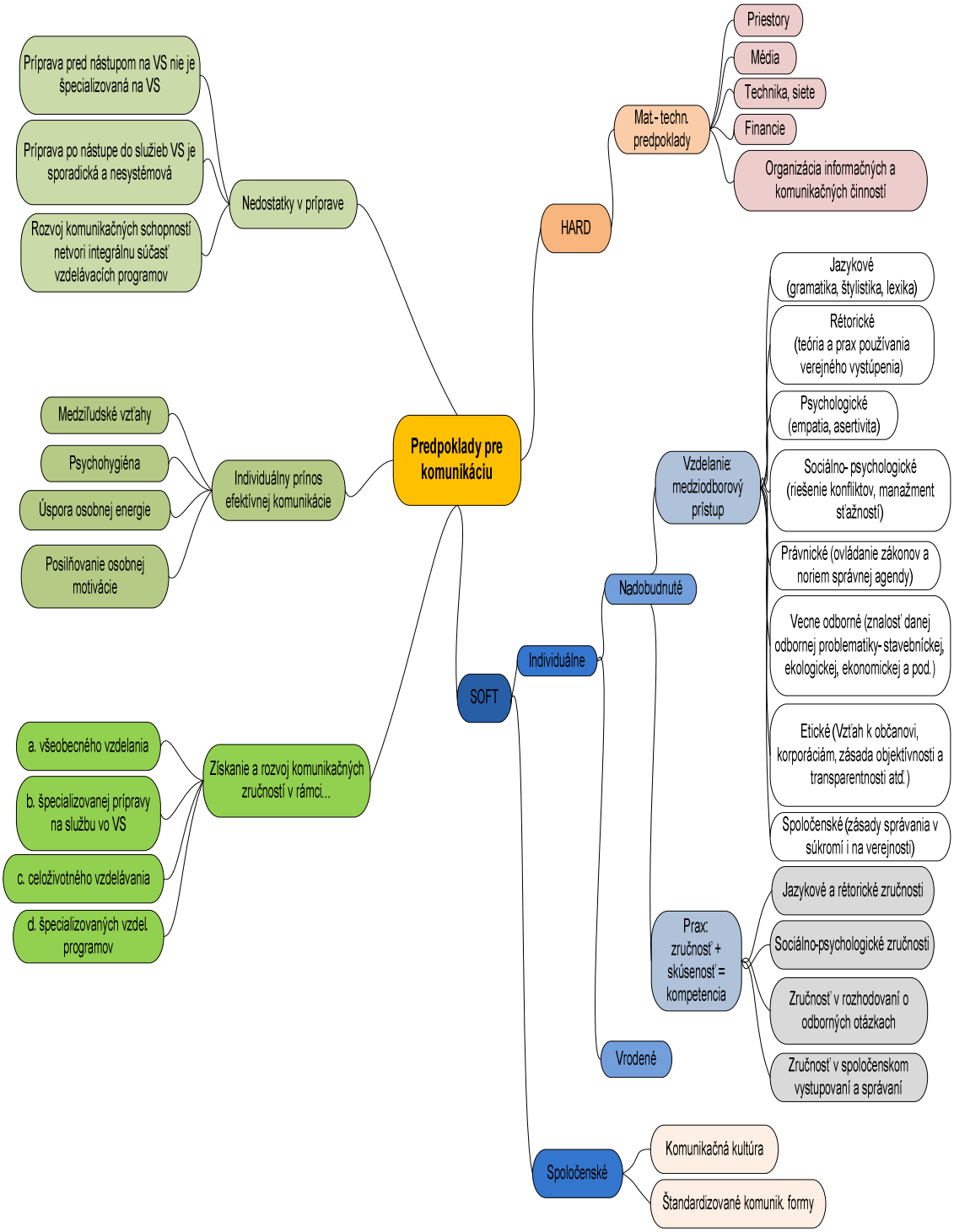

Prameň: Vlastný zdroj

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

(33%), nezúčastnili sa na komunálnych voľbách v minulosti (41%) a svoju neúčasť deklarujú aj v budúcnosti (43 %) (*Citizens participation..., 2001, s. 53*).

Otázka informovanosti ako činiteľa kontroly sa stáva zvlášť naliehavou v súvislosti s nadchádzajúcu finančnou decentralizáciou. Problém financií a transparentnosť ich rozdeľovania je zvlášť citlivou otázkou, najmä vzhľadom na to, že stále viac sa prejavuje tzv. vnútorný systémov dlh miest a obcí (zastaranosť a v dôsledku toho aj zvýšená poruchovosť infraštruktúry, ktorej sa predchádzajúci režim nevenoval s primeraným dôrazom a v rozsah, ktorý by zodpovedal miere opotrebovania). Podľa prieskumov FOCUSu z júna 2005 takmer dve tretiny opýtaných (65%) nepovažujú kontrolu hospodárenia miest a obcí s finančnými prostriedkami za dostatočnú. Zvlášť to platí o obciach do 2000 obyvateľov, kde je k dispozícii menej prostriedkov, no miera účasti občanov na samospráve je vyššia. Dôsledkom toho bola aj skutočnosť, že 87 % opýtaných súhlasilo s tým, aby hospodárenie samospráv kontrolovali štátne orgány, ako je Národný kontrolný úrad. Je isté, že komunikácia a dôvera sa navzájom podmieňujú: čím lepšia je komunikácia, tým vyššia je dôvera občanov k verejnej správe a vysoká dôvera je zase dôležitým predpokladom úspešnej komunikácie. Ako budovať dôveru občanov k samospráve? To je otázka, ktorú si kladú volení predstavitelia všade vo svete. Dôležitou podmienkou je interaktívna komunikácia, následná spolupráca a dôsledná informovanosť. Beňuška (2002) uvádza niekoľko príkladov takého správania: je to prehľadnosť finančných tokov, premyslenie dôsledkov jednotlivých rozhodnutí orgánov samosprávy, zverejňovanie rozpočtového hospodárenia s detailným vysvetlením všetkých položiek, jasné a transparentné nakladanie s mestským majetkom, o ktorom sú občania včas informovaní a majú možnosť sa k nemu vyjadrovať.

Vedenie obce, či mesta môžu dvojsmernou komunikáciou získať podporu pre svoje rozhodnutia, môžu si overiť vhodnosť a vykonateľnosť svojich rozhodnutí, pestovať svoj imidž. Ak vychádza komunikácia z konsenzuálne poňatých cieľov má kladný dopad na budovanie tak externej ako aj internej komunikačnej atmosféry. Pokiaľ dôjde k omylu, je treba urobiť vhodnú nápravu a priznať sa k nemu, zatajovanie, prekrúcanie faktov, neposkytovanie, alebo utajovanie informácií vedie k tvorbe bariér v komunikácii, nedôvere a strate reputácie.

(Predpoklady pre komunikáciu uvádzame na mape obr. 4)

2. Marketingové aspekty komunikácie vo verejnej správe a samospráve

Obce a mestá len pomaly prichádzajú na to, že sa ocitli v *trhovom prostredí.* Ľudské osídlenia predstavujú istý typ komplexu služieb, ktorý má nielen kultúrno-spoločenský a politický charakter, ale predstavuje závažný ekonomický faktor. Obce a mestá nesúťažia len o priazeň voličov orgánov samospráv a politických strán, ale aj o priazeň občanov,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 4 Mapa verejnej správy a marketingovej komunikácie

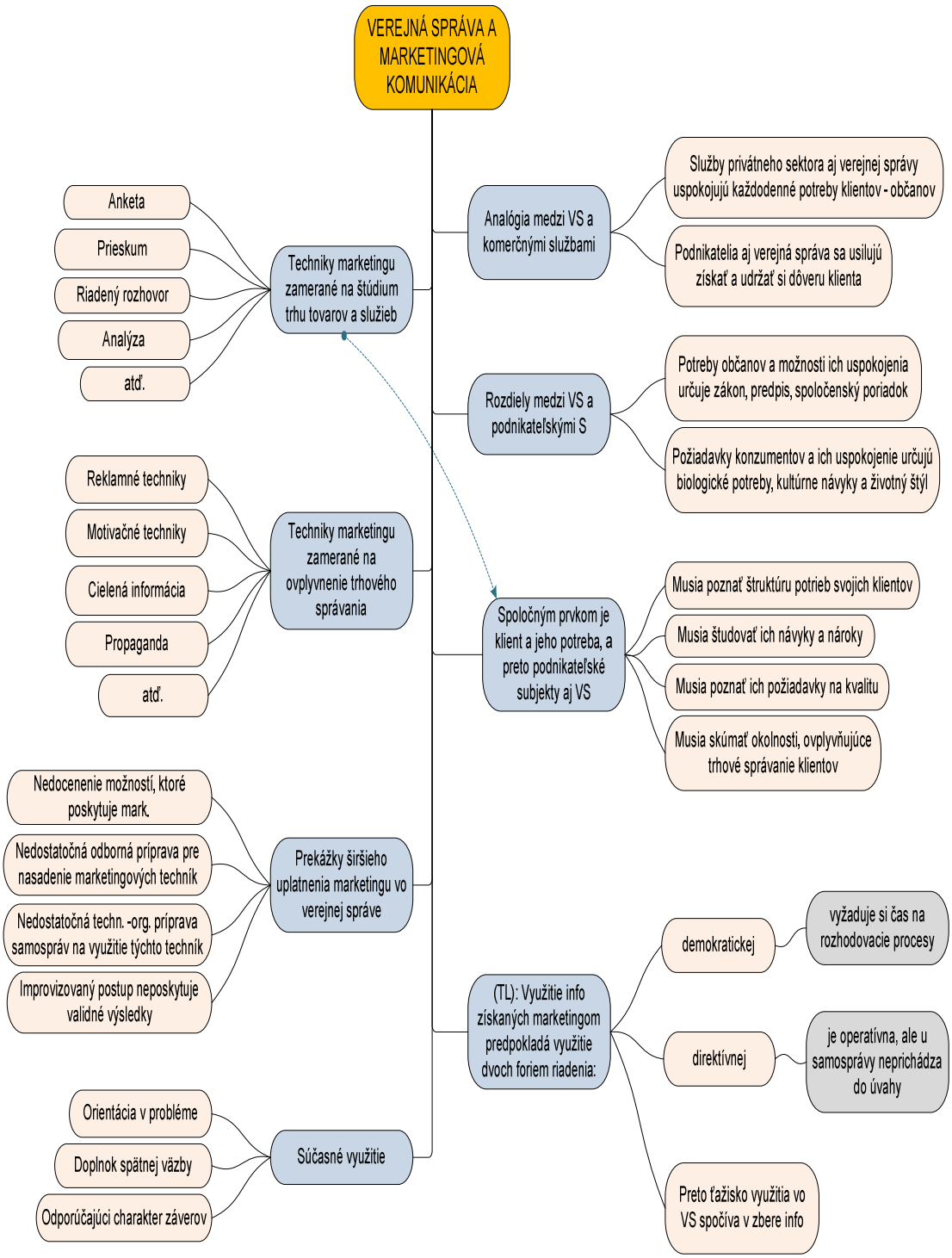

Prameň: Vlastný zdroj

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

investorov, podnikateľov, turistov, korporácií a obchodných zastupiteľstiev. Čím úspešnejšie budú obce a mestá v tejto súťaži, tým výhodnejšia bude sociálna a veková skladba obyvateľstva, tým väčší bude hospodársky potenciál mesta a teda aj prísun daní do obecných a mestských pokladníc, čo zase umožní obciam a mestám riešiť svoje problémy, zlepšiť kvalitu svojich služieb, dbať o ochranu pamiatok a prírody atď. Pri vstupe na trh, v ktorom sa mestá chcú presadiť, musia konať podobne ako podnikateľ, ktorý hľadá odberateľa svojho produktu. Musia poznať želania, predstavy a požiadavky svojej klientely, aby ich dokázali doplniť a cielene ponúknuť záujemcom. Mali by vytvárať vhodné podmienky pre život ľudí, pre prácu, odpočinok a spoločenské kontakty obyvateľov. Mesto, alebo obec je produktom života mnohých generácií a odzrkadľuje spoločenskú synergiu, vyváženosť, hospodárnosť, poriadok a pôvab, ktoré vytvárajú občania a nimi volená samospráva.

Podobne aj obec predstavuje sociálnu a kultúrnu entitu istého druhu, ktorej kvality sa nevyčerpávajú len hospodárskym potenciálom vidieckej populácie, ale aj schopnosťou rozvíjať životné prostredie a kvality prírody, obklopujúcej vidiecke osídlenia.

Preto je logické, ak samosprávy miest a obcí začínajú využívať marketing ako dôležitý pracovný nástroj. Princíp marketingovej stratégie mesta, či obce spočíva nielen v stimulovaní trhového prostredia v meste, či obci, ale aj v upevňovaní pozície mesta vo vonkajšom trhovom prostredí. V porovnaní s firemným marketingom však existuje významný rozdiel vo vonkajšom trhovom prostredí: kritériom nie je len finančný prínos alebo krátkodobé výhody, ale aj kvalita života v meste, či obci z hľadiska jeho dlhodobého rozvoja.

Marketingová stratégia samosprávy by mala podľa Beňušku (2002) obsahovať tieto taktické prvky:

1. vytvoriť podmienky na dosiahnutie súčinnosti, súdržnosti a spolupatričnosti obyvateľov,
2. vytvoriť podmienky na dosiahnutie vyváženosti:

- medzi prírodnými prvkami (zeleň, voda) a zastavaným územím
- medzi obytným a pracovným (podnikateľským) prostredím
- medzi počtom trvalo prítomných obyvateľov a dočasne prítomných osôb

3. vytvoriť podmienky na dosiahnutie hospodárnosti v miestnej správe a prehľadnosti jej finančného hospodárenia,
4. vytvoriť podmienky na prijímanie takej miestnej legislatívy, ktorá je zrozumiteľná a jej dodržiavanie je možné kontrolovať,
5. vytvoriť podmienky na to, aby obyvatelia mali záujem na skrášlení prostredia, v ktorom žijú.

Je isté, že také rozmanité, rozsiahle a náročné úlohy v oblasti komunikácie samospráva nemôže plniť náhodne, ale musí sa opierať o jasne formulované ciele, zámery, premyslené a primerané formy a primeraný spôsob hodnotenia dosiahnutých výsledkov, t. j. vytvoriť si vlastnú komunikačnú stratégiu.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 5 Mapa komunikačnej stratégie a jej plánovanie

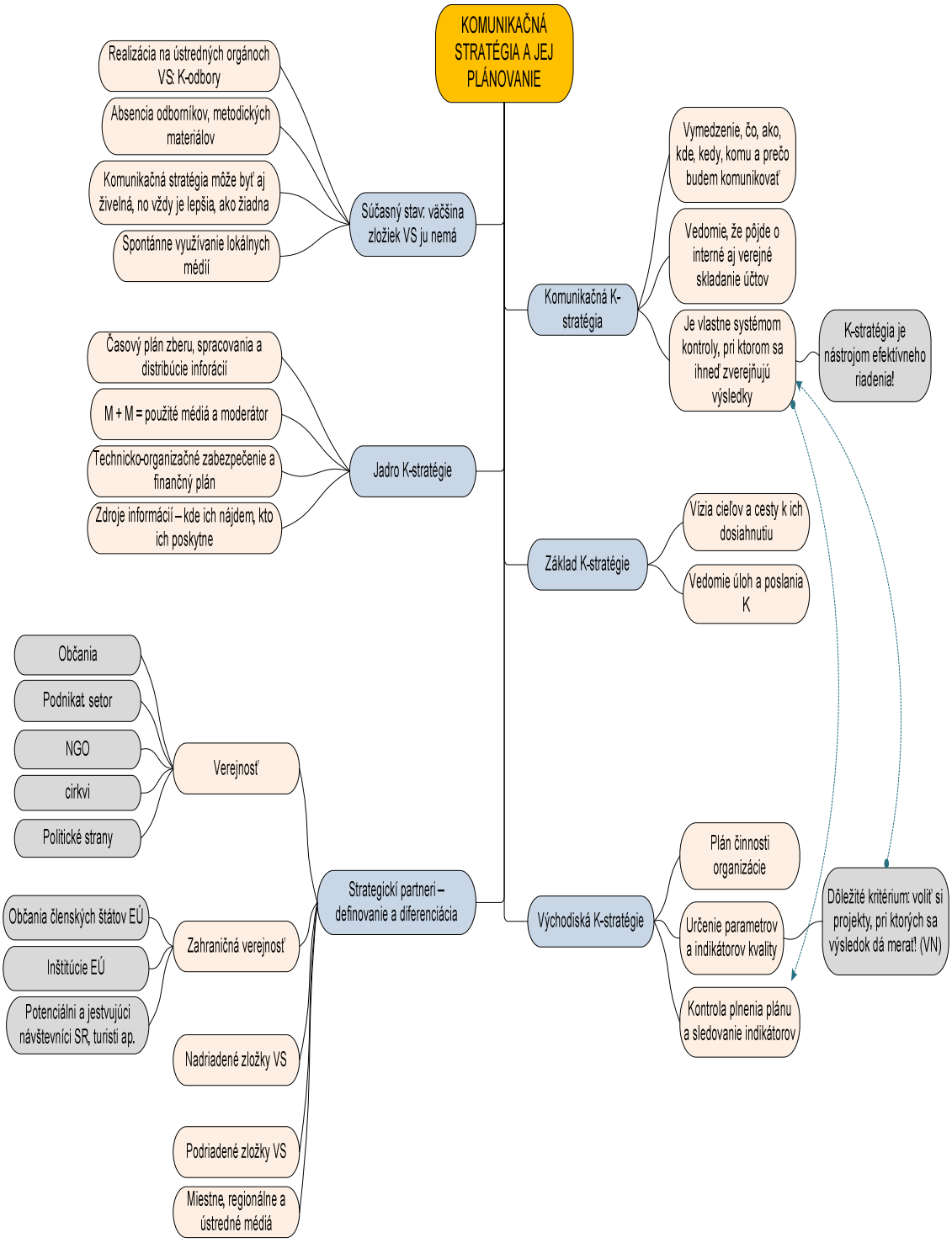

Prameň: Vlastný zdroj

Podľa Vajdu (2002) *tvorba komunikačnej stratégie* pozostáva z 5 etáp:

1. *Formulácia cieľov komunikácie s občanom.* Tieto ciele nemožno vytyčovať svojvoľne, ale mali sa formulovať na základe výskumu, zameraného na definíciu kľúčových cieľov.
2. *Definícia cieľových skupín, ich potrieb a postojov.* V každej vytvorenej skupine obyvateľov sa dá vypracovať demografický profil (vzdelanie, zamestnanie, vek, príjmová kategória), psychologický profil (napr. životný štýl) a správanie typického reprezentanta cieľovej skupiny (postoje, názory, hlavné záujmy, atď.). Príklad cieľových skupín v meste/obci: obyvatelia, osoby pracujúce v meste, majitelia prevádzok, environmentálne skupiny, mimovládne neziskové organizácie, vodiči, študenti a mládež, médiá, investori, urbanisti, architekti, pamiatkari, akademická obec atď.
3. *Komunikačná taktika*: výber prostriedkov, komunikačných metód a kanálov. Pre každú cieľovú skupinu sa určuje komunikačná taktika osobne. Komunikačná taktika obsahuje aj kľúčové posolstvo, hlavné argumenty, zdroje možnej krízy a ich riešenie a najmä konkrétne projekty a aktivity (napr. informačné stredisko, verejné diskusie, distribúcia informačných materiálov, rubrika v miestnych novinách alebo rozhlase, videofilm, súťaže a hry, kinoreklama).
4. *Časový plán realizácie*: harmonogram jednotlivých aktivít v konkrétnom čase. Komunikačná stratégia môže byť vytvorená na celé jedno volebné obdobie alebo môžu existovať vykonávacie komunikačné plány na 1 rok. Významnejšia aktivita, podujatie, proces môže mať vypracovanú samostatnú komunikačnú stratégiu s časovým plánom realizácie (napr. verejné prerokovanie významného územnoplánovacieho dokumentu).
5. *Spätná väzba a meranie efektívnosti.* Splnenie cieľov komunikačnej stratégie sa dá merať, napr. pomocou výskumov verejnej mienky, ankiet, dotazníkov alebo monitorovaním pozitívnych a negatívnych ohlasov v informačnom stredisku. Pravidelný monitoring médií (aj vo forme výstrižkovej služby) sa dá vyhodnotiť napr. prostredníctvom ekvivalentu inzertnej hodnoty všetkých uverejnení.

(Prehľad komunikačnej stratégie a plánovania uvádzame na mape obr. 6)

Je len málo orgánov štátnej správy a samosprávy, ktoré by mali prepracovanú komunikačnú stratégiu. Príčin je niekoľko:

- nedocenenie významu komunikácie,
- nedostatok teoretických vedomostí a praktických skúseností,
- nízky počet kvalifikovaných pracovníkov v oblasti public relations, marketingovej komunikácie a tlačových oddelení v orgánoch štátnej správy a samosprávy,
- nedostatok finančných prostriedkov na krytie nákladov spojených s marketingovou komunikáciou,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

- neschopnosť využiť komunikáciu a komunikačnú stratégiu ako nástroj riadenia úradu alebo orgánu samosprávy.

Pri oboznamovaní sa s úrovňou príprav a využitia komunikačnej stratégie v štátnej správe a samospráve sme zaznamenali dva príkladné dokumenty komunikačnej stratégie (Gáfriková, 2004 a Christensen, 2005), ktoré svedčia o tom, že vo verejnej správe sa nachádzajú ohniská záujmu o povýšenie komunikácie na dôležitý strategický nástroj.

Komunikačný model verejnej správy a občana sa zdá byť veľmi priamočiary a prehľadný. Tento model sa významne skomplikuje, ak opustíme tradičné rozhranie *verejná správa – občan*, ktorý akoby zužoval problém len do miesta, kde dochádza k bezprostrednému kontaktu zástupcu verejnej správy s občanom.

Komunikačné procesy vo verejnej správe sú však omnoho komplexnejšie, než sa obvykle definujú. Po prvé, komunikácia vo verejnej správe neprebieha len vo vertikálnej rovine, ale hneď v niekoľkých vertikálnych aj horizontálnych rovinách. Popri základnej komunikácii orgán verejnej správy – občan sú tu komunikačné roviny medzi jednotlivými zložkami verejnej správy (partnerskými, ako aj nadriadenými a podriadenými zložkami) a medzi rôznymi záujmovými skupinami občanov, podnikateľov, školských a kultúrnych pracovníkov.

V štúdiách o problémoch komunikácie v oblasti verejnej správy môžeme pozorovať sústavné vyčleňovanie tejto problematiky mimo oblasť komunikácie verejnej správy a občana, ako keby problémy komunikácie vo verejnej správe boli definované len fyzickou prítomnosťou občana a/alebo zástupcu verejnej správy.

Verejná správa je služba občanovi. Vytváraním podmienok pre spokojný život jednotlivých občanov verejná správa v konečnom dôsledku buduje nielen domov, domovinu a vlasť jednotlivých občanov, ale všetkých občanov. Kritérium občianskych záujmov a záujmov občianskej spoločnosti je prítomné pri každom komunikačnom akte verenej správy, bez ohľadu na jeho horizontálny alebo vertikálny smer a bez ohľadu na roviny, v ktorých prebieha. *Záujem občana*, a tým aj celej spoločnosti, je určujúci pre všetky správne a rozhodovacie akty verejnej správy a pokiaľ by tomu tak nebolo, verejná správa by sa ocitla v polohe sterilného mechanizmu, ktorý svoju energiu naprázdno vybíja v samoúčelných aktoch (písanie hlásení, správ a pod.) namiesto cieľavedomého budovania podmienok spoločenského života.

I keď tento vzťah verejnej správy a občana neraz nadobúda polohu konfliktu, napätia v dôsledku uplatňovania, či dokonca vymáhania práva, v konečnom dôsledku je to vždy *partnerský vzťah*: občanovi aj verejnej správe ide o usporiadaný, moderne organizovaný, sociálne spravodlivý štát, garantujúci podmienky slobodného rozvoja občana a jeho legálnych aktivít.

V rámci reformy verejnej správy boli identifikované ako prioritné úlohy zlepšovanie informačných služieb a komunikácie s občanmi, lepšie riadenie a využitie informačných a komunikačných technológií v správe na všetkých úrovniach, zvýšenie kvality, koordinácie a spoľahlivosti vlastných informačných systémov vo vnútri verejnej správy. I keď sme zdôraznili význam informácie a informovanosti pre kontrolu občana nad verejnou správou,

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 6 Mapa komunikačných partnerov vo verejnej správe

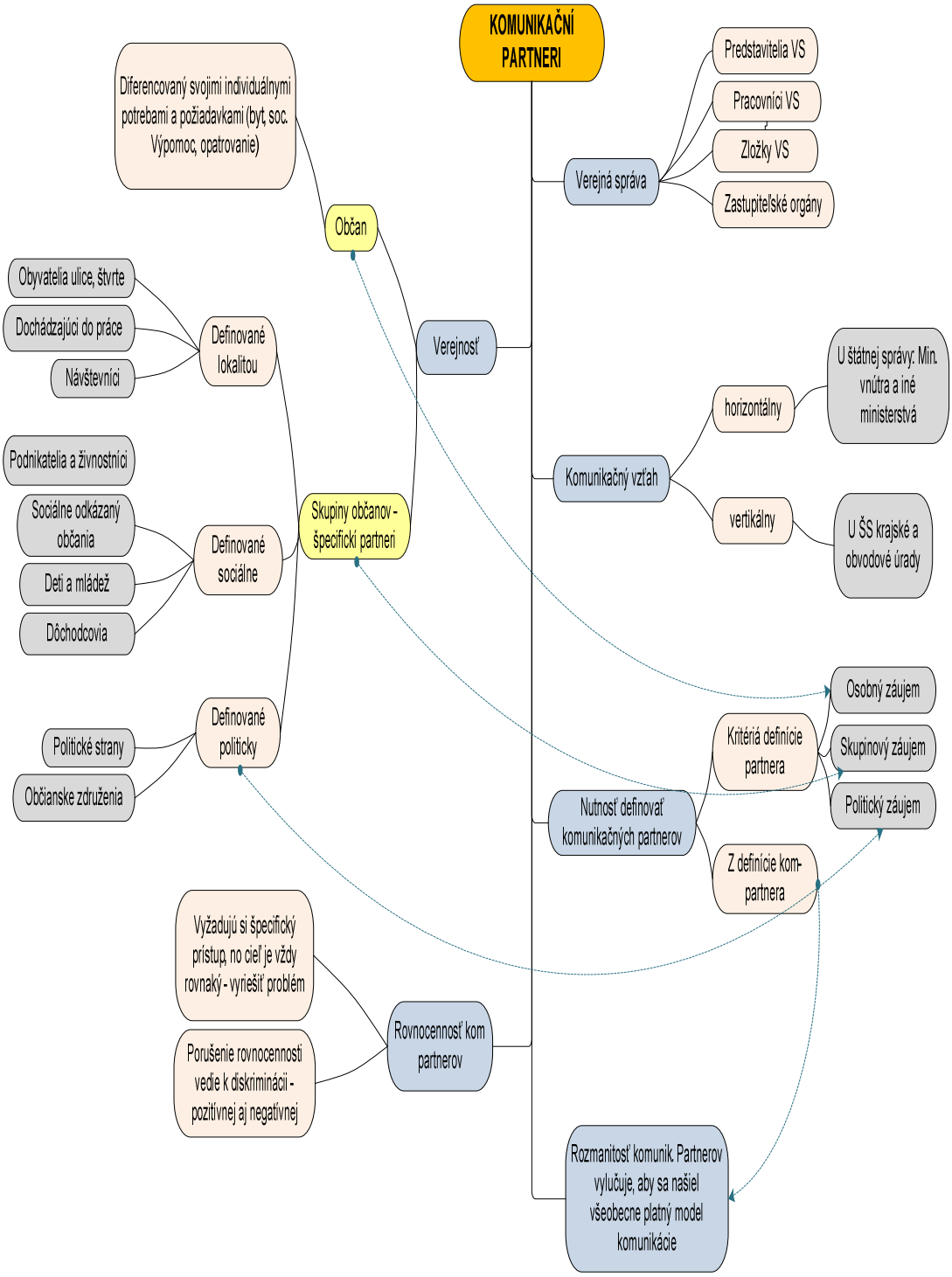

Prameň: Vlastný zdroj

hlavným cieľom vyspelej komunikácie je *vyspelý štát vybudovaný v partnerskej spolupráci verejnej správy a občana.*

Partnerstvo občan – verejná správa sa opiera o:

- vzájomnú dôveru,
- schopnosť definovať ciele a parametre činností,
- schopnosť komunikácie vrátane kontrolných mechanizmov.

Zmysel tohto partnerstva spočíva v úsilí prekonávať obmedzenia plynúce z vnútorných charakteristík a momentálnej situácie jednotlivých partnerov (Studík, 2004). Toto partnerstvo predstavuje taký silný prvok, že sa začína diskurz o novom type správnej kultúry.

Existujú rôzne formy partnerstva a úrovne participácie občanov a verejnej správy. I keď neexistuje paušálny model, ktorý by sa dal aplikovať na všetky situácie a problémy, predsa len právny poriadok by mal vytvárať priestor pre formovanie tohto partnerského vzťahu. Začína to prístupom verejnosti k informáciám a končí postavením verejnosti v správnom konaní. Právny poriadok participácii občanov nebráni, ale ju ani nepodporuje, resp. stanovuje len všeobecné požiadavky na zapojenie verejnosti do riešenia verejných záležitostí.

Tento proces začína kultivovaním dialógu a pokračuje včasným zapojením občanov do riešenia zásadných otázok. Spoločenská prax na Slovensku priniesla niekoľko záporných príkladov, k akým konfliktom dochádza, keď verejná správa alebo samospráva ich zavčasu neinformuje o stavbe cesty, výkupe pozemkov a podobných projektoch. Pravda, na presadenie takejto partnerskej spolupráce nestačí zákon alebo dobrá vôľa, ale obe strany musia byť na ňu pripravené aj vedomosťami a zručnosťami. Na Slovensku zatiaľ nie sú známe modely takejto partnerskej spolupráce, ktoré by sa mohli stať príkladom pre ostatných.

Cenným podnetom k rozvoju úsilia v tomto smere bol workshop, ktorý sa konal v priestoroch parlamentu Českej republiky koncom r. 2004 aj za účasti slovenských hostí. Jednotlivé workshopy viedli holandskí experti, ktorí o. i. analyzovali príklad občianskej participácie na riešení mimoriadne zložitej dopravnej situácie v Groningene, ktoré je regionálnym centrom. Občania tu vypracovali 4 rôzne návrhy, ktoré predložili mestskej správe na výber. Zvolené riešenie uspokojilo všetkých, pretože príprava projektov viedla k hlbšej informovanosti občanov a k utváraniu názorového konsenzu (Pavlát, 2005).

Komunikácia verejnej správy s občanmi je podmienená osobnými, ako aj systémovými predpokladmi.

Osobná príprava pracovníkov verejnej správy na plnenie komunikačných úloh v oblasti verejnej správy sa skladá zo značného množstva predpokladov a zručností, ktoré v prehľade uvádzame na obrázku č. 3. Hlavná časť požiadaviek kladených na funkcionárov a pracovníkov VS sa vzťahuje aj na občana, ktorý musí ovládať komunikačné techniky (vrátane techniky aktívneho počúvania), ak chce dať svojim požiadavkám, návrhom a názorom primeranú formu a naliehavosť.

Druhou rovinou predpokladov sú systémové podmienky. V súčasnej spoločensko-politickej situácii na Slovensku nie všetky okolnosti prajú ľahkému a úspešnému využívaniu

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

komunikačných nástrojov pre splnenie deklarovaných cieľov reformy verejnej správy. Problémom podľa Vajdu (2002) naďalej zostáva:

- nízky záujem občanov o regionálnu a komunálnu politiku,
- nízky záujem médií o komunálnu politiku,
- absencia alebo nevedomosť o iných spôsoboch komunikácie s verejnosťou ako iba prostredníctvom médií,
- absencia komplexnej komunikačnej stratégie vo väčšine miest a obcí na Slovensku.

Podľa našich pozorovaní výskumom prečo komunikácia verejnej správy s občanmi nedosahuje požadovanú úroveň a výsledky, je niekoľko príčin a nespočívajú len v nedostatočnej príprave komunikujúcich partnerov, ale majú širšie a hlbšie celospoločenské korene. Sú to:

- nízka komunikačná kultúra na Slovensku, ktorá sa vyznačuje nielen chybami v rečovom prejave, neschopnosti jasne formulovať, ale aj v absencii poznatkov o základných komunikačných vzorcoch (napr. ako viesť rozhovor), o spôsobe riešenia konfliktov, technike vyjednávania a pod.,
- značná agresivita v medziľudských vzťahoch ako aj vo vzťahoch občan – inštitúcia,
- veľké politické a sociálne napätia, ktoré deformujú komunikáciu a jej formy,
- nedodržiavanie princípov správneho konania a správania podľa zásad profesionálnej a občianskej etiky
- zanedbávanie komunikačnej prípravy pracovníkov verejnej správy i občanov,
- zanedbávanie právnej a občianskej výchovy občanov atď.

Riešenie problémov súvisiacich s komunikáciou musí akceptovať špecifiká externej a internej komunikácie. Pri externej komunikácii je vhodné aby sa komunikační partneri delili na konkrétnejšie podskupiny, ako podľa vekových kategórií (školopovinná mládež, stredoškoláci a vysokoškolská mládež, pracujúci, mamičky na materských a rodičovských dovolenkách, seniori) tak aj podľa záujmov a sociálnych problémov (záujmové skupiny – chovatelia psov, športové kluby, kluby seniorov, ale aj podnikateľské komunity, turisti a návštevníci, ale aj špecifické sociálne skupiny napr. nezamestnaní, drogovo závislí, bezdomovci a pod.).

V súčasnosti v súvislosti s realizovaním rôznych rozvojových programov z fondov EÚ je dôležitá ako samostatná komunikačná skupina samosprávy *podnikateľská komunita.* Oddelenia ekonomického charakteru vo verejnej správe a samospráve by mali zvýšenú pozornosť venovať uvedenej komunite, spolupracovať s nimi na investičných a rozvojových projektoch (priemyselné parky, pomoc začínajúcim podnikateľom, zlepšovať služby v obci, či meste pre podnikateľov, odstraňovať bariéry v podnikateľskom prostredí a pod.)

Marketingový aspekt komunikácie sa najintenzívnejšie prejavuje vo vzťahu k návštevníkom obce, či mesta a turistom, je správne, ak mestá i niektoré veľké obce prevádzkujú informačné centrá s rôznymi službami (internet, ponuka informácií o ubytovacích a reštauračných službách, kultúrnych pamiatkach regiónu.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

3. Poznatky a skúsenosti z predošlého výskumu

Výsledky teoretického a empirického skúmania, zamerané na zisťovanie kvality vzťahu štátu a občana, ukázali, že spokojnosť občana v danej oblasti je priamo spätá s úrovňou komunikácie predstaviteľov verejnej správy s občanom. Podľa tejto sondy ideálna forma spolupráce je partnerský vzťah, zväzok miestnej moci a občanov, zistili sme, že stav v danej oblasti nie je uspokojivý a nenachádza sa na požadovanej úrovni. Príčiny tohto stavu súvisia tak s nedostatkami v komunikácii občana a miestnych orgánov verejnej správy, ako aj s nedostatočnou komunikačnou vyspelosťou komunikujúcich partnerov, niekedy sú späté s neochotou, resp. nedostatočnou vôľou ku komunikácii zo strany predstaviteľov verejnej správy, domnievajúcich sa, že stretnutie s občanmi ich zdržiava od činorodej práce. Ale to isté možno povedať o občanoch, ktorí považujú účasť na verejnom zhromaždení za zbytočné zdržiavanie, alebo ktorí považujú stretnutie primátora s občanmi, venované riešeniu nejakého problému za prejav úsilia zbaviť sa zodpovednosti za riešenie.

Riešenie problémov spojených s komunikáciou verejnej správy s občanmi je systémová úloha, ktorá predpokladá predovšetkým rozpoznanie významu a úlohy komunikácie pre realizáciu úloh miestneho rozvoja v partnerskom zväzku štátnych i volených funkcionárov a orgánov s občanmi.

V týchto súvislostiach je nevyhnutné uviesť, že aj experti pre oblasť verejnej správy, s ktorými sme robili interview, jednoznačne zdôraznili *význam komunikácie* pre to, aby verejná správa plnila svoje úlohy na úrovni aktuálnych požiadaviek a súčasných úloh. Naše analýzy názorov skupiny expertov, reprezentujúcich elitu verejnej správy na Slovensku v oblasti štátnej správy i samosprávy, a to nielen v oblasti teórie, centrálneho riadenia, ale aj konkrétnej praxe, ukázali, že *koncepčné a riadiace zložky si v plnej miere uvedomujú podmienenosť výsledkov realizácie úloh riadenia vo verejnej správe vyspelosťou komunikácie.*

Na názoroch expertnej skupiny nás zaujalo jej sústredenie sa na politické a praktické aspekty komunikácie a do istej miery malá pozornosť, ktorú venujú otázke *kvality informácií.* Je pravda, že parametre ako pravdivosť, otvorenosť, dostupnosť, aktuálnosť informácie, sú do značnej miery samozrejmosťou. Od verejného činiteľa a štátneho alebo samosprávneho orgánu sa automaticky predpokladá, že jeho verejné vyhlásenia budú spĺňať tieto kritériá, no ukazuje sa, že etické kvality, ktoré v konečnom dôsledku rozhodujú o uplatnení zákona, sú tou najnáročnejšou oblasťou – náročnou nielen na dodržiavanie, ale aj na kontrolu, výklad a disciplinárne alebo trestné postihy. Pritom práve prehrešky v tejto oblasti sú dôležitým nástrojom spochybňovania politického súpera, a teda aj boja o pozície a moc na miestnej úrovni.

Popri význame, ktorý experti prisudzovali komunikácii, boli by sme predpokladali väčší *dôraz na systémové opatrenia*, ktoré by zlepšili komunikačnú kompetenciu predstaviteľov a pracovníkov verejnej správy. Zo stanovísk expertov však jednoznačne vyznieva, že

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

komunikácia by mala byť *systematická, cieľavedomá, mala by mať strategické ciele a mala by plniť dôležitú úlohu nástroja kontroly – mala by byť manažovaná.*

Výsledky teoretického a empirického skúmania v teoretickej a empirickej rovine, ktoré boli zamerané na zisťovanie kvality vzťahu štátu a občana, ukázali, že spokojnosť občana v danej oblasti je priamo spätá s úrovňou komunikácie predstaviteľov verejnej správy s občanom. Ideálna forma spolupráce je partnerský vzťah, zväzok miestnej moci a občanov, vo výskume sme zistili, že stav v danej oblasti nie je uspokojivý a nenachádza sa na požadovanej úrovni. Príčiny tohto stavu súvisia ako s nedostatkami v komunikácii občana a miestnych orgánov verejnej správy, tak aj s nedostatočnou komunikačnou vyspelosťou komunikujúcich partnerov, niekedy sú späté s neochotou, resp. nedostatočnou vôľou ku komunikácii zo strany predstaviteľov verejnej správy, domnievajúcich sa, že stretnutie s občanmi ich zdržiava od činorodej práce.

Z komunikačných foriem sú zrejme najdôležitejšími a najúčinnejšími *osobné komunikačné akty*, či už priame (verejné zhromaždenie), alebo sprostredkované (miestne médiá). S účinnosťou verejného zhromaždenia zrejme súvisí aj jeho zanedbávanie funkcionármi verejnej správy, takže je rad obcí, v ktorých sa verejné zhromaždenia nekonajú, pretože sa im starosta vyhýba.

V neprospech spôsobov riadenia vo verejnej správe vyznievajú aj konštatovania občanov, že pre mnohých funkcionárov a pracovníkov verejnej správy sú verejné zhromaždenia len formálnou záležitosťou alebo, že sa mnohí predstavitelia verejnej správy správajú na týchto zhromaždeniach povýšenecky. Riešenie problémov komunikácie bude predpokladať popri základných systémových riešeniach aj vypracovanie modelových programov, ktoré by funkcionárom verejnej správy umožnili organizovať účinné a obojstranne prospešné verejné zhromaždenia a akcie, v ktorých dochádza ku komunikácii občana s verejnou správou.

Rozvoj miestnych médií – regionálnych televízií a tlače by mal prihliadať tiež na potreby verejnej správy a mal by reflektovať ich význam pre komunikáciu občanov s verejnou správou.

Z odpovedí respondentov sme usúdili, že očakávajú od *informatizácie verejnej* správy zásadnú zmenu komunikácie, jej skvalitnenie, urýchlenie, zlepšenie dostupnosti. Ak sa aj pre rozvoj informatizácie vo verejnej správe použili značné prostriedky, vykonal sa na centrálnej úrovni rad nákladných opatrení, výsledky nášho štúdia nasvedčujú tomu, že len málo občanov používa v komunikácii internet, získava dôležité informácie o činnosti verejnej správy prostredníctvom internetu. Z uvedených zistení vyplynulo, že je potrebné na centrálnej úrovni vytvárať predpoklady a podporiť pripojenie internetu v domácnostiach SR.

Pre zlepšenie komunikácie verejnej správy s občanom je možné realizovať celý rad systémových opatrení, ktoré tvoria základ novo vznikajúceho pojmu a činnosti – manažment komunikácie. Na základe nášho skúmania možno formulovať nasledujúce závery.

Je potrebné:

– vytvoriť *školiace pracoviská* pre zvyšovanie komunikačnej

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

spôsobilosti pracovníkov verejnej správy; zabezpečiť aby každý pracovník absolvoval školenie a certifikovanú skúšku základov správnej komunikácie, ako aj foriem komunikácie vhodných pre prácu vo verejnej správe; osobitnú pozornosť venovať zaškoleniu v *riešení konfliktových situácií*, v komunikácií so sťažovateľom, vo vybavovaní sťažnosti a pod.;

– osobitne *vyškoliť hovorcov* orgánov verejnej správy;

– poskytnúť pracovníkom, ktorí majú na starosti styk s verejnosťou, návody, ako vypracovať *komunikačný plán konkrétnej akcie*, komunikačný plán na určité obdobie a komunikačnú stratégiu danej zložky verejnej správy;

– priblížiť funkcionárom a zainteresovaným pracovníkom *význam marketingovej komunikácie*, možnosti využitia metód marketingu v činnosti verejnej správy, ako aj význam rôznych komunikačných aktov pre *vzťahy s verejnosťou* (Public relation);

– naučiť predstaviteľov a zainteresovaných pracovníkov verejnej správy, ako *spolupracovať s médiami,* ako prehlbovať vzťahy médií a predstaviteľov verejnej správy pre zlepšenie vzťahov VS a občanov;

– vypracovať *metodické listy* týkajúce sa konkrétnych komunikačných situácií a ich kvalifikovaného zvládnutia od organizácie až po realizáciu;

– vypracovať *príručku modelových prejavov,* ktoré by s určitými zmenami mohli predstavitelia verejnej správy prednášať pri rôznych občianskych udalostiach, príležitostiach a v rôznych situáciách;

– urobiť úroveň komunikačnej kompetencie *kritériom pri prijímaní a hodnotení pracovníkov*;

– zaviesť opatrenia, aby sa komunikačné siete a akty verejnej správy nezneužívali na politickú propagandu, najmä v čase pred voľbami;

– dať výsledkom, získaným na úseku komunikácie, postavenie dôležitého *kritéria pre posúdenie schopností pracovníka pre výkon danej funkcie, ako aj pre stanovenie platu a odmien.*

Uvedené tvrdenia sú charakteristikou toho, čo by malo byť obsahom pojmu manažment komunikácie vo verejnej správe, dospeli sme k nim na základe nášho doterajšieho skúmania v rámci rigoróznej práce.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Obr. 7 Mapa štruktúrovaného rozhovoru s expertmi - scenár

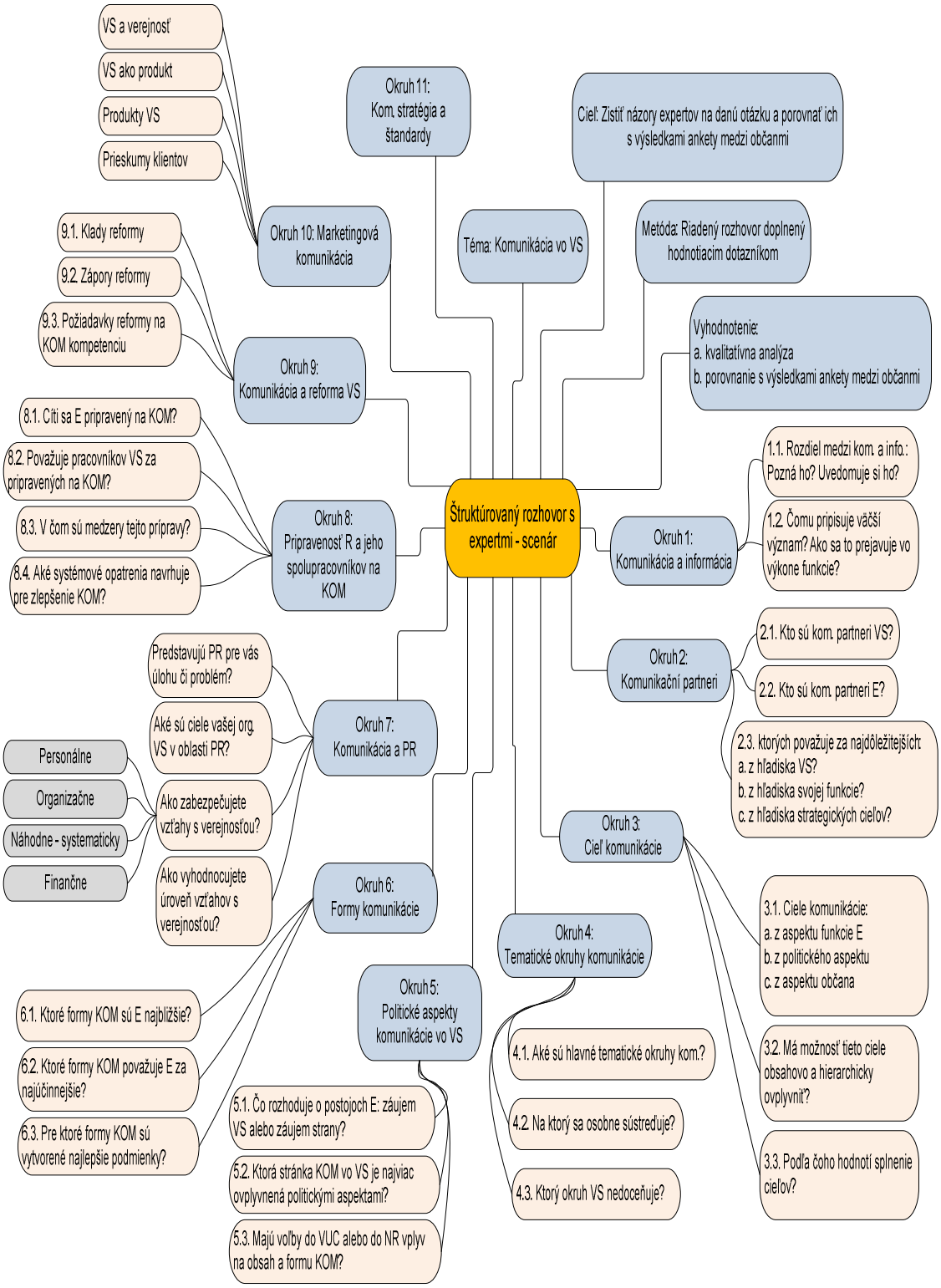

Prameň: Vlastný zdroj

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

V našom výskume sme využili kvantitatívny výskum[1], vytvorili sme výskumný nástroj dotazník, ktorý sme korigovali na základe výsledkov predvýskumu. V ďalšom kroku získané dáta sme analyzovali štatistickými metódami s cieľom ich popisovať, prípadne overovať pravdivosť našich predstáv o vzťahu sledovaných premenných.

Cieľom našej výskumnej práce bolo hodnotenie komunikácie vo verejnej správe z pohľadu radových občanov niektorých obcí a miest. Toto tvorilo základ pre použitie kvantitatívnej analýzy[2], ktorá bola použitá na zisťovanie foriem komunikácie, ktoré sú v činnosti verejnej správy početne najviac zastúpené. Aby sme mali spoľahlivé kritérium pre posúdenie výsledkov kvantitatívneho skúmania[3], zostavili sme pomerne početnú skupinu expertov, ktorej názory nám pomohli popri formulovaní pracovných hypotéz predovšetkým definovať *základ pre hodnotenie výsledkov ankety.* Z rozhovorov s expertmi sme sa dozvedeli, ktoré ciele a úlohy komunikácie považujú za najdôležitejšie.

Interview s expertmi sme v empirickej sonde použili predovšetkým na získanie špecifického a koncentrovaného poznania vybratých osôb o presne vymedzenej téme. Téma sa rozvinula na plán, ktorý mal napomáhať štruktúrovaniu rozhovoru do zmysluplných a interpretovateľných celkov. Tento plán bol riadiacim nástrojom nášho rozhovoru, takže ho oprávnene môžeme nazvať riadený rozhovor. *(Scenár štruktúrovaného rozhovoru s expertmi uvádzame na mape obr.7).*

Pod *expertmi* rozumieme vecne zorientované osobnosti, ktoré ako aktéri v skúmanej oblasti výkonu verejnej správy disponujú špecifickými poznatkami a skúsenosťami, dôležitými pre pochopenie postojov a správania ďalších aktérov. Väčšinou to boli reprezentanti štátnych organizácií alebo inštitúcií, ktorí navyše disponovali poznatkami o ich vnútornej organizácii.

Pri výbere expertov sme sa riadili podľa :

- výberu organizácií,
- postavenia, reputácie a vážnosti relevantných aktérov, resp. osôb,

---

[1] Vzorom kvantitatívneho prístupu k výskumu v sociálnych vedách sú metódy prírodných vied. Kvantitatívny výskum využíva náhodné výbery, experimenty a silne štruktúrovaný zber dát pomocou testov a dotazníkov, alebo pozorovaní. Požaduje sa, aby meranie bolo validné a reliabilné.
Obsahová analýza, bola hlavnou metódou kvalitatívnej analýzy, ktorú sme využili v práci. Je možné uviesť, že jej vznik je reakciou na veľmi povrchnú kvantitatívnu analýzu, ktorá nebrala do úvahy latentný obsah a kontext, keď pracovala so zjednodušujúcou a deformujúcou kvantifikáciou študovaných javov. Jej korene možno sledovať až do 70. rokov minulého storočia, keď etnológovia začali hľadať nové metódy, ako objektívne interpretovať početné výpovede pamätníkov udalostí, nositeľov zvykov a pod. (Bahrdt, 1975)

[2] Kvantitatívne analýzy sa robia obvykle na základe výskumníkom definovanej sústavy pracovných hypotéz. I keď sa výskumník pri formulovaní hypotéz opiera o štúdium prameňov a z nich čerpá základný poznatkový fond pre svoju hypotetickú výpoveď o sociálnej skutočnosti, predsa len sú tieto sústavy značne subjektívne.

[3] Kvalitatívne štúdie sa vyznačujú osobitným plánom skúmania, ktorý je zameraný na získanie a vyhodnotenie informácií zo skúmaného výskumného objektu, resp. objektov. Cieľom týchto štúdií je podchytenie *subjektívnych odhadov a hodnotení, významových vzorcov a zameranosti konania s ohľadom na špecifickú situáciu a spoločenský či kultúrny kontext.* Veľmi dôležité je zistenie špecificky osobných predstáv, ktoré sa v kvantitatívnych skupinových štúdiách spravidla „utopia“ v balaste spriemerovaných hodnôt. Pomerne časté je využívanie štúdií zapodievajúcich sa ojedinelým prípadom alebo malou skupinou na korigovanie kvantitatívno-štatistických analýz. Vtedy hovoríme o *exploratívnom* poznávacom cieli na rozdiel od *kontrolného* poznávacieho cieľa, ktorý sa sleduje pri porovnaní výskumných hypotéz s výsledkami analýz prípadových štúdií. (Silverman, 2005).

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

– ich rozhodovacieho vplyvu. [4]

Pri príprave plánu sme dbali na jasnú štruktúru a logické usporiadanie, t. j. taký poriadok, ktorý respondent dokázal bezprostredne pochopiť. Otázky boli jasne formulované a týkali sa informácií, ktoré sa bezprostredne viažu na špecifické poznanie experta.

Pri spracovanie dát, získaných rozhovorom, sme si kládli za cieľ vyhnúť sa svojvoľnej interpretácii rozhovoru. Mali sme pripravený systematický postup, ktorý najlepšie priblížil jadro informácie poskytnutej expertom. Jeho vyhodnotenie dát malo:

a. koncepčnú *plánovitosť* (pridržiavanie sa cieľa projektu),

b. *platnosť*, overenú konsenzom vo výskumnej skupine,

c. *zovšeobecniteľnosť*, teda kvalitu, ktorá umožňuje zovšeobecnenie získanej informácie (tu pomôžu analógie a porovnateľné prípady),

d. *overiteľnosť* porovnaním s názormi odbornej literatúry a ďalších expertov (vecná a odborná validita).

Pri skúmaní názorov občanov sme využili možnosti, ktoré poskytuje anketa. Zber údajov pomocou ankety sa konal v dňoch 27.09.2005 až 5.10.2005 v mestách a obciach okresu *Vranov nad Topľou.* V okrese Vranov nad Topľou majú štatút mesta – okrem sídla okresu – ešte *Hanušovce nad Topľou.* V okrese je 68 obcí, z nich sme dotazník distribuovali v 23, teda približne v 1/3 obcí. V súbore boli zastúpení respondenti z týchto obcí: *Banské, Čaklov, Čičava, Davidov, Dlhé Klčovo, Hencovce, Hlinné, Holčíkovce, Jusková Voľa, Komárany, Kučín, Kvakovce, Majerovce, Merník, Michalok, Ondavské Matiašovce, Sačurov, Sečovská Polianka, Skrabské, Slovenská Kajňa, Soľ, Továrne, Zámutov.*

Podľa empirických zostení skupina expertov jednoznačne zdôraznila význam otvorenej komunikácie predstaviteľov verejnej správy s občanmi, ako nevyhnutnú podmienku úspešného plnenia aktuálnych úloh. Na základe podrobnej obsahovej analýzy názorov skupiny expertov, reprezentujúcich elitu verejnej správy v SR v oblasti štátnej správy a regionálnej samosprávy je možné skonštatovať, že *koncepčné a riadiace zložky vo verejnej správe si v plnej miere uvedomujú podmienenosť výsledkov riadiacej činnosti a jej konzekvencií vyspelosťou komunikácie.*

Expertná skupina sa zhodla v tom, že väčšina opýtaných akcentovala politické a praktické aspekty komunikácie, avšak už menšia pozornosť bola venovaná *kvalite informácií.* V týchto súvislostiach je potrebné uviesť, že pravdivosť, otvorenosť, dostupnosť, aktuálnosť informácií sa pokladá za štandard. Od verejného činiteľa, štátneho, alebo samosprávneho orgánu sa predpokladá, že jeho verejné vyhlásenia budú spĺňať tieto kritériá, avšak z praxe je zrejmé, že nie menej sú dôležité etické kvality, ktoré v konečnom dôsledku rozhodujú o uplatnení zákona, sú tou najnáročnejšou oblasťou – náročnou nielen na dodržiavanie, ale aj na kontrolu, výklad a disciplinárne alebo trestné postihy. Prehrešky

[4] Pri skúmaní problémov vymedzenej oblasti sa často prizývajú osobnosti z manažmentu, vedúci riadiaci pracovníci alebo členovia ústredných štábov. Prizvanie *rôznych* expertov z rovnakej organizácie alebo oblasti má tú výhodu, že prináša alternatívne vnemy, pohľady, diferencovanú optiku, ktorá lepšie pomôže odhaliť jemné, ale dôležité súvislosti. Takáto voľba sa v nemeckej odbornej literatúre označuje ako *prístup z viacerých perspektív (Mehr-Perspektiven-Ansatz).*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

v tejto oblasti sú dôležitým nástrojom spochybňovania politického súpera, a teda aj boja o pozície na miestnej úrovni.

Zo stanovísk expertov jednoznačne vyznieva, že komunikácia by mala byť *systematická, cieľavedomá, obojstranná, mala by kreovať strategické ciele a mala by plniť dôležitú úlohu nástroja sociálnej kontroly.*

Z komunikačných foriem podľa názoru občanov sú najdôležitejšie a najúčinnejšie *osobné komunikačné akty,* priame (verejné zhromaždenie), alebo sprostredkované (miestne noviny, médiá a pod.) Avšak musíme konštatovať, že z výskumu vyplynulo, že existuje celý rad obcí, kde tento inštitút je aplikovaný zriedkavo, alebo nikdy, verejné zhromaždenia sa nekonajú, lebo sa im starosta radšej vyhne. V neprospech predstaviteľov verejnej správy vyznievajú aj konštatovania občanov, že pre mnohých funkcionárov je verejné zhromaždenie len formálnou záležitosťou, pričom mnohí z nich sa k občanom správajú povýšenecky. Riešenie problémov komunikácie bude predpokladať aj vypracovanie modelových programov, ktoré by funkcionárom verejnej správy umožnili organizovať účinné a obojstranne prospešné verejné zhromaždenia a akcie, v ktorých dochádza k otvorenej komunikácii občana s predstaviteľmi verejnej správy. Veľký význam má konštituovanie a rozvoj miestnych médií - regionálneho rozhlasu, tlače a televízie, ktoré by mali reagovať na požiadavky a potreby verejnej správy v danej lokalite a reflektovať ich význam pre komunikáciu občanov s verejnou správou ako určitú formu realizácie napĺňania ľudských a občianskych práv, ktorých súčasťou je právo na informácie.

4. Ciele výskumu, výskumné problémy a výskumné hypotézy

Hlavný cieľ:

Zistiť charakter komunikácie vo sfére verejnej správy.

Čiastkové ciele:

1. Zistiť mieru informovanosti občanov o veciach zo života obce a regiónu.
2. Zistiť hodnotenie miery účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe.
3. Zistiť mieru spokojnosti občanov s vybranými formami komunikácie vo verejnej správe.
4. Zistiť charakter komunikačných bariér vo verejnej správe.

Hlavný problém:

Aký je charakter komunikácie vo sfére verejnej správy z pohľadu občanov?

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Čiastkové problémy:

1. Aká je miera informovanosti občanov o veciach zo života obce a regiónu?
2. Aké je hodnotenie miery účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe?
3. Aká je miera spokojnosti občanov s vybranými formami komunikácie vo verejnej správe?
4. Aký je charakter komunikačných bariér vo verejnej správe?

Hlavný hypotéza:

Predpokladáme, že existujú diferencie v charaktere komunikácie vo verejnej správe z pohľadu občanov s ohľadom na sociálno – demografické charakteristiky.

Čiastkové hypotézy:

1. Predpokladáme, že existujú diferencie v miere informovanosti občanov s ohľadom na sociálno – demografické charakteristiky o veciach zo života obce a regiónu.
2. Predpokladáme, že existujú diferencie hodnotenia miery s ohľadom na sociálno – demografické charakteristiky účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe.
3. Predpokladáme, že existujú diferencie miery spokojnosti občanov s ohľadom na sociálno – demografické charakteristiky s vybranými formami komunikácie vo verejnej správe.
4. Predpokladáme, že existujú diferencie charakteru komunikačných bariér s ohľadom na sociálno – demografické charakteristiky vo verejnej správe.

5. Metóda výskumu a spôsob spracovania údajov

Výskumnú metodiku MKO-1 sme zostavili s ohľadom na stanovené ciele výskumu so zámerom zistiť charakter komunikácie vo sfére verejnej správy.

V štruktúrovanom dotazníku sme skúmali charakter komunikácie na štyroch úrovniach - *indikátory charakteru komunikácie vo verejnej správe:*

- *miera spokojnosti s informovanosťou o veciach zo života obce a regiónu;*
- *miera účinnosti nástrojov komunikácie;*
- *miera spokojnosti s využívaním vybraných foriem komunikácie;*
- *komunikačné bariéry.*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Úlohou respondentov bolo prostredníctvom 7-bodovej testovacej škály (1 = rozhodne áno, 7 = rozhodne nie) indikovať mieru svojej spokojnosti s vymedzenými položkami za predpokladu, že miera ich spokojnosti rastie k najnižšiemu možnému skóre (1).

Dáta, ktoré sme výskumom získali boli spracované v programe STATISTICA 5.5 prostredníctvom metód deskriptívnej štatistiky, testov reliability, jednoduchej analýzy rozptylu – ONEWAY a multidimenzionálnej analýzy rozptylu – MANOVA (opakované meranie).

Podľa výsledkov testov reliability sú hodnoty Cronbachovej alfy (tab. 1) pre súbory položiek na jednotlivých úrovniach vysoko konzistentné a použitie výsledkov pre ďalšie štatistické testovanie je korektné. Cronbachova alfa sa pohybuje v rozpätí od 0,82 do 0,90.

Tab. 1 Hodnoty Crombachovej alfy

INDIKÁTORY MIERY SPOKOJNOSTI		ALFA
INFO	Spokojnosť s poskytovaním informácií	0,8891
PROSTRIEDKY	O problémoch, ktoré riešia orgány obce/mesta	0,8291
	O možných pripravovaných riešeniach problémoch	0,8693
	O priebehu riešenia problémov	0,8749
	Ako boli problémy vyriešené	0,8444
NÁSTROJE	Účinnosť komunikačných foriem pri riešení problémov	0,8531
BARIÉRY	V komunikácii s primátorom/starostom	0,9196
	V komunikácií s pracovníkmi verejnej správy	0,8288
	V komunikácií s ostatnými pracovníkmi VS	0,9277
	V komunikácií s poslancami	0,9095

Prameň: Vlastný výskum

6. Výber výskumnej vzorky a organizácia terénneho zberu empirických údajov

Výskumnú vzorku tvorilo 580 náhodne vybraných obyvateľov okresu Vranov nad Topľou, s ohľadom na hlavnú hypotézu.

Samotný zber empirických údajov prebiehal v dňoch 08.09.2009 až 15.09.2009 v mestách a obciach okresu *Vranov nad Topľou.* V okrese Vranov nad Topľou majú štatút mesta – okrem sídla okresu – ešte *Hanušovce nad Topľou.* V okrese je 68 obcí, z nich sme dotazník distribuovali v 23, teda približne v 1/3 obcí. V súbore sú zastúpení respondenti (R) z týchto obcí: *Banské, Čaklov, Čičava, Davidov, Dlhé Klčovo, Hencovce, Hlinné, Holčíkovce, Jusková Voľa, Komárany, Kučín, Kvakovce, Majerovce, Merník, Michalok, Ondavské Matiašovce, Sačurov, Sečovská Polianka, Skrabské, Slovenská Kajňa, Soľ, Továrne, Zámutov.*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Na distribúciu výskumnej metodiky a zaznamenávanie odpovedí respondentov sme použili dobrovoľných anketárov – *žiakov Gymnázia vo Vranove n. Topľou* z tried Septima A, 3. A a 3.B. Vďaka tejto organizácii distribúcie zberu sa nám podarilo dosiahnuť vysokú návratnosť dotazníkov: Anketárov sme pred anketou inštruovali o všetkých dôležitých úkonoch, ktoré majú vykonať, o náhodnom výbere pri oslovovaní respondentov, ako aj o ich spoločenskom vystupovaní pri kontakte s respondentmi . Anketári nám ani raz nehlásili, že by vyzvaní občania a zamestnanci VS odmietli zúčastniť sa ankety. Naopak, informovali nás o veľkom záujme o tému a o ochote spolupracovať.

7. Výsledky výskumu

7.1. Popis výskumnej vzorky

Výskumnú vzorku tvorilo celkom 580 respondentov okresu Vranov nad Topľou. Z celkového počtu respondentov sa výskumu zúčastnilo 48,62% mužov (282) a 51,38 % žien (298). Demografické charakteristiky výskumného súboru boli sledované prostredníctvom identifikačných znakov: pohlavie, vek, vzdelanie, miesto bydliska a sféra kde respondent pracuje.

Štruktúra výskumnej vzorky z hľadiska pohlavia a veku je uvedená v tabuľke 2 a poukazuje na to, že vcelku najpočetnejšou je veková skupina od 41 do 50 rokov (22,76%), naopak najmenej početné sú skupiny nad 60 rokov (6,21%), od 26 do 30 rokov (10,69%), od 51 do 60 rokov (11,21%). Zastúpenie respondentov podľa vekových kategórií v skupine mužov a v skupine žien nevykazuje výrazné diferencie vzhľadom na vekové skupiny. Rozdiely v skupine mužov a v skupine žien sú minimálne.

Tab. 2 Štruktúra výskumnej vzorky podľa pohlavia a veku (v% z riadku)

POHLAVIE	VEK							SPOLU
	18 - 20	21 - 25	26 – 30	31 – 40	41 -50	51 – 60	nad 60	
Muži	**20,57**	**10,64**	**10,98**	**18,09**	**21,63**	**11,35**	**6,74**	100
Ženy	**13,09**	**13,09**	**10,40**	**22,82**	**23,83**	**11,07**	**5,70**	100
SPOLU	16,72	11,90	10,69	20,52	22,76	11,21	6,21	100

Prameň: Vlastný výskum

Štruktúra výskumnej vzorky z hľadiska pohlavia a veku je uvedená v tabuľke 2 a poukazuje na to, že vcelku najpočetnejšou je veková skupina od 41 do 50 rokov (22,76%), naopak najmenej početné sú skupiny nad 60 rokov (6,21%), od 26 do 30 rokov (10,69%), od 51 do 60 rokov (11,21%). Zastúpenie respondentov podľa vekových kategórií v skupine

mužov a v skupine žien nevykazuje výrazné diferencie vzhľadom na vekové skupiny. Rozdiely v skupine mužov a v skupine žien sú minimálne.

Tab. 3 Štruktúra výskumnej vzorky podľa pohlavia a vzdelania (v% z riadku)

POHLAVIE	VZDELANIE					SPOLU
	Základné	SO bez maturity	Všeobecné s maturitou	SO s maturitou	Vysokoškolské II. stupeň	
Muži	**7,80**	**19,86**	**19,50**	**33,33**	**19,51**	100
Ženy	**6,71**	**15,77**	**18,46**	**34,90**	**54,16**	100
SPOLU	7,24	17,76	18,97	34,14	21,39	100

Prameň: Vlastný výskum

Štruktúra výskumnej vzorky podľa vzdelania uvedená v tabuľke 3 z celého súboru najviac respondentov má stredoškolské odborné vzdelanie s maturitou (34,14%), (21,39%) respondentov uviedlo vysokoškolské vzdelanie II. stupňa. Žiadny respondent neuviedol ukončené vysokoškolské vzdelanie I. a III. stupňa. Všeobecné s maturitou (18,97%) a stredné odborné bez maturity (17,76%) bolo skoro na rovnakej úrovni. Najmenej zastúpených respondentov bolo s ukončeným základným vzdelaním (7,24%). V skupine respondentov podľa vzdelanostnej kategórie a podľa pohlavia zaznamenávame rozdiely vzhľadom na vysokoškolské vzdelanie II. stupňa, kde je početnejšie zastúpenie respondentov tejto kategórie v skupine žien (54,46%) než v skupine mužov (19,51%). V ostatných vzdelanostných kategóriách sú rozdiely v skupine mužov a žien minimálne.

Štruktúra výskumnej vzorky podľa bydliska uvedená v tabuľke 4 nie je diferencovaná a je v podstate vyrovnaná, v meste (48,62%) v obci (51,38%). V kategóriách bydliska sú rozdiely v skupine a mužov a v skupine žien minimálne.

Tab. 4 Štruktúra výskumnej vzorky podľa pohlavia a bydliska (v% z riadku)

VEK	BYDLISKO		SPOLU
	Mesto	Obec	
Muži	43,27	56,73	100
Ženy	42,98	57,02	100
SPOLU	48,62	51,38	100

Prameň: Vlastný výskum

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tab. 5 Štruktúra výskumnej vzorky podľa pohlavia a pracovnej sféry (v% z riadku)

POHLAVIE	V KTOREJ SFÉRE PRACUJE							SPOLU
	Súkromná	Živnostník	Verejná	Nezamestnaný	Dôchodca	Študent	Iné	
Muž	**25,89**	**13,83**	**17,73**	**10,99**	**8,51**	**20,92**	**2,13**	100
Žena	**18,79**	**7,72**	**31,54**	**13,42**	**9,40**	**17,45**	**1,68**	100
SPOLU	22,24	10,69	24,83	12,24	8,97	19,14	1,90	100

Prameň: Vlastný výskum

Tab. 6 Štruktúra výskumnej vzorky podľa veku a vzdelania (v% z riadku)

VEK	V Z D E L A N I E					SPOLU
	Základné	SO bez maturity	Všeobecné s maturitou	SO s maturitou	Vysokoškolské II. stupeň	
18 – 20	**26,80**	**7,22**	**38,14**	**23,71**	**4,12**	100
21 – 25	**0,00**	**8,70**	**27,54**	**33,33**	**30,43**	100
26 – 30	**0,00**	**11,29**	**12,90**	**27,42**	**48,39**	100
31 – 40	**0,84**	**18,49**	**15,13**	**44,54**	**21,01**	100
41 – 50	**1,52**	**21,21**	**10,61**	**43,94**	**22,73**	100
51 – 60	**4,62**	**26,15**	**20,00**	**27,69**	**21,54**	100
Nad 60	**27,78**	**44,44**	**2,78**	**16,67**	**8,33**	100
SPOLU	7,24	17,76	18,97	34,14	21,89	100

Prameň: Vlastný výskum

Najvyššie percento respondentov uvedené v tabuľke 5 pracuje vo verejnej sfére (24,83), nasleduje skupina respondentov pracujúca v súkromnej sfére – závislá činnosť- nie podnikatelia (22,24%). Zaujímavú vzorku respondentov tvorila skupina študentov (19,14%), ďalší nezamestnaní (12,24%), živnostníci – podnikatelia (10,69%) a najnižšie zastúpená skupina respondentov ktorá uviedla iné pracovné zaradenie bez konkrétneho zaradenia (1,90%). Zastúpenie respondentov podľa sféry v ktorej pracuje v skupine mužov a v skupine žien vykazuje výrazné diferencie vzhľadom na skupinu verejnej sféry, kde je výrazne vyšší počet respondentov v tejto kategórie v skupine žien (31,54%), než v skupine mužov (17,73%). V ostatných kategóriách pracovnej sféry sú rozdiely podľa pohlavia minimálne.

Sledovanie štruktúry výskumnej vzorky podľa veku a vzdelania uvedenej v tabuľke 6, zastúpené podľa jednotlivých sfér vzdelania je v sledovaných vekových kategóriách rôzne. V skupine respondentov od 26 – 30 rokov je zjavná prevaha respondentov s ukončeným vysokoškolským štúdiom II. stupňa (48,39%). Vo veku 31 – 40 a 41 – 50 približne rovnomerne zastúpené súbory respondentov s ukončením vzdelaním SO s maturitou (44,54%, 43,94%). Vo veku nad 60 rokov je najpočetnejšia skupina respondentov s ukončeným vzdelaním SO bez maturity (44,44%). Približne o polovicu menej je skupina respondentov vo veku 31 – 40 rokov a to s ukončeným vzdelaním SO bez maturity (18,49%), všeobecné vzdelanie

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

s maturitou (15,13%), vysokoškolské vzdelanie II. stupňa (21,01%. Najmenej respondentov vo veku 31 – 40 a 41 – 50 rokov uvádza základné vzdelanie (0,84%, a 1,52%), vo veku nad 60 rokov najmenej uvádzajú respondenti všeobecné vzdelanie s maturitou (2,78%) a a vysokoškolské štúdium II. stupňa (8,33%). Bez ohľadu na vek najpočetnejšou skupinou respondentov sú respondenti s ukončeným stredným odborným vzdelaním s maturitou (34,14%) a najnižšie zastúpená skupina respondentov s ukončeným základným vzdelaním (7,24%). Ďalej sú respondenti s ukončeným vysokoškolským štúdium II. stupňa (21,89%), všeobecné s maturitou (18,97%), a stredné odborné bez maturity (17,76%).

Tab. 7 Štruktúra výskumnej vzorky podľa veku a bydliska (v% z riadku)

VEK	BYDLISKO		SPOLU
	Mesto	Obec	
18 – 20	**35,05**	**63,92**	100
21 – 25	34,78	65,22	100
26 – 30	**43,55**	**56,45**	100
31 – 40	48,74	49,58	100
41 – 50	**46,21**	**57,79**	100
51 – 60	**49,23**	**50,77**	100
Nad 60	**36,11**	**63,89**	100
SPOLU	42,93	57,07	100

Prameň: vlastný výskum

V štruktúre výskumnej vzorky podľa veku a bydliska uvedenej v tabuľke 7 zaznamenávame nasledujúce rozdiely vzhľadom na kategóriu bydliska a veku, a to: vo veku 21 – 25 v meste (34,78%) v obci (65,22%), veku 31 – 40 v meste (48,74%) v obci (49,58%). V porovnaní na celkovú vzoru z pohľadu bydliska možno konštatovať podstatne vyrovnaný pomer respondentov z mesta a obci.

Tab. 8 Štruktúra výskumnej vzorky podľa veku a sféry v ktorej pracuje (v% z riadku)

VEK	V KTOREJ SFÉRE PRACUJE							SPOLU
	Súkromná	Živnostník	Verejná	Nezamestnaný	Dôchodca	Študent	Iné	
18 – 20	**3,09**	**3,09**	**1,03**	**14,43**	**0,00**	**77,32**	**1,03**	100
21 – 25	**11,59**	**5,80**	**18,84**	**17,39**	**0,00**	**42,03**	**4,35**	100
26 – 30	**24,19**	**19,35**	**35,48**	**16,13**	**0,00**	**4,84**	**0,00**	100
31 – 40	**33,61**	**15,13**	**36,13**	**12,61**	**0,00**	**0,84**	**1,68**	100
41 – 50	**33,33**	**14,39**	**32,58**	**12,12**	**3,03**	**1,52**	**3,03**	100
51 – 60	**29,23**	**9,23**	**33,85**	**6,15**	**20,00**	**0,00**	**1,54**	100
Nad 60	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,00**	**97,22**	**2,78**	**0,00**	100
SPOLU	22,24	10,69	24,83	12,24	8,97	19,14	1,90	100

Prameň: Vlastný výskum

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Zastúpenie jednotlivých sfér práce v tabuľke 8 je v sledovaných vekových kategóriách rôzne, v skupine respondentov od 18 do 20 rokov je zjavná prevaha študentov (77,32%), podobne, aj keď o niečo menej je tomu v kategórii od 21 do 25 rokov (42,03%). Od 26 do 60 roku je približne rovnomerne zastúpený verejný a súkromný sektor, približne o polovicu menej respondentov uvádza kategóriu „živnostník“. Najpočetnejšiu skupinu dôchodcov tvorí skupina respondentov nad 60 rokov (97,22%).

Zaujímavý údaj zaznamenávame v kategórií vek nad 60 rokov, kde respondenti uvádzajú, že sú študentmi (2,78%), z čoho usudzujeme, že medzi respondentmi boli zrejme študenti tretej univerzity.

Tab. 9 Štruktúra výskumnej vzorky podľa vzdelania a bydliska (v% z riadku)

VZDELANIE	BYDLISKO		SPOLU
	Mesto	Obec	
Základné	**28,57**	**71,43**	100
SO bez maturity	27,18	71,84	100
Všeobecné s maturitou	46,36	53,64	100
SO s maturitou	**44,44**	**54,55**	100
Vysokoškolské II. st.	**55,56**	**44,44**	100
SPOLU	42,93	57,07	100

Prameň: Vlastný výskum

Tab. 10 Štruktúra výskumnej vzorky podľa vzdelania a v ktorej sfére pracuje (v% z riadku)

VZDELANIE	V KTOREJ SFÉRE PRACUJE							SPOLU
	Súkromná	Živnostník	Verejná	Nezamestnaný	Dôchodca	Študent	Iné	
Základné	**2,38**	**0,00**	**0,00**	**4,76**	**58,57**	**64,29**	**0,00**	100
SO bez maturity	**22,33**	**11,65**	**20,39**	**20,39**	**22,38**	**1,94**	**0,97**	100
Všeobecné s maturitou	**15,45**	**12,73**	**14,55**	**13,64**	**3,64**	**40,00**	**0,00**	100
SO s maturitou	**30,81**	**11,62**	**25,25**	**13,13**	**5,56**	**11,62**	**0,69**	100
Vysokoškolské II. st.	**21,43**	**10,32**	**45,24**	**5,56**	**1,59**	**11,11**	**4,76**	100
SPOLU	22,24	10,69	24,83	12,24	8,97	19,14	1,90	100

Prameň: Vlastný výskum

V štruktúre výskumnej vzorky podľa vzdelania a bydliska uvedenej v tabuľke 9 zaznamenávame v skupine vzdelania SO bez maturity najviac zastúpených respondentov v obci (71,84%), približne rovnako v skupine vzdelania základného (71,43%) respondentov taktiež v obci. Menej je to v skupine všeobecného vzdelania s maturitou v meste (46,36%) a

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

(53,64%) v obci, v skupine vysokoškolského vzdelania II. stupňa približne na rovnakej úrovni uvádzajú respondenti bydlisko (55,56%) mesto a (44,44%) obec. Takmer o polovicu menej uvádzajú respondenti vzhľadom na základné vzdelanie (28,57%) mesto, a respondenti s SO bez maturity (27,18%) taktiež mesto.

Podľa pracovného zaradenia respondentov vzhľadom na ich vzdelanie uvedené v tabuľke 10 so základným vzdelaním je najviac zastúpených respondentov z radov študentov (64,29%) a dôchodcov (58,57%) a najmenej respondentov pracujúcich v súkromnej sfére (2,38%). O niečo menej zaznamenávame respondentov s vysokoškolským vzdelaním II. stupňa pracujúcich vo verejnej sfére (45,24%), najmenej dôchodcov (1,59%) a zaujímavý ukazovateľ (5,56%) uvádzajú respondenti ako nezamestnaní. Respondenti s vzdelaním SO bez maturity najviac uviedli dôchodcovia (23,38%), tesne na rovnakej úrovni (20,39%) uviedli nezamestnaní a pracujúci vo verejnej sfére. Respondenti so všeobecným vzdelaním s maturitou študujúcich (40,00%), najmenej respondentov (3,64%) ako dôchodcovia.

Tab. 11 Štruktúra výskumnej vzorky podľa bydliska a v ktorej sfére pracuje (v% z riadku)

BYDLISKO	V KTOREJ SFÉRE PRACUJE							SPOLU
	Súkromná	Živnostník	Verejná	Nezamestnaný	Dôchodca	Študent	Iné	
Mesto	**27,31**	**29,51**	**25,30**	**27,10**	**6,83**	**31,92**	**2,01**	100
Obec	**18,35**	**25,53**	**24,77**	**30,12**	**10,70**	**38,68**	**1,83**	100
SPOLU	22,24	10,69	24,83	12,24	8,97	19,14	1,90	100

Prameň: Vlastný výskum

Najvyššie percento zastúpenia respondentov v tabuľke 11 podľa pracovného zaradenia je vo verejnom sektore (24,83%) v meste (25,30%, v súkromnej sfére (22,24%) v meste (27,31%), študenti (19,14%) v obci (38,68%), nezamestnaní (12,24%) v obci (30,12%), živnostníci (10,69%) v meste (29,51%), dôchodcovia (8,97%) v obci (10,70%).

Pri porovnaní na bydlisko a pracovného zaradenia najviac respondentov z obcí sú študenti (38,68%). O niečo menej respondentov z radov študentov uvádza mesto (31,92%). Ak sa pozrieme na nezamestnanosť, viac respondentov uvádza obec (30,12%) a len o niečo menej mesto (27,10%). Celkom vyvážený je súbor respondentov pracujúcich vo verejnom sektore, kde (25,30%) uvádza mesto a (24,77%) obec. O niečo vyššie sledujeme zastúpenie respondentov – živnostníkov, kde (29,51%) uvádza mesto a (25,53%) obec. V tesnej blízkosti to môžeme sledovať aj u respondentov, ktorí uviedli, že pracujú v súkromnej sfére (27,31%) z mesta a (18,35%) obci.

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

7.2. Faktorová štruktúra ukazovateľov charakteru komunikácie vo VS

Súčasťou analýzy miery spokojnosti občanov s charakterom komunikácie bolo sledovanie faktorovej štruktúry spokojnosti a účinnosti komunikácie v jednotlivých okruhoch. Pre sprehľadnenie jednotlivých faktorov uvádzame schému faktorovej štruktúry ukazovateľov charakteru komunikácie, obr. 8.

Obr. 8 Faktorová štruktúra ukazovateľov charakteru komunikácie

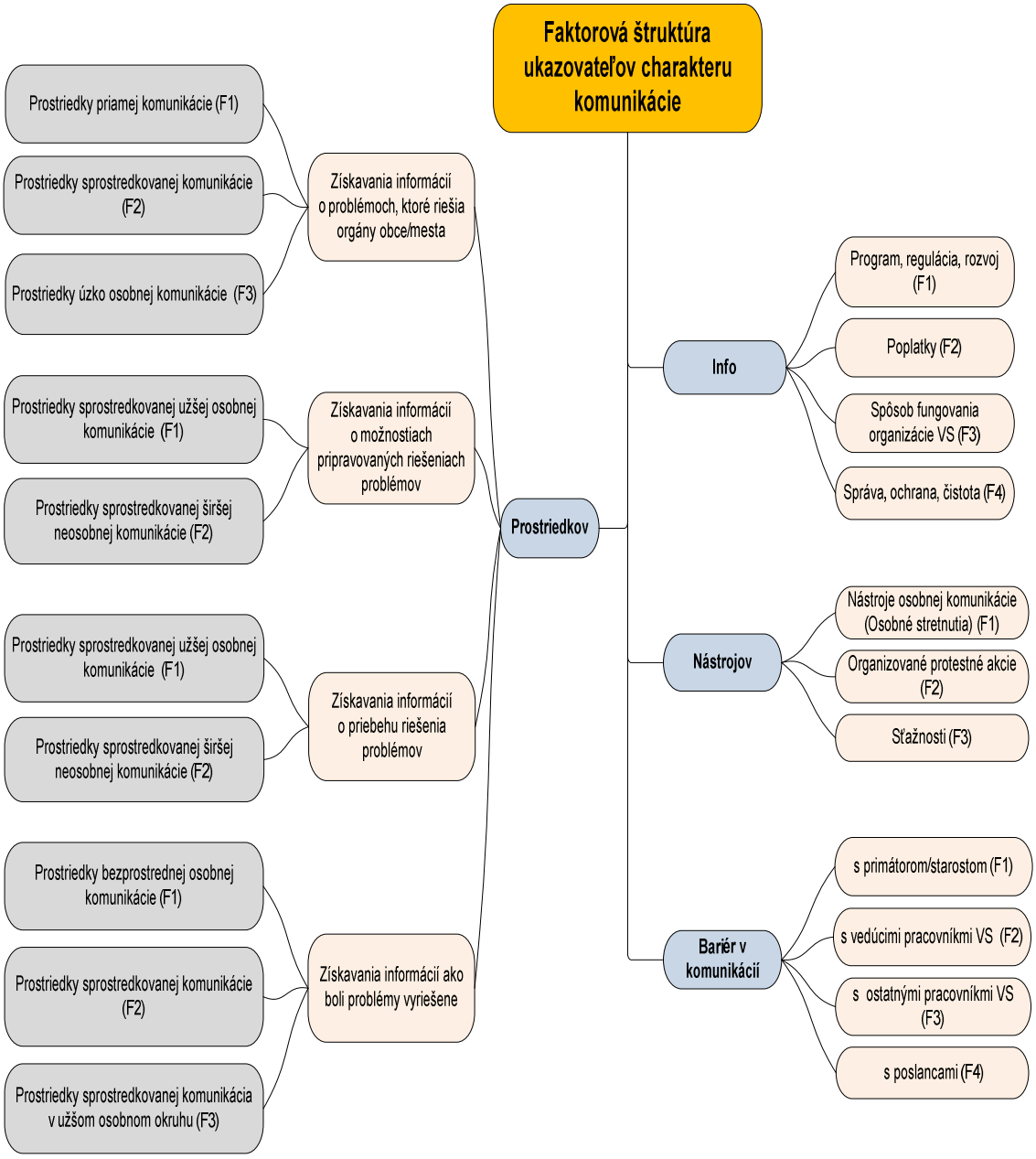

Prameň: Vlastný zdroj

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Podľa údajov v tabuľke 12 na úrovni „INFO“ boli identifikované štyri faktory, čo poukazuje na to, že súbor položiek pomocou ktorých bola sledovaná spokojnosť občanov miery informovanosti, je jednoznačne štruktúrovaný. Faktor 1 možno označiť ako „program a regulácia a rozvoj“, eigenvalue =6,44 a % rozptylu =35,77, je sýtený položkami: ...*program rozvoja územného obvodu, rozpočet obce, hospodárenie s majetkom obce, zakladanie právnických osôb a zariadení, obecné záväzné vyhlášky a nariadenia, rozvoj školstva, zdravotníctva a kultúry*. Faktor 2 sme označili ako „poplatky“, pri eigenvalue =1,99 a % rozptylu =11,10 je sýtený položkami: ...*stanovenie výšky miestnych poplatkov, výber miestnych poplatkov*. Faktor 3 „spôsob fungovania organizácie VS“ pri eigenvalue =1,37 a % rozptylu 7,64 je sýtený položkami: ...*čistenie odpadových vôd, hlavné ciele v organizácií VS, problémy vo fungovaní organizácie VS, spôsob odmeňovania pracovníkov VS, spôsob riešenia aktuálnych problémov*. Faktor 4 „správa, ochrana, čistoty“ pri eigenvalue =1,10 a % rozptylu =6,11 je sýtený položkami: ...*správa a údržba zariadení vo vlastníctve obce ,otázky bezpečnosti a verejného poriadku, čistota obce, odvoz komunálneho odpadu.*

Tab. 12 Faktorová štruktúra „INFO“

P.č.	INFO	FAKTORY			
		1	2	3	4
1.	**Program rozvoja územného obvodu**	0,68			
2.	**Rozpočet obce**	0,73			
3.	**Hospodárenia s majetkom obce**	0,74			
4.	**Zakladanie právnických osôb a zariadení**	0,51			
5.	**Obecné záväzné vyhlášky a nariadenia**	0,58			
6.	**Stanovenie výšky miestnych poplatkov**		0,84		
7.	**Výber miestnych poplatkov**		0,82		
8.	**Rozvoj školstva, zdravotníctva, kultúry**	0,51			
9.	**Správa a údržba zariadení vo vlastníctve obce**				0,61
10.	**Otázky bezpečnosti a verejného poriadku**				0,52
11.	**Čistota obce**				0,73
12.	**Odvoz komunálneho odpadu**				0,54
13.	**Zásobovanie vodou**				
14.	**Čistenie odpadových vôd**			0,58	
15.	**Hlavné ciele v organizácií VS**			0,76	
16.	**Problémy vo fungovaní organizácie VS**			0,76	
17.	**Spôsob odmeňovania pracovníkov VS**			0,70	
18.	**Spôsob riešenia aktuálnych problémov**			0,52	
	Eigenvalue:	6,44	1,99	1,37	1,10
	% rozptylu:	35,77	11,10	7,64	6,11

Prameň: Vlastný výskum

Podľa údajov v tabuľke 13 V súbore „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií o problémoch, ktoré riešia orgány obce/mesta boli identifikované tri faktory, čo poukazuje

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

na to, že súbor položiek pomocou ktorých bola sledovaná miera účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe, je jednoznačne štruktúrovaný. Faktor 1 sme označili ako „prostriedky priamej komunikácie“ pri eigenvalue =4,38 a % rozptylu =33,74, je sýtený položkami účinnosti priamej komunikácie na: ...*verejných zhromaždeniach občanov, poslancov obecného/mestského zastupiteľstva, starostom, zamestnancami obecného/mestského úradu*. Faktor 2, ktorý sme označili ako „ prostriedky sprostredkovanej komunikácie“ pri eigenvalue =1,94 a % rozptylu =14,96, je sýtený položkami účinnosti: ...*verejnoprávnych médií, denníkov a týždenníkov a internet*. Faktor 3 označený ako „prostriedky úzko osobnej komunikácie“ pri eigenvalue =1,13 a % rozptylu =8,75, je sýtený položkami účinnosti nástrojov: ...*miestneho rozhlasu, príbuzných, susedov a známych ako aj písomného oznámenia doručeného priamo občanovi*.

Tab. 13 Faktorová štruktúra „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií o problémoch, ktoré riešia orgány obce/mesta

P.č.	PROSTRIEDKY	FAKTORY		
		1	2	3
1.	Z vyhláškovej tabule			
2.	Z miestneho rozhlasu			0,63
3.	Z miestnej televízie			
4.	Z miestnych/regionálnych novín			
5.	Od príbuzných – susedov – známych			0,69
6.	Z písomného oznámenia, ktoré dostanem domov			0,63
7.	Z verejnoprávnych médií		0,66	
8.	Z denníkov a týždenníkov		0,65	
9.	Na verejných zhromaždeniach občanov	0,65		
10.	Cez internet		0,63	
11.	Poslanci obecného/mestského zastupiteľstva	0,81		
12.	Starosta	0,84		
13.	Zamestnanci obecného/mestského úradu	0,80		
	Eigenvalue:	4,38	1,94	1,13
	% rozptylu:	33,74	14,96	8,75

Prameň: Vlastný výskum

Podľa údajov v tabuľke 14 Faktorovej štruktúry „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií o možnostiach pripravovaných riešeniach problémoch tvoria dva faktory, čo poukazuje na to, že súbor položiek pomocou ktorých bola sledovaná miera účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe, je jednoznačne štruktúrovaný. Faktor 1 označený ako „prostriedky sprostredkovanej užšej osobnej komunikácie“ pri eigenvalue = 5,14 a % rozptylu =39,56, je sýtený položkami: ...*z vyhláškovej tabule, z miestneho rozhlasu, z písomného oznámenia, ktoré dostane občan domov, na verejných zhromaždeniach občanov, poslanci obecného/mestského zastupiteľstva, starosta, zamestnanci obecného/mestského*

úradu. Faktor 2 „prostriedky sprostredkovanej širšej komunikácie" pri eigenvalue =1,91 a % rozptylu =14,69, je sýtený položkami: *...z miestnej televízie, z miestnych/regionálnych novín, z verejnoprávnych médií, z denníkov a týždenníkov, cez internet.*

Tab. 14 Faktorová štruktúra „PROSTRIEDKOV" získavania informácií o možnostiach pripravovaných riešeniach problémov

P.č.	PROSTRIEDKY	FAKTORY	
		1	2
1.	Z vyhláškovej tabule	0,61	
2.	Z miestneho rozhlasu	0,63	
3.	Z miestnej televízie		0,74
4.	Z miestnych/regionálnych novín		0,79
5.	Od príbuzných – susedov – známych		
6.	Z písomného oznámenia, ktoré dostanem domov	0,51	
7.	Z verejnoprávnych médií		0,76
8.	Z denníkov a týždenníkov		0,76
9.	Na verejných zhromaždeniach občanov	0,68	
10.	Cez internet		0,66
11.	Poslanci obecného/mestského zastupiteľstva	0,77	
12.	Starosta	0,85	
13.	Zamestnanci obecného/mestského úradu	0,82	
	Eigenvalue:	5,14	1,91
	% rozptylu:	39,56	14,69

Prameň: Vlastný výskum

V súbore položiek „PROSTRIEDKOV" získavanie informácií o priebehu riešenia problémov, tabuľka 14 tabuľke 15 boli extrahované dva faktory, čo poukazuje na to, že súbor položiek pomocou ktorých bola sledovaná miera účinnosti nástrojov komunikácie vo verejnej správe, je jednoznačne štruktúrovaný. Faktor 1 sme označili ako „prostriedky sprostredkovanej užšej osobnej komunikácie" pri eigenvalue = 5,27 a % rozptylu =40,55 je sýtený položkami: *...z vyhláškovej tabule, z miestneho rozhlasu, z písomného oznámenia, ktoré dostane občan domov, na verejných zhromaždeniach občanov, poslanci obecného/mestského zastupiteľstva, starosta, zamestnanci obecného/mestského úradu.* Faktor 2 označený ako „prostriedky sprostredkovanej širšej neosobnej komunikácie" pri eigenvalue =2,08 a % rozptylu =16,02, je sýtený položkami: *...z miestnej televízie, z miestnych /regionálnych novín, z verejnoprávnych médií, z denníkov a týždenníkov, cez internet.*

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tab. 15 Faktorová štruktúra „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií o priebehu riešenia problémov

P.č.	P R O S T R I E D K Y	F A K T O R Y	
		1	2
1.	Z vyhláškovej tabule	0,61	
2.	Z miestneho rozhlasu	0,57	
3.	Z miestnej televízie		0,76
4.	Z miestnych/regionálnych novín		0,82
5.	Od príbuzných – susedov – známych		
6.	Z písomného oznámenia, ktoré dostanem domov	0,55	
7.	Z verejnoprávnych médií		0,80
8.	Z denníkov a týždenníkov		0,79
9.	Na verejných zhromaždeniach občanov	0,72	
10.	Cez internet		0,64
11.	Poslanci obecného/mestského zastupiteľstva	0,82	
12.	Starosta	0,85	
13.	Zamestnanci obecného/mestského úradu	0,83	
	Eigenvalue:	5,27	2,08
	% rozptylu:	40,55	16,02

Prameň: Vlastný výskum

Tab. 16 Faktorová štruktúra „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií ako boli problémy vyriešene

P.č.	P R O S T R I E D K Y	F A K T O R Y		
		1	2	3
1.	Z vyhláškovej tabule			0,77
2.	Z miestneho rozhlasu			0,84
3.	Z miestnej televízie		0,80	
4.	Z miestnych/regionálnych novín		0,80	
5.	Od príbuzných – susedov – známych			
6.	Z písomného oznámenia, ktoré dostanem domov			0,52
7.	Z verejnoprávnych médií			
8.	Z denníkov a týždenníkov		0,70	
9.	Na verejných zhromaždeniach občanov	0,70		
10.	Cez internet		0,70	
11.	Poslanci obecného/mestského zastupiteľstva	0,84		
12.	Starosta	0,83		
13.	Zamestnanci obecného/mestského úradu	0,81		
	Eigenvalue:	4,98	1,87	1,00
	% rozptylu:	38,36	14,10	7,73

Prameň: Vlastný výskum

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

V súbore položiek „PROSTRIEDKOV“ získavania informácií o tom ako boli problémy vyriešené, tabuľka 16, boli extrahované tri faktory, čo tiež potvrdzuje, že súbor položiek je štruktúrovaný. Faktor 1 označený ako „prostriedky bezprostrednej komunikácie“ pri eigenvalue =4,98 a % rozptylu =38,36, je sýtený položkami: *...na verejných zhromaždeniach občanov, poslanci obecného/mestského zastupiteľstva, starosta, zamestnanci obecného/mestského úrad.* Faktor 2 označený ako „prostriedky sprostredkovanej komunikácie“ pri eigenvalue =1,87 a % rozptylu =14,10, je sýtený položkami: *...z miestnej televízie, z miestnych/regionálnych novín, z denníkov a týždenníkov, cez internet.* Faktor 3 označený ako „prostriedky sprostredkovanej komunikácie v užšom osobnom okruhu“ pri eigenvalue =1,00 a % rozptylu 7,73, je sýtený položkami: *...z vyhláškovej tabule, z miestneho rozhlasu, z písomného oznámenia ktoré dostane občan domov.*

V súbore položiek „NÁSTROJOV“ do akej miery sú formy komunikácie účinné pri riešení problémov, tabuľka 17, boli identifikované tri faktory, čo potvrdzuje, že súbor položiek je štruktúrovaný. Faktor 1 „nástroje osobnej komunikácie“ pri eigenvalue =4,18 a % rozptylu =46,47, je sýtený položkami: *...protestné zhromaždenia, organizovanie petičnej akcie a referendum.* Faktor 2 „organizovanie protesnej akcie“ pri eigenvalue =1,41 a % rozptylu =15,70, je sýtený položkami: *...osobné stretnutia s primátorom/starostom, s poslancami a diskusné stretnutia.* Faktor 3 „sťažnosti“ pri eigenvalue =1,07 a pri % rozptylu =11,95, je sýtený položkami: *...individuálna sťažnosť a sťažnosť skupiny občanov.*

Tab. 17 Faktorová štruktúra „NÁSTROJOV“

P.č.	N Á S T R O J E	F A K T O R Y		
		1	2	3
78.	**Stretnutie s primátorom/starostom**		0,83	
79.	**Stretnutie s poslancami**		0,85	
80.	**Diskusné stretnutia**		0,76	
81.	**Protestné zhromaždenie**	0,79		
82.	**Protestný list – rezolúcia – vyhlásenie**	0,84		
83.	**Organizovanie petičnej akcie**	0,84		
84.	**Referendum**	0,72		
85.	**Individuálna sťažnosť**			0,90
86.	**Sťažnosť skupiny občanov**			0,79
	Eigenvalue:	4,18	1,41	1,07
	% rozptylu:	46,47	15,70	11,95

Prameň: Vlastný výskum

Štvrtá úroveň hodnotenia úspešnosti komunikácie ovplyvňovanej rôznymi spôsobmi je zameraná na predstaviteľov verejnej správy a ich prejavy, keďže samotní predstavitelia VS sú významným činiteľom, ktorý spoluvytvára komplexný obraz úspešnej komunikácie

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

ovplyvňovanej rôznymi spôsobmi, tak ako sa predstavitelia VS prejavujú. Výsledky faktorovej analýzy poukazujú na to, že súbor položiek, operacionalizovaných atribútov prejavov predstaviteľov VS nie je vnútorne štruktúrovaný a vystupuje ako jeden faktor.

V súbore položiek „BARIÉRY“ na úrovni primátora/starostu, tabuľka 18, bol faktorovou analýzou extrahovaný jeden faktor. Faktor 1 označený „na úrovni primátora“ s eigenvalue =6,38 a % rozptylu =53,20 je sýtený položkami: *...presadzovaním len svojich názorov, povýšeneckým správaním, neagažovanosťou sa v riešení problémov, ignorovaním existujúcich problémov, neprofesionalitou pri riešení problémov, netrpezlivosťou, sledovaním len vlastných cieľov, nenačúvaním, neľudským prístupom, nedôveryhodnosťou a čestnosťou, nezásadovosťou a primeranou vytrvalosťou, nie sebakritikou.*

Tab. 18 Faktorová štruktúra „BARIÉR“ v komunikácii s primátorom/starostom

P.č.	B A R I É R Y	F A K T O R
		1
1.	**Presadzuje len svoj názor**	0,67
2.	**Správa sa povýšenecky**	0,77
3.	**Neangažuje sa v riešení problémov**	0,67
4.	**Ignoruje existujúce problémy**	0,75
5.	**Pri riešení problému nie je profesionálom**	0,69
6.	**Je netrpezlivý**	0,70
7.	**Sleduje len vlastné ciele**	0,78
8.	**Nevie dobre načúvať**	0,72
9.	**Nemá ľudský prístup**	0,73
10.	**Nie je dôveryhodný a čestný**	0,77
11.	**Nie je zásadový a primerane vytrvalý**	0,75
12.	**Nie je k sebe kritický**	0,68
	Eigenvalue:	6,38
	% rozptylu:	53,20

Prameň: Vlastný výskum

V súbore položiek „BARIÉRY“ na úrovni - vedúci pracovníci verejnej správy, tabuľka 19, bol faktorovou analýzou extrahovaný jeden faktor. Faktor 1 označený ako „bariéry na úrovni vedúcich pracovníkov verejnej správy“ s eigenvalue =6,75 a % rozptylu =56,25, je sýtený položkami: *...presadzujú len svoj názor, správajú sa povýšenecky, neangažujú sa v riešení problémov, ignorujú existujúce problémy, pri riešení problému nie sú profesionáli, sú netrpezliví, sledujú len vlastné ciele, nevedia dobre načúvať, nemajú ľudský prístup, nie sú dôveryhodní a čestní, nie sú zásadoví a primerane vytrvalí, nie sú k sebe kritickí.*

V súbore položiek „BARIÉRY“ na úrovni s ostatnými zamestnancami VS, tabuľka 20, bol faktorovou analýzou extrahovaný jeden faktor. Faktor 1 označený ako „bariéry

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

Tab. 19 Faktorová štruktúra „BARIÉR“ v komunikácií s vedúcimi pracovníkmi VS

P.č.	B A R I É R Y	F A K T O R
		1
1.	**Presadzujú len svoj názor**	0,68
2.	**Správajú sa povýšenecky**	0,76
3.	**Neangažujú sa v riešení problémov**	0,72
4.	**Ignorujú existujúce problémy**	0,79
5.	**Pri riešení problému nie sú profesionáli**	0,71
6.	**Sú netrpezliví**	0,73
7.	**Sledujú len vlastné ciele**	0,78
8.	**Nevedia dobre načúvať**	0,78
9.	**Nemajú ľudský prístup**	0,77
10.	**Nie sú dôveryhodní a čestní**	0,77
11.	**Nie sú zásadoví a primerane vytrvalí**	0,74
12.	**Nie sú k sebe kritickí**	0,69
	Eigenvalue:	6,75
	% rozptylu:	56,25

Prameň: Vlastný výskum

Tab. 20 Faktorová štruktúra „BARIÉR“ v komunikácií s ostatnými pracovníkmi VS

P.č.	B A R I É R Y	F A K T O R
		1
1.	**Presadzujú len svoj názor**	0,71
2.	**Správajú sa povýšenecky**	0,78
3.	**Neangažujú sa v riešení problémov**	0,76
4.	**Ignorujú existujúce problémy**	0,79
5.	**Pri riešení problému nie sú profesionáli**	0,67
6.	**Sú netrpezliví**	0,70
7.	**Sledujú len vlastné ciele**	0,74
8.	**Nevedia dobre načúvať**	0,74
9.	**Nemajú ľudský prístup**	0,77
10.	**Nie sú dôveryhodní a čestní**	0,76
11.	**Nie sú zásadoví a primerane vytrvalí**	0,75
12.	**Nie sú k sebe kritickí**	0,72
	Eigenvalue:	6,70
	% rozptylu:	55,89

Prameň: Vlastný výskum

prejavujúce sa u ostatných zamestnancov“ s eigenvalue =6,70 a % rozptylu =55,89, je sýtený položkami: *...presadzovaním len svojich názorov, povýšeneckým správaním, neagažovanosťou sa v riešení problémov, ignorovaním existujúcich problémov, neprofesionalitou pri riešení problémov, netrpezlivosťou, sledovaním len vlastných cieľov, nenačúvaním, neľudským prístu-*

pom, nedôveryhodnosťou a čestnosťou, nezásadovosťou a primeranou vytrvalosťou, nie sebakritikou.

V súbore položiek „BARIÉRY“ v komunikácií na úrovni s poslancami, tabuľka 21, bol faktorovou analýzou extrahovaný jeden faktor. Faktor 1 označený „bariéry prejavujúce sa u poslancov“ s eigenvalue =6,78 a % rozptylu =56,51 je sýtený položkami: *...presadzovaním len svojich názorov, povýšeneckým správaním, neagažovanosťou sa v riešení problémov, ignorovaním existujúcich problémov, neprofesionalitou pri riešení problémov, netrpezlivosťou, sledovaním len vlastných cieľov, nenačúvaním, neľudským prístupom, nedôveryhodnosťou a čestnosťou, nezásadovosťou a primeranou vytrvalosťou, nie sebakritikou.*

Tab. 21 Faktorová štruktúra „BARIÉR“ v komunikácií s poslancami

P.č.	B A R I É R Y	F A K T O R
		1
1.	**Presadzujú len svoj názor**	
2.	**Správajú sa povýšenecky**	0,77
3.	**Neangažujú sa v riešení problémov**	0,73
4.	**Ignorujú existujúce problémy**	0,78
5.	**Pri riešení problému nie sú profesionáli**	0,74
6.	**Sú netrpezliví**	0,76
7.	**Sledujú len vlastné ciele**	0,74
8.	**Nevedia dobre načúvať**	0,80
9.	**Nemajú ľudský prístup**	0,80
10.	**Nie sú dôveryhodní a čestní**	0,82
11.	**Nie sú zásadoví a primerane vytrvalí**	0,78
12.	**Nie sú k sebe kritickí**	0,73
	Eigenvalue:	6,78
	% rozptylu:	56,51

Prameň: Vlastný výskum

Na záver sledovania faktorovej štrukúry spokojnosti a účinnosti komunikácie v jednotlivých okruhoch môžeme konštatovať, že súbory položiek, pre meranie ukazovateľov charakteru komunikácie vo VS sú podľa výsledkov faktorovej analýzy štruktúrované – okrem súboru položiek pre sledovanie bariér komunikácie pre všetky 4 subjekty, kde bol extrahovaný jeden factor, teda sledovsané položky vytvárajú kompaktný celok jedného faktora

Literatúra:

1. BEŇUŠKA, P. (2002): Interná komunikácia volených a zamestnaneckých zložiek samosprávy ako základný predpoklad pre budovanie vzťahov s občanmi. In:

SLIMÁKOVÁ Ľ. et al.: Informovanosťou proti korupcii 2 : Odborné texty pre volených predstaviteľov a pracovníkov v samospráve. Bratislava, Dom Európy. Dostupné na internete: <http://www.osf.sk/Slovak/Dokumenty/kor_02.pdf>

2. Citizens' Participation and Local Government in Slovakia, (2001): Správa zo sociologického výskumu USAID. 1. vydanie: Bratislava, USAID. Citované podľa NIŽŇANSKÝ, Viktor: Decentralizácia na Slovensku : Bilancia nekonečného príbehu (1995 – 2005). Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, Kancelária splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy
3. GÁFRIKOVÁ, O. (2004): Komunikačná stratégia ZMOS. Návrh. 1. vydanie: Bratislava, ZMOS a CUI, Interná tlačovina
4. CHRISTENSEN, M.R. (2005): Styk s verejnosťou. Informácia o stratégii komu nikácie/styku s verejnosťou pre Úrad pre štátnu službu (ÚŠS) v Bratislave, Sloven sko. 1. vydanie : Bratislava , ÚŠS 2005. Communique /Twinningový projekt, Dánska škola pre verejnú správu, (Interný materiál ÚŠS.)
5. KOL. (2005): Názory občanov na zmeny v decentralizácii verejnej správy (prieskum verejnej mienky jún 2005). Bratislava, FOCUS – centrum pre marketingovú analýzu Bratislava
5. KAMENEC, P. (2006): Komunikácia vo verejnej správe. Rigorózna práca. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu
6. NIŽŇANSKÝ, V. (2006): Verejná správa. In: Bútora M., Ivantyšyn M. (ed.): *Sloven sko 1997; Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1998. Dostupné na Internete: http://www.internet.sk/mesa10/SLOVENSK/PUBLICAT/GLOB97/GLOB97.HTM
7. NIŽŇANSKÝ, V. (2006): Decentralizácia na Slovensku : Bilancia nekonečného príbehu (1995 – 2005). Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, Kancelária splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy
8. PAVLÁT, J. (2005): Komunikace s veřejností a budování partnerství. Veřejná správa 26.1.2005, s. 8. Dostupné aj na internete: <http://www.cpkp.cz/page.php?id=446>
9. SLIMÁKOVÁ Ľ. (2002): et al.: Informovanosťou proti korupcii 2 : Odborné texty pre volených predstaviteľov a pracovníkov v samospráve,Bratislava, Dom Európy 2002. Dostupné na internete: <http://www.osf.sk/Slovak/Dokumenty/kor_02.pdf>
10. SZARKOVÁ, M. (2006): Význam komunikácie v procese koncipovania občianskeho správania. (Vybrané problémy.) 6. medzinárodné kolokvium Koncipování budoucnosti v Evropě 2001. <http:// www.sweb.cz/ofs/ofs2001_c.pdf>

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied

The Analysis of Communication in the Field of Public Adminstration Satisfaction

Abstract

Communication is a decisive part of every social, administrative or technical system. It is valid also for public administration the effectiveness of which is distinctively conditioned by the level of communication. Communication should be systematic and purposeful. It should have strategic targets and it should fulfil its essential purpose of a means of control - thus it should be managed. The term of maturity and effectiveness of communication is not only related to technical devices and media by the means of which the subjects in public administration communicate but it is also a direct mirror of the competence of people who are entering the system of public administration its representatives and employees on one hand and citizens on the other hand.

Key words: public administration, active citizen, partnership, verbal communication, forms and types of communi cation, communication preferences of the citizens, sociological research, proposal of systemic meas ures, management

Copyright © UPJŠ v Košiciach, FVS, Katedra sociálnych vied